

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Ana Bilim Dalı

DESCARTES VE KANT'TA APRIORİ BİLGİ PROBLEMİ

Gürkan Kemal AKKOYUN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2019

DESCARTES VE KANT'TA APRİORİ BİLGİ PROBLEMİ

Gürkan Kemal AKKOYUN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

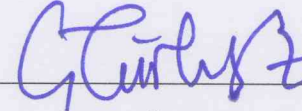
Gürkan Kemal AKKOYUN tarafından hazırlanan "Descartes ve Kant'ta Apriori Bilgi Problemi" başlıklı bu çalışma, 21/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kurtuluş DİNÇER (Başkan ve Danışman)

Prof. Dr. Ertuğrul R. TURAN

Doç. Dr. Çetin TÜRKYILMAZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

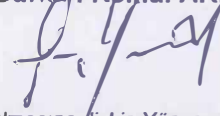
Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

08/07/2019

[Gürkan Kemal AKKOYUN]

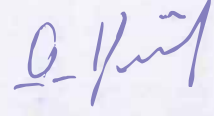
¹"**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerde ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Prof.Dr. Kurtuluş DİNÇER** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gürkan Kemal AKKOYUN

08/07/2019

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteğini ve hoşgörüsünü esirgemeyen danışmanım ve hocam Prof. Dr. Kurtuluş Dinçer'e, yapıcı eleştirileri ile yardımını esirgemeyen sayın hocalarım Prof. Dr. Ertuğrul R. Turan, Doç. Dr. Çetin Türkyılmaz'a ve çalışma süresince yardımını benden esirgemeyen Prof. Dr. Hasan Hüseyin Bircan'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, sevgili dostlarım Yakup Kalın ve Kağan Gariper'e destek ve yardımlarından dolayı teşekkürü borç bilirim. Çalışmanın oluşturulması esnasında moral desteklerini esirgemeyen annem Ayşe Akkoyun, babam Ahmet Akkoyun, kardeşlerim Burcu Akkoyun ve Özgür Uras Akkoyun'a, son olarak da karşılaştığım zorluklarda yanımda olan eşim Gülümser Şentürk Akkoyun'a teşekkür ederim.

ÖZET

AKKOYUN Gürkan Kemal. *Descartes ve Kant'ta A priori Bilgi Problemi*, Yüksek Lisans, Ankara, 2019.

Descartes, yaşamı boyunca elde etmiş olduğu bilgilerin doğru bilgi olduğunu kabul etmesiyle yanlış içerisine düştüğünü ifade etmiştir. Kendisini yanlışlarından arındırabilmek, açık ve seçik bilgiye ulaşabilmek için yöntemsel şüpheyi geliştirmiştir. Yöntemsel şüphenin sonunda “Düşünüyorum. O halde varım” önermesine açık ve seçik olarak ulaştığı iddiasındadır. Önermede geçen “varım” ifadesinde “ben” kavramı gizli özne olarak bulunmaktadır. Bu özne, düşünce tözüne tekabül etmektedir. Düşünce tözünün zıttı olarak uzam tözünü (cisimlere ait) görmektedir. Descartes burada bir tür düalizm fikri ortaya atarak düşünce ile cismi birbirlerinden ayırmak niyetindedir. Çünkü değişen, seçik olsa bile açık olmayan cismin bilgisine güven olamayacağını, asıl bilgi kaynağı olarak insan aklında değişmeden kalan, insan aklına açık ve seçik olarak görünen doğuştan ideleri savunmaktadır. İnsan aklında bulunan doğuştan ideler, aldatıcı olmayan bir cin tarafından bizzat kazanmıştır. Tanrının garantörlüğünde olan doğuştan ideler düşüncesi ile Descartes, bilgi felsefesinin temellerini metafiziğe dayandırmıştır. Öte yandan Kant, Descartes’ın yapmış olduğu metafiziksel temellendirmeyi antinomi olarak kabul etmiştir. Kant’a göre bilginin temellendirilmesi metafiziksel öğeler barındırmamalı, Descartes’ın yapmış olduğu gibi bilginin kaynağının ne olduğu sorulmamalıdır. Kant’a göre sorulması gereken soru bilgi nasıl mümkün olmaktadır. Kant’ın bilgi edinme sürecine dair düşüncesi şöyledir: akıl sahibi canlılar fenomenleri algıladığı zaman duyu formları (uzay ve zaman) ve anlama yetisi kategorileri (dört ana başlıkta toplam on iki tane) beraber iş görerek bilgi elde edilir. Akıl sahibi canlıların bilgi edinebilecekleri alan fenomenler alanıdır, fenomenler alanının dışına çıkarak elde edilmeye çalışılacak bilgi antinomiden başka bir şey olmayacaktır. Kant, Descartesçı anlamda doğuştan ideleri savunmaz, Kant için bilgi edinme tarzlarımız duyu formları ve anlama yetisi kategorileri, sentetik a priori olarak akıl sahibi canlılarda bulunmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında her iki filozof doğru bilgi için farklı şeyler söylemiştir. Aynı konu hakkında Descartes’ın tutumu rasyonalist bir tutumken, Kant’ın tutumu Transendental idealist olmuştur. Çalışmanın amacı, a priori bilgi ekseninde bu farkları belirginleştirmek ve temelinde yatan nedenleri göstermek olacaktır.

Anahtar Sözcükler

A priori, kategoriler, uzay, zaman, ben, Tanrı, antinomi

ABSTRACT

AKKOYUN Gürkan Kemal. *The Problem of a Priori Knowledge in Descartes And Kant*, Master's Thesis, Ankara, 2019.

Descartes stated that he had been mistaken by accepting the knowledge as truth which obtained. He developed methodological doubt in order to purge himself from his delusions and to access clear and distinct knowledge. At the end of the methodological doubt he claimed that he find clear and distinct proposition which is "I think, therefore I am." Important point is "I" here. "I" refers to the substance of thought. He sees the substance of extension (belonging to the objects) as the opposite of thought. Descartes intends to distinguish between thought and object by introducing dualism. There can be no confidence in the knowledge of the object that is not clear, even if it is distinct. He claims that the innate ideas remains unchanged in the human mind as the main source of knowledge. He defends the innate ideas that are clear and distinct to the human mind. The innate ideas found in the human mind have been put in by a non-deceptive God itself. With the sentence above, Descartes based its philosophy on metaphysics. On the other hand, Kant criticizes metaphysics of Descartes as an antinomy. According to Kant, fundamentals of knowledge should not contain metaphysical elements. As Descartes has done, the source of the knowledge should not be searched. According to Kant, the knowledge that needs to be investigated is "how". Kant's idea about the process of obtaining information: intuition forms (space and time) and categories of understanding (total of twelve in four main headings) work together when human beings perceive phenomena. Human beings can obtain knowledge is the field of phenomena, the other side cannot. According to Kant, intuition forms and categories of understanding are found in human beings as synthetic a priori. The attitude of Descartes is a rationalist attitude, Kant's attitude is a Transcendental idealist against knowledge. The aim of this study is to clarify these differences in the approach of knowledge and shows that reason of difference in a priori knowledge.

Keywords

A priori, categories, space, time, I, God, antinomy

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜRLER SAYFASI	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ	1
1. DESCARTES EPİSTEMOLOJİSİNDE A PRIORİ BİLGİ PROBLEMİ	7
1.1. YÖNTEM OLARAK KUŞKU/ BİLGİNİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	7
1.2. DUYU VERİLERİ	8
1.3. RÜYA ARGÜMANI	8
1.4. TANRI ARGÜMANI	9
1.5. YÖNTEMİN İRDELENMESİ	11
1.6. AÇIKLIK VE SEÇİKLİK	13
1.7. BİLGİNİN İNŞASI	14
1.8. MATEMATİKSEL İLKELER.....	18
1.9. DUYU VERİLERİ	18
1.10. RUH-BEDEN AYRIMI	20
1.11. BİLGİ ARAYIŞINDA YANILGILARIN SEBEBİ	25
1.12. ÜÇ TÜR İDE.....	27
2. KANT EPİSTEMOLOJİSİNDE A PRIORİ BİLGİ PROBLEMİ	34
2.1. SENTETİK VE ANALİTİK YARGI AYRIMI	34
2.2. UZAY VE ZAMANIN DUYU VE NESNELERLE İLİŞKİSİ (TRANSCENDENTAL ESTETİK).	35
2.3. KATEGORİLER (TRANSCENDENTAL ANALİTİK)	41
2.4. NOUMENA VE FENOMEN AYRIMI.....	49
2.5. ÜÇ İDE PROBLEMİ VE ANTİNOMİLER	51
3. DESCARTES VE KANT'IN A PRIORİ BİLGİ ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI ..	61

SONUÇ	77
KAYNAKÇA	81
EK 1: TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	83
EK 2: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	85

GİRİŞ

Kesin ve doğru bilgi nasıl elde edilir sorunsalı epistemolojinin (bilgi felsefesinin) temel sorunsallarından biridir. Kimi filozof, kesin ve doğru bilginin akıl sahibi canlılarda doğuştan itibaren bulunduğu iddiasındadır, kimi filozof ise dış dünyanın nesnesi ile bilgimizi sınırlayabileceğimizi ve akılda herhangi bir doğuştan bilginin olmadığı düşüncesindedir. Bu iki gruba ek olarak bir de üçüncü bir gruptan söz edilebilir, söz konusu üçüncü grubun temsilcileri ise hem akıl hem de dış dünyanın nesnesi bilginizin sınırlarını belirler demekteler. Bir başka deyişle özne ile nesne, bilgi edinme süreçlerinde birbirleriyle uyum içinde paralel ilerlemektedir.

Kesin ve doğru bilgi edinme tarzı sadece epistemolojik bir problem değildir. Bu noktada şu soruların sorulması gerekmektedir. Bilginin doğuştan geldiği iddiasında olan rasyonalist filozoflar dış dünyanın nesnelere elde edilen bilgiyi nereye konumlandırmaktadır? Eğer bilgi doğuştansa ontolojik (varlık felsefesi) olarak dış dünyanın nesnesi ve ondan elde edilen bilginin konumu neresi olmaktadır? Eğer bilgi doğuştansa bilginin kaynağı neresidir veya doğuştan bilgiyi insan aklına kim ve ne amaçla yerleştirmiştir? Benzer bir durum bilginin (sonradan) dış dünyanın nesnesinden deneyimle elde edildiğini savunanlar için de geçerlidir. Bilginin kaynağı dış dünyanın nesnelere ibaretse akıl sahibi canlılar bilginin işlenmesi sırasında nerede durmaktadır? Bilgi işlenmesi sırasında akıl sahibi canlılar kendi bilinçlerine yöneldiklerinde dış dünyada nesne olarak bulunmayan bilinç için neler söylenebilir? Aynı zamanda dış dünyanın nesnesi olarak bulunmayan tanrı, ben, nedensellik gibi kavramların bilgisi dış dünyadan nasıl elde edilir? Bu ve buna benzer sorular sadece epistemolojiye dair sorular değildir, ayrıca ontolojik ve metafiziksel sorulardır. Öyleyse epistemoloji, ontoloji ve metafizik birbirleriyle iç içe geçmiş disiplinlerdir ve bu disiplinler birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılamazlar. Sonuç olarak bilgi edinme süreçlerinde ister rasyonalist bir tutum sergilensin, ister empirist bir tutum sergilensin epistemolojik olarak tam anlamıyla yanıtlanamayan (ya da yeni sorunlar çıkartan) sorular kalmaktadır.

Tez çalışmamızda, yukarıda sorulan soruların yanıtları doğuştan/a priori bilgi ekseninde aranacak, bulunabilen soruların yanıtları gösterilmeye çalışılacaktır. Yöntemsel olarak

bu sorulara tüm filozoflar açısından değerlendirmek mümkün olamayacağından, böyle bir uğraş yerine tez çalışmamızı iki filozof üzerinde sınırlandırmak yerinde olacaktır. Tezin dayanak olarak kullanacağı iki filozof Descartes ve Kant'tır. Bu bağlamda ele aldığımızda Descartes ve Kant'ın a priori bilgi açısından karşılaştırılmasının altında yatan iki neden tespit edilmiştir. Bunlardan ilki felsefe tarihi açısından dönüm noktalarında bulunmasıdır. Descartes'ın bilgi felsefesi kendisinden önce gelen filozofları değilleyen bir bakış açısı sunmuştur. Aynı zamanda "ben" kavramını düşünce sistemine yerleştirerek kendisinden önce gelen filozoflardan farklı bir bakış açısı sunmuştur. Benzer bir etki Kant tarafından felsefe tarihine bırakılmıştır. Kant'ın bakış açısı bilgi edinim süreçlerinde bilginin olanağını bu dünya ile sınırlayarak metafizik alanı dışarıda bırakmıştır. Kant'ın metafizik alanı, bilgi edinim süreçlerinden dışarda bırakması, onu önceleyen filozoflardan farklı bir bakış sunması açısından önemlidir. Öyleyse hem Descartes hem de Kant çağının devrimsel filozoflarıdır. Çünkü kendilerinden önce gelen filozoflardan farklı bakış açıları sunarak felsefe tarihine yeni yollar açmışlardır.

A priori bilgi açısından iki filozofun seçilmesinde yatan ikinci neden ise Descartes ve Kant'ın bilgi edinme süreçlerine dair düşünceleriyle, kendilerinden sonra gelen ardıllarını etkilemesidir. Kant felsefe sistemini oluştururken, Hume ve Descartes'ın düşüncelerinden etkilenmiş, adeta ikisini harmanlayarak bir çeşit sentez oluşturmuştur. Bu sentezi oluştururken sadece Hume ve Descartes'ın felsefelerinde doğru gördüğü yanları alarak değil, bu iki düşünürün yapmış olduğu hataları gösterip onlara alternatif olacak cevaplar sunmasıyla oluşur. Bu açıdan bakıldığında zaman Descartes'ın felsefe düşünce sistemi kendisinden sonra gelen Kant'ı etkilemiş, Kant'ın problem olarak edindiği problemler Descartes'ta temelleri bulunmaktadır. Kant'ın kendisinden sonra gelen filozofları etkilemesi benzer bir şekilde olmuştur. Kant'ın selefleri, herkesin rahatça konuşabildiği ama ortak noktada buluşamadığı alan olan metafizik ile ilgilenmişlerdir. Bu noktada Kant'ın yazıları ile metafizik alana hücum ettiği görülür, Kant bilgi edinme süreçlerini ve olanağını dış dünya nesnesi ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama ile bilgi edinme süreçlerine bakış açısı farklı eksenlere kayarak yeni tarzda düşünce sistemlerinin oluşmasına sebep olmuştur. Belirtilen bilgiler ışığında hem tarihsel etkileri hem de felsefe tarihine yeni/devrimsel bakış açıları sunmaları bakımından Descartes ve Kant'ın seçilmesi uygun görülmüştür.

Tez çalışmamız üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk ana başlık “Descartes’ın Bilgi Felsefesi” ve “Doğuştan İdeler, ikinci ana başlık Kant’ın Bilgi Felsefesi ve Sentetik A Priori Yargılar” ve son ana başlık ise a priori bilgi açısından iki filozofun karşılaştırılması eksenine üzerine olacaktır. Çalışmamızın bu şekilde belirlenmesinin nedeni hem konu bütünlüğünün sağlanması hem de karşılaştırma yapılabilmesinin önünün rahatça açılabilmesidir. Bu bağlamda a priori bilgi açısından problemlerinin yanlarının okuyucu anlaşılabilir bir şekilde sunulması ve yöntemsel olarak filozofların bilgi felsefesi açısından ayrı ayrı ele alınması yerinde olacaktır.

Filozoflar ve düşüncelerini ayrı ayrı ele alış esnasında sadece epistemolojiden bahsetmek yeterli olmayacaktır. Çünkü gerek ontolojik problemler gerekse metafiziksel problemler epistemoloji alanının incelediği problem olduğu için bu üç alan birbirleriyle iç içe geçmiş yapıların parçaları gibidir. Nasıl ki yapıların bir parçasının eksikliği bile resmin tamamını görülmesine engel oluyorsa benzer bir şekilde a priori bilgi araştırmasında ontolojiden ve metafizikten bahsedilmezse bilgi felsefelerinin tamamı anlaşılacaktır.

Tez çalışmamızda yer alan ana başlık altında Descartes’ın bilgi felsefesinin başlangıç noktası olan yöntemsel şüpheden bahsedilecektir. Yöntemsel şüphe ile başlamasının altında yatan neden doğru bilgi olarak gördüğü yanılgılardan arınmak ve şüphe edemediği temel bir zemin bulmaktır. Yöntemsel şüphe esnasında Descartes’ın şüphe duyduğu dış dünyanın nesnesinin ontolojik ve epistemolojik yanlarından, rüya argümanı içerisinde geçen matematiksel bilgilerin şüphe edilebilirliğinden ve bunun sonucu olarak aldatıcı cin varsayımından bahsedilecektir. Tüm şüphelerin/kuşkuların sonucunda şüphe ettiğinden şüphe edilemeyeceği sonucu çıkacaktır. Bununla birlikte şüphe eden ben kavramı ile başka bir deyişle “Düşünüyorum o halde varım” önermesi ile yöntemsel şüphenin sonuna gelinecektir.

Yöntemsel şüphenin sonucunda “açık ve seçik” olarak beliren “Düşünüyorum o halde varım” önermesi ile doğru bilginin özellikleri belirtilip, Descartesçı anlamda şüphe edilen alanların yeniden inşasına başlanılacaktır. Şüphe edilen duyu nesnelere ilişkin ontolojik ispatı ve matematiksel bilginin doğruluğu doğuştan insan aklından bulunan Tanrı idesi ile ilişkisi anlatılacak ve yöntemsel şüphe ile bahsedilen aldatıcı cin fikrinin olanaksızlığının nedenleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca Descartes’a göre ruh

(düşünce) ve beden (nesne) ayrımının ve kaynaşımının nelere sebebiyet verdiği anlatılacaktır. Ruh ve beden düalizminde bilginin kaynağı problemi araştırılacak, Descartesçı anlamda ruh ve beden kaynaşımından kaynaklı yanılgıların bilgi felsefesindeki yeri okuyucuya gösterilecektir. Descartes felsefesinde ontolojik olarak nesnenin konumu, epistemolojik olarak ruhun konumu ve metafiziksel ve epistemolojik olarak Tanrı'nın konumu nedir ve nerededir soruların yanıtları aranacaktır. Tüm bu noktalardan sonra Descartesçı anlamda ide kavramından bahsedilecek ve üç tür idenin genel özellikleri (ruh ve bedenle ilişkisi) ve buna bağlı olarak insan aklında yanılgılara sebebiyet veren yönler gösterilecektir. Son olarak üç tür ideden biri olan doğuştan/a priori idenin, açık ve seçik insan aklında nasıl belirdiği, kaynağı ve kesinliği üzerine Descartes'ın düşünceleri ifade edilecektir. İlk ana başlığın altında belirtilen tüm problematik yanların birbirleri ile ilişkisi Descartesçı perspektiften gösterilmeye çalışılacaktır. Tüm bu işlemler sonunda Descartes'ın bilgi felsefesi ve buna bağlı olarak ontolojik ve metafizik alana dair sorunsallar açıklanmaya çalışılacaktır.

İkinci ana başlık içerisinde Kant'ın bilgi edinme süreçleri anlatılacaktır. İlk olarak analitik ve sentetik yargılarda Kant'ın bakış açısı anlatılmaya çalışılacaktır. Analitik ve sentetik yargı ayrımından sonra akıl sahibi canlıların bilgisini genişleten kısım olan a priori sentetik yargılardan bahsedilecektir. Bu noktada Kant'ın sentetik a priori yargıları iki kısma ayırdığı görülür. Bunlar duyu formları olan “uzay ve zaman” ve “anlama yetisi kategorileri” dir. Bu bağlamda Kantçı anlamda duyu formları olan uzayın bir tür dış görü oluşundan ve duyu formunun diğer yanı olan zamanın bir tür iç görü oluşundan bahsedilecektir. Aynı zamanda bu duyu formlarının dış dünyanın nesnelere ile ilişkileri ve bilgi edinme sürecinde nasıl bir işlevleri olacağından bahsedilecektir. Duyu formlarıyla beraber iş gören anlama yetisi kategorilerin (dört ana başlık altında on iki kavram) genel özellikleri ve bilgiyi işleme tarzları örnekler üzerinden okuyucuya aktarılacaktır. Sentetik a priori olarak akıl sahibi canlılarda bulunan duyu formları ve anlama yetisi kategorileri ve dış dünyanın nesnelere/fenomenler arası ilişkiler gösterilmeye çalışılacak ve böylece bilginin sınırları çizilmiş olacaktır. Bilgi edinme süreçleri anlatılırken doğa bilimleri ve matematiksel bilginin olanağı ve metafiziksel bilginin olanaksızlığı üzerine tartışma şekli metinde belirtilecektir. Aynı zamanda bilgi edinme sürecinin başat üyesi olan dış dünyanın nesnesi (fenomenler) ile bilgi edinme sürecine eşlik etmesinin imkansız olan “kendinde başına şey” ayrımı yapılacaktır.

Kantçı anlamda “kendinde şey” alanın bilgisinin edinmesinin olanaksızlığı açıklanmaya çalışılacaktır. Bu açıklama çabası esnasında ontolojik anlamda dış dünyanın nesnesi (fenomenler) ile ‘kendinde şey’ (nesnenin duyu formlarına ve anlama yetisine kapalı olan kısmı) arasında aynılık ve nedensellik tartışması yapılacaktır. Dış dünyanın nesnesinden sonra akıl sahibi canlılarda bulunan üç tür ideden (psikolojik, kozmolojik, teolojik) bahsedilecek ve bu idelerin bilgi edinme süreçlerinde düzenleyici yanlarına değinilecektir. Bu bağlamda idelerin bilgi edinme süreçlerinde kurucu bir öge olarak değil, akıl sahibi canlıyı daha fazlasını istemeye yönelten ideler olarak irdelenecektir. Ayrıca bu idelerin kendinde şey olarak incelemesi yapılacak ve buna bağlı olarak bilgisinin edinme süreçlerinde ne tür antinomilerin yapıldığı okuyucuya sunulacaktır. Böylece bu üç tür idenin bilgisinin olanaksızlığı gösterilmiş olacaktır.

Descartes’ın ve Kant’ın bilgi felsefelerine değinildikten sonra her iki filozofun bilgi felsefelerini ve kullanmış oldukları kavramların karşılaştırılması ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle dış dünyanın nesnesinden Descartes’ın ve Kant’ın ne anladığı karşılaştırmalı olarak anlatılacaktır. Descartes’ın bilgi edinme süreçlerinde dış dünyanın nesnesini kaynak olmayışından, Kant’ta ise dış dünyanın nesnesinin bilgimizin sınırını oluşturacağından bahsedilecektir. Descartesçı anlamda bahsedilen ruh beden düalizmi ve Kantçı anlamda bahsedilen fenomen ve kendinde şey alanı karşılaştırmalı olarak bahsedilecektir. Kant’ın ruh beden düalizmine eleştirisi okuyucuya sunulacaktır. Benzer bir şekilde bilgi edinme sürecinde düşünce ve yanılgılar her iki filozof açısından değerlendirilecek, kullanmış oldukları ortak terimleri anlama tarzlarındaki farklar metinde açıklanacaktır. Descartes’ın bilgi edinme süreçlerinde kullanmış olduğu kavramların Kantçı anlamda yanılgıların sebebi olduğu belirtilecektir. Ayrıca özne (akıl sahibi canlılar), ide ve a priori bilgi ilişkisi her iki filozof açısından değerlendirilecektir. Her iki düşünür nesneyi bilen özne hakkında fikirleri anlatılacaktır. Descartesçı anlamda idelerle, Kantçı anlamda idelerin karşılaştırılması yapılacak, Descartes’ın doğuştan ide olarak (a priori) gördüğü alanın bilgi kaynağı olarak söylemesi ile Kant’ın bu alan için kendinde şey olarak bahsedilişindeki farklar gösterilecektir. Descartes’ın bilgi felsefesinde yapmış olduğu antinomiler Kantçı bir perspektiften okuyucuya sunulacaktır. Genel olarak Descartesçı rasyonalizm ile Kantçı (Transendental) idealizmin farkları ve benzerlikleri bahsedilecek ve buna bağlı olarak Kant’ın Descartesçı rasyonalizm eleştirisi verilecektir.

Tez çalışmasının son bölümünde elde edilen veriler değerlendirilecek, tartışılacak ve yorumlanacaktır.

1. DESCARTES EPİSTEMOLOJİSİNDE A PRIORİ BİLGİ PROBLEMİ

1.1.YÖNTEM OLARAK KUŞKU/BİLGİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Felsefe tarihine iz bırakmış olan filozoflardan biri olan Descartes, sağduyu sahibi insanların bilgi edinim süreçlerinde neden bu kadar farklı düşüncelere sahip olduğu üzerine düşünmektedir. Bu farklı düşünce tarzları nesnelliği ortadan kaldırmakta, aynı konu hakkında farklı görüşlerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Descartes'ın amacı sağduyu sahibi insanları- başka bir deyişle doğru karar verebilen doğruyu yanlıştan ayırabilen canlıları- doğru yönlendirmelerle bilgi edinme süreçleri hakkında nesnel bilgiye ulaştırmaktır (Descartes 2013:25).

Bu yönlendirme tarzı ancak belli bir yöntem tarzı ile mümkün olabilirdi. Eğer doğru bir yöntem belirlenirse sağduyu sahibi insanlar aynı konular hakkında farklı görüşler dile getirmeyecek, nesnellik zemininde buluşabilecekti. Böyle bir yöntemin belirlenmesi için Descartes kendi yaşantısına yönelerek hayatının ilk yıllarından beri ona aşılınmış olan önyargılardan kurtulmak ile başlayacaktır. Çünkü önyargılarından kurtulamazsa oluşturacağı bilgi felsefesi nesnellikten uzak olacaktır (Descartes 2013: 26).

Descartes yaşamının ilk yıllarından beri birçok yargıyı doğru kabul ederek bir türlü yanlış içine düştüğünü ve bu ön kabuller yüzünden doğru yargılarda bulunamadığını dile getirmektedir. Bu yanlışlardan kurtulmak için bir yöntemin zorunlu olduğunu, bu yöntemin de kuşku yöntemi olduğunu dile getirmektedir (Descartes 2007:15), (Descartes 2010a: 18-19). Descartes'ın yöntemi belirlemesindeki temel amaç, yanlışlardan arınmış kesin bilginin elde edilmesidir denebilir. Mademki sağduyu herkese eşit dağıtılmıştır, o zaman doğru bir yöntemle, her sağduyu sahibinin bu kesin bilgilere ulaşması mümkündür.

Yanlışlardan kurtulmanın ilk adımı, kişinin hayatının ilk yıllarından beri ona aşılınmış olan ön kabullerden kurtulmak olacaktır. Eğer bu ön kabullerin bir kere güvenilirliğini sarsılırsa, onların üzerine inşa edilen bilgilerde sarsılacaktır. Başka bir deyişle bu ön kabulleri kuşku süzgecinden geçirerek kesin bilginin özelliklerine ulaşılabilir (Descartes 2007: 15). Ön kabullerden ilki Descartes'a göre duyu verileridir.

1.2. DUYU VERİLERİ

Öncelikli olarak Descartes, duyu verilerinin güvenilirliğini teste tabi tutmaktadır. Bu test aynı zamanda kuşku yönteminin ilk adımını oluşturmaktadır. Teste tabi tutmadan önce duyu verilerinden Descartes'ın ne anladığını açıklanmalıdır. Descartes göre duyu verileri duyularımız aracılığıyla dışarıdan elde edilen verilerdir. Gündelik hayatta işlevsel olan pratik bilgi duyular aracılığıyla elde edilir, ama bu elde edilen bilgiler sağduyu sahibi insanları kesin bilgiye ulaştırmakta yetersizdir. Çünkü duyu verileri kimi zaman kişileri hataya sürüklemektedir. Descartes, insan duyularının insanları hataya sürükleyeceğini balmumu örneği üzerinden anlatmaktadır. Kovanından yeni alınmış bir balmumu düşünüldüğü zaman, düşünen kişi rengi, şekli, kokusu ve benzeri özelliklerini hatırlar. Kişi bu cisme baktığında duyular aracılığıyla, bunun balmumu olduğunu beş duyusunu kullanarak söyleyebilir. Bal mumu için: Belirli bir kokusunun olduğu, belirli bir şeklinin olduğunu, belirli bir tadının olduğu, hatta dokunulduğunda kişinin algıladığı belli bir sertlik hissiyatı olduğu söylenebilir. Öte yandan bu kişi balmumunu ateşe yaklaştırıp yakarsa, ne rengi ne şekli ne de kokusu aynı kalır. Tanınmaz bir hale gelir. Kişinin duyularına gelen balmumu ile yaktıktan sonra duyularına gelen balmumu arasında büyük bir fark oluşmaktadır. Balmumunun bu değişimi, duyulara sıkı sıkıya bağlı kalınırsa balmumunu algılayan kişiyi hataya sürükleyeceği söylenebilir. Çünkü yakmadan önceki balmumu ile yakıldıktan sonra ki balmumu bu kişinin duyularına farklı gelmektedir (Descartes 2007:27-28). Duyulara güven olmayacağı bir kere de olsa ispatlandığı için onun üzerine inşa edilebilecek her türlü bilgi de kuşkuya açık olacaktır. Tüm bunlara rağmen değişmiş olan balmumunu bu kişi yine de bal mumu olarak nitelendirmektedir. Fakat bunu duyular aracılığıyla yapmadığı aşikârdır. Duyular aracılığıyla kesin bilgiye ulaşılması bu aşamada mümkün görünmemektedir. Duyuların insanları yanılgıya düşürdüğü bir diğer nokta ise rüya halinde olup olmamadır.

1.3. RÜYA ARGÜMANI

Descartes yöntemsel şüphe için ikincil olarak uyanıklık hali ile uyuma hali üzerine inceleme yapmaktadır. Bunun altında yatan neden ise kimi zaman rüyalarında uyanıklık haline benzer durumlar yaşamasıdır. Bazen öyle gerçekçi rüyalar görülür ki uyuma halinde olduğunun farkında bile olunamayabilir. Örneğin bir kişi, gece kolunun

üstünde uyuya kalmış olsun. Bu kişi kolunda oluşan uyuşukluk hissi ile birlikte bir acı hisseder. Aynı zamanda da bu kişi rüyasında koluna dikenli tellerin battığını görsün. Şimdi burada rüyasında gördüğü dikenli teller mi canını acıtıyor yoksa kolunun üzerine yattığından kaynaklı uyuşmadan mı canı yanıyor? Bu sorunun iki farklı cevabı bulunmaktadır. İlki eğer bu kişi hala rüya halindeyse muhtemelen vereceği cevap dikenli teller koluna battığı için canının yandığıdır. İkincisi durum ise rüya bitmiş ve bu kişi uyanmış olsun, kolunun üzerine yatmasından kaynaklı canının yandığının farkına varsın. İkinci durumda bu kişiye kolunun neden acıdığı sorulduğunda ise kolunun üzerinde yatmasından kaynaklı canının yandığını dile getirmektedir. Kolda oluşan acı hissiyatı (dokunma duyusu ile bağlantılı olan) iki farklı olayda aynı acı hissi olmasına rağmen acının sebebi duyu verilerine bağlı olarak farklı iki olaydan kaynaklı görülebilir. Başka bir deyişle, bu örnek rüyada halinde olup olunmadığı duyu verilerine güvenilerek anlaşılamayacağını göstermektedir. Ayrıca ister uyku halinde olsun, ister uyku halinde olmasın duyu verileri insan aklını bilgi edinmede hata yapmaya neden olacaktır.

Descartes Meditasyonlar'ı yazarken ateşin karşısında üzerinde hırkayla oturmaktadır ve benzer durumları rüyalarında pek çok kez karşılaşmıştır. Rüyalarında duyuları onu yanıltmış sanki uyanıklık haline benzer durumlar içerisine koymuştur (Descartes 2007: 18-19). Descartes uyanıklık hali ile rüya durumunun arasındaki ayrımı fark edebilecek durumdaydı, ama yöntem olarak kuşkuyu bu alanda da kullanmalıydı ki kesin bilginin temel özelliğini elde edebilsin. Duyu verilerinin güvenilirliği burada bir kez daha sarsılmakta ve Descartes'ın felsefesinde temeli oluşturmayacak oluşu bir kez daha ispatlanmaktadır.

1.4. TANRI ARGÜMANI

İster rüyada olma durumunda olsun, ister rüyada olmama durumunda olsun, kişiden kişiye göre değişmeyen bazı bilgi kaynakları bulunmaktadır. Matematiksel ilkelerin doğruluğu ve değişmezliği her iki durum -rüyada olma ve rüyada olmama- için geçerlidir. Başka bir deyişle, ister rüya durumunda olunsun ve ister rüyada olmama durumunda olunsun, “2+2=4” her iki durum içinde doğrudur ve hiçbir şekilde başka türlü düşünülemez. İnsan zihni “2+2=4” gibi bir matematiksel bir önermeyi farklı bir şekilde düşünemez. Descartes burada da kuşku yöntemini kullanmaktan geri kalmaz,

“ $2+2=4$ ” gibi bir önermenin doğru olduğunu düşünülmesini sağlayan bir canlının olabileceğini söyler. Descartes’a göre, insandan üstün ama mükemmel olmayan bir Tanrı¹ insanları aldatıyor olabilir. Bu aldatıcı cin, matematiksel ilkelerde insanları yanlış düşünmeye sevk ediyor olabilir.²“ $2+2=4$ ” gibi matematiksel önermenin doğruluk değeri doğru olmasa bile aldatıcı cin insanları yanıltarak bu önermeyi doğru olarak düşünülmesini sağlayabilir (Descartes 2007: 20). Descartes böyle bir olasılığı-Aldatan bir Tanrı- şimdilik varsaymakta ve zihnini bu türden herhangi bir yanlış fikre kapılmadan arındırmaya çalışmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında Descartes, zihnini yanlış fikirler olabilecek üç durum incelemiştir- Duyu verileri, Rüya ve Aldatıcı cin- , dünyada herhangi bir şekilde kesin bilginin olamayacağına kendisini inandırmıştır. Kuşku yöntemini şimdi de özne- nesne ayırımına uygulamaya başlamıştır. “Özne” ye kısaca bilen ve “nesne” ye de kısaca bilinen dersek, Descartes bilinen kısma yani nesneye (bilgi objesi) şimdi kendisini yani bileni koymuştur. Başka bir deyişle özne, nesne ile yer değiştirmiş ve incelenmeye başlanmıştır.

Descartes şüana kadar kuşku duyabileceği olası bilgi kaynaklarından kuşku duymuştur ve herhangi bir kesin bilgiye ulaşamamıştır. Sıra kendisinden kuşku duymaya geldiğinde hiçbir şekilde kendisinden kuşku duyamamaktadır. Bedenin ve duyularının olmadığından kuşku duyulabilir ama kendisinden-kuşku duyduğundan en azından-kuşku duyamamaktadır (Descartes 2013: 95-97). Peki ya Aldatıcı cin, insanları kuşku duyduğundan kuşku duyamayacağı üzerine insanları aldatıyorsa? Burada her iki durumun da incelenmesi gerekmektedir. İlki Aldatıcı bir cin var ve insanları kuşku duyduğundan kuşku duyamayacağı üzerine insanları aldatıyor. İkincisi ise Aldatıcı bir cin (Tanrı varsa bile aldatmadığı üzerine varsayımda bulunulursa) yok ve insanlar, kuşku duyduğundan kuşku duyamamaktadır. İlk durumda, Tanrı, kuşku duyduğumuz

¹ Kimi kaynaklarda “Cin” sözcüğü yerine “Tanrı” sözcüğü kullanılmaktadır.

² Descartes, burada Tanrı kavramında bahsederken Tanrının mutlak iyiliğinden ve mükemmelliğinden kuşkulanyor gözükebilir. Temel maksat: kesinlik arayışı olduğu için burada Tanrı’nın varlığından ya da mükemmelliğinden şüphe etmesi olağandır. İleride değinilecek bir nokta da ise Tanrı bilinmeden kesin bilgi bilinemez gibi önermeden bahsedilecek. (Descartes 2010b: 58) Burada problemlili olan durum, kesin bilgi mi Tanrı’yı bilmeyi sağlıyor yoksa Tanrı mı kesin bilgiyi bilmeyi mi sağlıyor. Burada, bir kısır döngü söz konusudur. Değinildiği üzere bu kısır döngüye metnin ilerleyen kısımlarında daha detaylı değinilecektir.

üzerine kuşku duyamayacağımız şeklinde bizi aldatsa bile, kuşku duymaktan kuşku duymak neticede yine bir kuşku doğuracağından kuşku duymaktan kuşku duyamayız. İkinci durum ise (Aldatıcı Tanrı'nın olmadığı) bizim kuşku duyduğumuzdan kuşku duymamıza sebebiyet vermemektedir. Çünkü böyle bir tanrının varlığı söz konusu değildir. Kuşku duymak üzerine başka bir inceleme ise, ne kadar kuşku duyulursa duyulsun, insan kendi varlığından kuşku duyamaz. Çünkü var olunmadığı takdirde kuşku duyulamaz. Kuşku duyabilmemiz için var olmamız zorunludur (Copleston 2010: 100).

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, eğer bir Aldatıcı cin varsa ve insanları yanılmaz sanılan matematik ilkelerinde bile yanıltıyorsa, tek bir şeyden yanılması mümkün değildir. O da insanın kuşku duyduğudur. Descartes tam burada kendisine şu soruyu sormaktadır: Kuşku duyan ne-kim? Sorunun yanıtı ise “ben”dir. Bu ben tam olarak neyim diye sorduğunda ise bedenden bağımsız düşünen, kuşku duyan hatta kuşku duyduğu üzerine düşünendir. Yöntemsel şüphenin sonunda Descartes'ın düşünceye bağlı olarak bulmuş olduğu sonuç önermesi şu şekildedir: “Düşünüyorum, öyleyse varım³”. Descartes, kendisi için sarsılmaz/kesin ilk ilkeyi bulmuştu. Çünkü bu son önerme hakkında herhangi bir kuşkuya yer yoktu (Descartes 2013: 97).

“Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesinde gizli özne olarak “ben” bulunmaktadır. Descartes'ın “ben” kavramından anladığı: “ben bütün doğası ya da özü düşünmekten ibaret olan ve var olmak için ne bir mekâna ihtiyaç duyan ya da bir bedene bağlı olan bir şeyim, yani bir tözüm. Ben, yani beni yalnızca ben yapan zihnimdir” Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere, ben, düşünen, sorgulayan ve sorguladığının farkında olan zihindir. Ben, bedenden bağımsız (beden hata yapmaya elverişli, duyular aracılığıyla), düşünen zihindir. Rasyonalizmin ilk belirtileri görünür hale gelmeye başlamıştır.

1.5. YÖNTEMİN İRDELENMESİ

Descartes, şu ana kadar kendi felsefesine temel oluşturacak ilk kesin bilgiyi buldu. “Düşünüyorum, öyleyse varım” en yalın önermedir. Descartes'ın yönteminin en belirgin

³ “Cogito, ergo sum”.

özelliği sadece her Şeyden kuşku duyması değil, aynı zamanda karmaşık yapıları inceleyerek en yalın önermeye ulaşma çabasıdır.

“Metod bütünüyle zekanın, kimi doğruları bulmak için, işlemesi gereken konuların sıraya ve düzene konulmasından ibarettir. Karmaşık ve karanlık önermeleri, adım adım daha basit önermelere indirir ve bundan sonra en basit sezgilerden baŐlayarak, yine adım adım, bütün öbür bilgileri edinmek suretiyle kendimizi yükseltmeye çalıŐırsak, metoda titizlikle bağlı kalmış oluruz.” (Descartes 2010a: 25)

Descartes’ın buradaki maksadı ise kesin bilginin karmaşık yapılarda değil, yalın önermelerde olacağını düşünmesidir. Bir tane yalın önerme bulursak ve kesinliğinden her hangi bir Şekilde kuşku duyulmazsa, bulunan bu yalın önermenin üzerine hiÇ kuşku duymadan felsefi temelleri olan binasını (temelden sağlam olduğu için) dikebilir. “Düşünüyorum, öyleyse varım” tam da böyle yalın bir önermedir. “Düşünüyorum, öyleyse varım” Descartes’ın bahsettiği kadar yalın bir önerme midir? Gerçekten de “adım adım daha basit bir önerme” elde etti mi? Descartes buraya kadar, “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesini başka karmaşık önermeleri inceleyerek geldi. Tabi ki bu önermeler tam anlamıyla önerme cümlesi Şeklinde olmadı ama metnin alt okumalarında okuyucuya sezinletti. “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesi aslında Şu sıra düzen izlenerek bulundu dersek, daha açık olacaktır:

- 1) Bir kerede olsa yanlış kanı bulunan bilgi kaynağına güvenilmez.
- 2) Duyu verilerinde bu yanlış kanılar bulunmaktadır.
- 3) O halde, duyu verilerine güvenilmez. (Aynı argüman rüyada olup olmama için de söz konusudur.

Ayrıca,

- 1) İster rüyada durumunda olunsun, ister rüya durumunda olunmasın, matematik ilkeleri hep geçerlidir.
- 2) Aldatıcı cin var olduğunu varsayılınsın.
- 3) Aldatıcı cinin insanları bu matematiksel ilkelerde aldatma ihtimali vardır.

4) O halde, Matematik ilkelerinde yanlış kanı bulunma ihtimali söz konusudur.

Bu iki argümanda da yanlış kanı bulma söz konusudur. Descartes'a göre, bu argümanda geçersiz olmaktadır. Öte yandan, kuşku yöntemi sonucunda varılan bir diğer argüman ise:

1) Bir kerede olsa yanlış kanı bulduğumuz bilgi kaynağına güvenemeyiz.

2) İnsanlar kuşku duyduğundan kuşku duyamaz.

3) Kuşku duyma eylemi düşünceye aittir.

4) Bir şey düşünüyorsa vardır.

5) Ben düşünüyorum. Öyleyse varım. Kısaca “Düşünüyorum, öyleyse varım”. Descartes'a göre, bu argüman geçerlidir. Çünkü ilk öncüle geri dönersek, düşünüyor olmamızda herhangi bir yanlış kanı bulunmamaktadır. O halde düşünüyor oluşumuz ve buna bağlı olarak var oluşumuz, kesin bilginin kaynağı için bize ipucu vermektedir.

1.6. AÇIKLIK VE SEÇİKLİK

“Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesi için söylenebilecek bir diğer özellik ise açık ve seçik olmasıdır. Açık ve seçik olmaklık, aynı zamanda kesin bilginin ya da yalın bir önermenin en temel özelliğini oluşturmaktadır. Descartes bundan sonra inceleyeceği her önerme de bu açık ve seçik olmaklığı arayacaktır. Peki, bir önermenin açık olması nedir? Descartes'a göre açık önerme ya da bilgi: “dikkatli bir zihne görünen ve belli olan bilgi”dir. (Descartes 2010b: 78) Bu alıntıda belirleyici söz öbeği “zihne görünen”dir. Descartes, insan duyularından elde edilen verilerin açık olmadığını, hatta çoğu zaman insanları yanılgılara sürükleyebileceğini dile getirmektedir. Örneğin, bir kişinin başı ağrıdığına, bu baş ağrısının kaynağı olarak bu kişi kendi başından kaynakladığını düşünme eğilimindedir. Duyu verileri bu baş ağrısının kaynağı olarak başın kendisini göstermektedir. Öte yandan gündelik hayatta karşılaşıldığı gibi bu kişinin baş ağrısı, diş ağrısından ya da boynunun tutulmasından kaynaklı oluyor olabilir. Ağrının kaynağı yeterince açık değildir. Öte yandan, “Düşünüyorum, öyleyse varım”

önermesi yeterince açıktır. Çünkü insan ağrısının kaynağı gibi duyu verilerine dayanmamaktadır. Ayrıca, bu açık önerme zihne görünen bir önermedir. Zihne görünmekle kasıt ise her zihnin (sağduyu sahibi her insanın), doğru bir yöntemle bu önermeyi kolaylıkla elde edebileceğidir. Başka bir deyişle doğru yöntemi kullanarak zihin sahibi herkesin elde edebileceğidir. Baş ağrısının bilgisini belli bir nesnellik düzeyine oturturamazken, “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesi sağlıklı düşünen her zihin için geçerliliğini ve nesnellikliğini korumaktadır. Başka bir deyişle, baş ağrısının kaynağı hakkında kuşkuya kapılabilmekte ama “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesinde herhangi bir kuşku söz konusu değildir. Descartes’a göre bir önermenin açık olması yetmez aynı zamanda seçik olması gerekmektedir. Peki, seçiklik ne demektir? Descartes’ a göre seçik önerme ya da bilgi: “keskin ve başka bilgilerden ayrı bir bilgi” dir. (Descartes 2010b: 78) Bu alıntıda belirleyici söz öbeği “ayrı” olmasıdır. “Ayrı” başka bilgilerle karıştırılmayacak ve bizi yanılgıya götürmeyecek anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, baş ağrısının sebebi belli bir ölçüde açıktır ama tam açık değildir. Çünkü baş ağrısı insan düşüncesinde bulunan başka bir ağrı ile özdeş olabilir. Öte yandan, seçik olması için diğer ağrılardan (diş ağrısı veya boyun ağrısının baş ağrısına sebebiyet vermesi) ayrı olması gerekmektedir. Ayrı olmak içinse duyu verileri bu durumu açıklamak için yeterli değildir. Çünkü ağrının kendisi zaten duyu verilerinde gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle, ağrının diğer ağrılardan ayrı olması yeterince seçik değildir. Öte yandan, “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesi, başka önermelerle karıştırılmayacak kadar seçiktir. Sonuç olarak açık ve seçik kavramları için şunlar söylenebilir, açık: bilgiyi elde etmek için herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan direkt zihinle görünendir. Seçik: bir bilgiyi ya da önermeyi, başka bilgi ya da önermelerle karıştırmamadır/ayrı olmağıdır.

1.7. BİLGİNİN İNŞASI

Descartes bilgi görüşünü oluştururken kesin bilgi için temel iki unsur dile getirmiştir. Bunlardan ilki açık ve seçik olmasıdır. İkincisi ise hiçbir aracı olmadan direk zihinde görünmesidir. Bu bağlamda Descartes için rasyonalist denebilir. Çünkü Descartes’a göre, zihin doğru bilginin görüldüğü/anlaşıldığı yerdir. Descartes buraya kadar her şeyden kuşku duymuştur ama kuşku duyamayacağı bir dayanak bulmuş ve bilgi görüşünü oluşturmaya başlamıştır. Sırada Descartes’ın önceden kuşku duyduğu alana

yeniden yönelerek, onların inşasıdır. Descartes'a göre Tanrıya duyulan kuşkudan kurtulamaz ise üzerine inşa edilecek hiçbir bilgi kesin bilgi olamayacaktır (Descartes 2010b: 58). Descartes, eğer bir Tanrı varsa ve aldattıcıysa, bizi doğru bildiğimizi konularda aldatılabilir der. Şimdi ise elde edilen veriler ışığında (kesin bilginin açık ve seçik şekilde zihinde görünmesi) Tanrı tekrardan bilgi nesnesi olarak incelenecektir. Onun için öncelikli olarak, Tanrının var olup olmaması, insan zihninde bulunan açık seçik Tanrı fikrinden yola çıkılarak araştırılacaktır. Daha sonra, Tanrı var ise aldattıcı olup olmadığı araştırılacaktır.

Descartes insan zihninde bulunan Tanrı idesinin açık ve seçik olduğunu dile getirmektedir. Peki, bu açık ve seçik Tanrı idesi nereden gelmektedir? Descartes'a göre burada üç ihtimal söz konusudur. İlk ihtimal, dışarıdan duyu verileriyle elde edilmektedir. İkinci ihtimal, Tanrı idesini insan zihni türetmektedir. Son ihtimal ise Tanrı idesi, Tanrı tarafından insan zihnine işlenmesidir. İlk ihtimal incelendiğinde, dışarıdan, başka bir deyişle duyu verilerinden Tanrı fikrini, elde edilmesi mümkün görünmemektedir. Cisimlere yani duyu nesnelere bakıldığı zaman, Tanrı'ya atfedilen hiçbir sıfatı görünmemektedir. Zira Descartes'a göre insan zihninde bulunan Tanrı idesi için: "sonsuz, sınırsız, değişmez, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten..." bir varlıktır (Descartes 2007: 37). Öte yandan duyu nesnelere/cisimlerden elde edilen verilerle insan zihninde bulunan Tanrı idesi arasında herhangi bir bağ bulunmamaktadır. Dışarıda bulunan nesnelere sonlu ve değişmeye açıktır ama insan zihninde bulunan Tanrı idesi bunun tam tersidir. Tanrı için kusurlu ya da sonlu bir varlıktır demek mümkün değildir. Bu yüzden Tanrı idesinin dışarıdan gelmesi yani duyu verilerinden gelmesi olası değildir. Böylelikle ilk ihtimal -Tanrı idesinin duyulardan gelmesi- elenir.

İkinci ihtimalde ise Tanrı idesi insandan başka bir deyişle insan zihninden türetilmiştir. Descartes, insan zihninin Tanrı idesini üretecek yetkinlikte olmadığını dile getirmektedir. Çünkü insan zihni yetkinlik anlamında eksiktir. Eksiklik (insan zihni için) her gün yeni bilgiler eklenmesiyle belli bir seviye azalmasına rağmen asla tam anlamıyla eksikliğini kapatamamaktadır. Öte yandan insan zihninde bulunan Tanrı idesi, herhangi bir eksiklik içermemektedir. İnsan zihninde bulunan Tanrı idesinin sonsuzluğu tam anlamıyla kavranamıyorsa bile (insan zihninin tam anlamıyla yetkinliğe ulaşamamasından) burada bulunan sonsuzluğun insan zihninde beliren sonsuzluktan

daha öte bir kavram olduğu aşikârdır (Descartes 2007: 42-43). Ek olarak Descartes'ın burada sormuş olduğu bir başka bir soru da eğer Tanrı var olmasaydı bu ideye sahip olan varlıkların (insanoğlunun) var olup olamayacağı sorusudur. Descartes'a göre böyle bir durum söz konusu olsaydı insanoğlu tam bir yetkinlik içerisinde olurdu. Çünkü sahip olduğu Tanrı idesinin tüm sıfatlarını insanoğlu tek başına sahip olurdu. Yani insan arzu duymaz, acı çekmez, bilgi arayışı içerisinde girmez, kuşku duymaz vb halde olurdu. Sonuç olarak insanlar Tanrı olurdu ve hiçbir şeyin eksikliğini hissetmezdi. Fakat gerçeklikte durum böyle değildir. İnsanlar acı çeken, arzu duyan, bilgi arayışı içerisinde giren ve kuşku duyanlardır. İnsanlar tam yetkinliğe hiçbir zaman ulaşamayan varlıklardır. Tanrı idesi fikrinin, insan zihninden türetilmesi imkânsızdır. Çünkü Tanrı idesine atfedilen sonsuz ve sınırsız oluşu, her şeyi bilmesi, her şeye gücü yetmesi gibi özellikler insanların sahip olması ve insanların kendi başlarına türetmesi imkansızdır. Tanrı idesinin kaynağı insanlar olamaz. Sonuç olarak, ikinci ihtimalde olası değildir.

Üçüncü ihtimal, Tanrı idesinin Tanrı'dan geliyor olmasıdır. Descartes, diğer iki ihtimali elerken aslında Tanrı idesinin dayanağının Tanrı'dan başkası olamayacağını göstermek istemiştir. İnsan zihni Tanrı idesinin kavrayışı aslında “ustanın damgasını eserine vurması gibi“ (Cottingham 2002: 64). Tanrının insanoğluna vurmuş olduğu bir damgadır. Başka bir deyişle, insanoğlu Tanrı idesi ile doğarlar ve bunu dışarıdan değil bizzat Tanrının kendisinden alırlar. Tanrının aldatıcı olmayışı buradan gelmektedir. Eğer Tanrı aldatıcı olsaydı, Tanrı için kullanılan sıfatlardan (mutlak iyilikten ve mükemmellikten) uzak olurdu. Bu da insanlara Tanrının tam yetkin olamayacağını ve kusurlu olacağını göstermektedir. Öte yandan insan zihnindeki Tanrı idesi eksiklik belirtmez tam aksine eksiksizlik belirtir. Bu mutlak yetkin Tanrı eğer insan zihnine böyle bir damga vurmasaydı hiçbir zaman Tanrı hakkında insanların bilgisi olmazdı ve insan ruhu hiçbir bilgidan emin olamazdı (Descartes 2007: 47). Descartes diğer iki ihtimalde olduğu gibi üçüncü ihtimali elemeyiz, tam aksine doğrular. Buna göre insan zihninde bulunan Tanrı idesinin açıklık ve seçikliği bizzat Tanrı'nın varlığından gelmektedir.

Genel olarak Descartes, Tanrı idesinin kaynağı hakkında öne sürülebilecek üç ihtimal incelemiş ve şöyle bir sonuca varmıştır. İlk ihtimalde zihnimize bulunan Tanrı idesi duyu verilerinden gelmektedir iddiası, duyu verilerinin hata yapmaya müsait oluşundan

dolayı açık ve seçik değildir. Bu yüzden duyu verileri insan zihninde açık ve seçik olarak bulunan Tanrı idesinin kaynağı olamaz. İkinci ihtimal (Tanrı idesi insan zihninin bir ürünüdür) ise pek olası gözükmemektedir. Çünkü insan zihni tam bir yetkinliğe ulaşamamakta, hep eksik kalmaktadır. Dolayısıyla insan zihninin, mutlak yetkin olan Tanrı idesini üretmesi mümkün değildir. Üçüncü ihtimal (Tanrı idesinin kaynağı Tanrının kendisidir) ise Descartes için yanlışlanamaz bir iddiadır. Çünkü Tanrının mutlak yetkinliğinin bilgisi, insanoğlu yaratıldığı/doğduğu andan itibaren insan zihnine işlenmiştir. Eğer Tanrı mutlak yetkin olmayıp bize böyle bir ide işlemiş olsaydı, Tanrı artık mutlak yetkinliğini kaybedecek ve çelişik bir durum oluşacaktı. Çünkü hem Tanrı mutlak yetkin olmayacak hem de mutlak olmadığı halde mutlakmış gibi insan zihnine işlemesi olası olmayacaktı. Buradan da mutlak yetkin olmayan bir Tanrının (Aldatıcı cin) üzerinde bir Tanrı olmalıydı ki bu düşünceyi ona (Aldatıcı cine) işleyebilsin. Sonuç olarak, Tanrı idesi fikri nedensellik zincirinde en sona götürüldüğünde mutlak yetkin bir Tanrı olmak zorunda ve bize işlenmiş olmak zorundadır.

Descartes, Tanrı'nın aldatıcı olmadığını ve mutlak yetkin bir varlık olduğunu ispatlamasında temel amaç kuşku yönteminden kurtulabilmektir. Descartes kuşku yöntemiyle çıktığı bu yolda eğer kuşkudan kurtulamasaydı, her şeyden kuşku duyar ve bilgi görüşünü bir temel üzerine oturtamazdı. Başka bir deyişle şüphecilikten kurtulamazdı. Bu noktada Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" önermesi mi kesin bilginin temeli yoksa zihnimize bulunan Tanrı idesi mi kesin bilginin temeli sorusu göze çarpar. Burada Descartes, bir çeşit kısır döngü içerisine düşmektedir. Çünkü kuşku yöntemiyle çıktığı bu yolda ilk önce "Düşünüyorum, öyleyse varım" önermesinde kuşku duyulamayacağını söylemektedir. İkincil olarak ise Tanrı'nın aldatıcı olmadığını ispatlayamazsa, bütün bilgilerin hep kuşkunun gölgesinde kalacağı ima edilmektedir. O halde kesin bilginin kaynağı Tanrı mı yoksa düşünen ben midir? Descartes buradaki kısır döngüden dolayı birçok eleştiri almaktadır. Zira ben düşüncesinden Tanrı'ya oradan da Tanrı düşüncesinden ben düşüncesine geçilmekte bu bir tür kısır döngü olarak kalmaktadır. Descartes'ın bu kısır döngüden kurtulması için birçok fikir ortaya atılmışsa da Descartes bu kısır döngüden kurtulamamıştır. Olası bu kısır döngüden (çelişik durumdan) kurtulma çabaları Descartes'ın görüşlerini değiştirmemektedir.

1.8. MATEMATİKSEL İLKELER

Descartes, insan zihninde bulunan Tanrı idesinin, Tanrı'dan kaynaklı olduğunu dile getirmiştir. Tanrı ispatı aynı zamanda bir tür matematiksel ilkelerin de ispatıdır. Daha önce belirtildiği üzere Descartes, ister rüyada olunsun ister rüyada olunmasın matematiksel ilkelerin geçerliliği değişmiyor diyordu ama insanları, aldatıcı bir cin kandırıyor olabilirdi. Fakat burada Tanrı'nın aldatıcı olmadığı tam aksine mutlak yetkinlikte bir varlık olduğu ispatlandığı için Tanrı bizi matematiksel ilkelerde aldatmış olamazdı. Başka bir deyişle, eğer Tanrı, bizi matematiksel ilkelerde aldatmış olsaydı, Tanrı, mutlak yetkinliğini kaybetmiş olacak (kusurlu olacak) ve daha fazla Tanrı olma sıfatını taşıyamayacaktır.

Matematiksel ilkeler ya da geometri biliminin bilgisi ne türden bilgilerdir? Doğuştan mı gelir yoksa dışarıdan mı elde edilir. Matematik ya da geometri bilgimiz dışarıdan gelmemektedir. Descartes, hiçbir geometrik şekli dışarıda gözlemleyememekteyiz demektedir. Başka bir deyişle bu ideler insan zihninde bulunmaktadır. İnsan zihninde bulunması yetmez belki de insan zihninin ürünü olarak bulunuyor olabilir. Descartes, burada bu ilkeler hakkında "... benim tarafımdan uydurulmuş olmayan, fakat kendilerine özgü doğru ve değişmez olan..." (Descartes, 2007: 60) diye bahsetmektedir. Yukarıda bulunan açıklamalar üzerine matematiksel bilgiler doğuştan geliyor tezi ileri sürülebilir.

1.9. DUYU VERİLERİ

Bilginin çözümlenmesi kısmında Descartes'ın duyu verilerinden kuşkulandığını açıklamıştı. Orada vermiş olduğu bal mumu örneği, duyu verilerimize güven olmayacağını kanıtlamıştı. Öte yandan, Descartes, duyu verilerine belli bir imkâna kadar güven olacağını dile getirir. Bu imkânlardan ilki Tanrı'nın aldatıcı olmamasından dolayı duyu verilerinde bizi aldatmayacağıdır. İkincisi ise imgelem yetisidir.

Tanrı, mutlak yetkin bir varlık olarak, duyu verilerine yansıyan nesnelere bizi aldatmaz. Duyu verilerinden gelen bir bilgide bir hata varsa bu Tanrıdan kaynaklı değil, insan zihninin kusurundan kaynaklıdır. Eş deyişle insan zihninin tam anlamıyla yetkin olamaması, duyu verileri incelerken hata yapmasına sebebiyet vermektedir. Ek olarak

duyu verilerini insanlara ileten duyu organları sakat/engelli olabilir bu da insanları hata yapmaya sürükleyebilir.

İmgelem yetisi insanoğlunun nesnelere bilgi edinmesinde en önemli etkidir. Descartes, imgelem yetisi için:

“ Zihin tasarlarken bir şekilde kendisine doğru döner ve kendinden deki idelerden birini nesne edinir, imgelerkense cisme yönelir ve ondan ya kendi oluşturduğu ya da duyular yoluyla edindiği ideye uygun bir şeyi inceler.” (Descartes, 2007: 68)

Descartes'a göre imgelem yetisi, dış dünyadaki nesnelere yönelir ve onları inceler. İmgelem yetisi ile nesnelere seçik bilgisi elde edilebilir ama onların açık bilgisi elde edilememektedir. Eğer onların hem açık hem de seçik bilgisi elde edilebilseydi, o zaman dolaysız olarak insan zihnine görünecek ve onlardan hiçbir şekilde kuşku duyulamayacaktı, ama imgelem yetisiyle sadece nesnenin seçik bilgisini elde edilebilmektedir. İmgelem yetisi ile anlama yetisinden elde edilen ideler arasında fark bulunmaktadır. İmgelem yetisi duyu nesnelere dayanmaktadır. Nesnenin, sesi, rengi, şekli ve benzeri şeylerini imgelenir. Nesne insan karşısına çıktığında (insan duyularına geldiğinde) ister istemez insanlar bu nesnelere imgeler. Bir başka deyişle insanlar imgeleme yetisini kullanabilmesi için nesnelere ihtiyaç duyar. İnsan bedeni de duyu organları ile nesnelere imgeleyebilir. Descartes, duyular aracılığıyla elde edilen ideler (imgelenen nesnelere zihinde bulunan yansımaları) için insan zihninde bulunan doğuştan idelere göre daha canlıdır demektedir, ama insan zihninde bulunan doğuştan ideler gibi açık değildir demektedir. (Descartes, 2007: 70) Buradan şu sonucu çıkarmaktadır: ilkin insan zihninin dışında nesnelere vardır ve insanlar bu nesnelere seçik bilgisini elde edebilir. İkincil olarak bu nesnelere kendilerine ait gerçeklikleri vardır, ama insan zihninde bulunan doğuştan ideler kadar kesin bilgisini elde edilemez. Bu son ifade Descartes'ın neden idealist olmadığını özetler niteliktedir. Çünkü idealizme göre dışarıda bulunan nesnelere belirli bir gerçeklikleri yoktur. Sadece idealar aleminden pay almışlardır. Descartes ise dışarıda bulunan nesnelere ontoloji düzleminde gerçeklikleri olduğunu kabul etmiştir ama bilginin kaynağı (en azından açık ve seçik) değildir.

1.10. RUH-BEDEN AYRIMI

Descartes'a göre imgelem yetisi insanın özüne yani ruhuna ait bir şey değildir. Çünkü imgelem yetisi olmadan da insanın neyse yine o olacağını belirtmektedir. Öte yandan zihin, insanın ruhuna ait bir şeydir ve o olmadan insanın daha fazla insan kalamayacağını vurgular. Bir başka deyişle imgelem yetisi insanın bedenine bağlıken, zihin insanın ruhuna bağlıdır (ruh- beden düalizmi). İnsan ruhu özü itibariyle düşünen bir şeydir ve düşünceden ibarettir, ama imgelem yetisi nesnelere ilişkiye girdiğinden sadece düşünce olmaktan çıkar ve başka bir şey olur (Descartes, 2007: 69).

İmgelem yetisi duyular yoluyla iş görür. Duyuların renkler sesler şekiller tatlar vb. gibi birçok nesneyle olan ilişkisini betimler. Duyular bedene bağlıdır. Örneğin bir nesnenin nasıl bir şekle sahip olduğu belirlenebilmesi için o nesneye bakan kişinin görme duyusuna ihtiyacı vardır. Görme duyusunun sağlıklı işleyebilmesi için o nesneye bakan kişinin bedeninde sağlık açısından sağlıklı gözlere ihtiyacı vardır. Bu örnek diğer duyu organları için de geçerlidir. Öte yandan bir kişi, insan bedeninde sağlıksız duyu organlarına sahip olsa da onu insan olmaktan ayrı koyan bir durum söz konusu değildir. Çünkü Descartes'a göre insanı insan yapan duyu verilerine bağlı olan beden değil insan zihnine bağlı olan insan ruhudur. Örneğin bir kişinin gözleri doğuştan itibaren görmüyor olsun. Bu kişi doğadaki hiçbir nesneyi görmemiş olsa bile bu kişinin insan olmadığını söyleyemez. Bu kişi her ne kadar kör olsa da düşünce kapasitesi yerinde ve zihni aracılığıyla birçok doğru bilgiyi elde edebilir (Descartes, 2007: 80).

İmgelem yetisinin beraber iş gördüğü duyuların karşılıklarına nesnelere çıktığı zaman insan duyuları hiçbir şekilde buna karşı koyamıyor ve nesneyi duyumsamak zorunda kalıyor. Descartes, imgelem yetisi ile oluşturulan ideler üzerine daha sonra düşünüldüğü zaman seçik oldukları ve insan zihninden bağımsız oldukları iddiasına ulaşmaktadır (Descartes, 2007: 70). Örneğin bir kişi evinin penceresinden dışarı baktığı zaman bir ağaç duyumsuyor ve oraya baktığı sürece onu duyumsamaktan başka çaresi kalmıyor. Daha sonra zihninde oluşturmuş olduğu evinin penceresinden gözüken ağaç idesi seçik bir şekilde düşünülebilir. İster bu kişi dışarıda bulunan ağaca baksın ister ağaca bakmasın bu, ağacın dışarıda bulunduğu gerçeğini değiştirmez. Descartes burada maddesel tözün yani nesnenin insan zihninden bağımsız olabileceğini ispatlama çabası

içerisindedir. Başka bir deyişle nesnelere ontolojik ispatını yapmaktadır. Descartes böyle bir ispat yaparken insan duyularına gelen her nesnenin bilgisinin doğru olmama ihtimalini dile getirmektedir. Şöyle bir olasılığı da dile getirmektedir: “ Ama bunlar belki de tamamen duyularımızla algıladığımız gibi değildirler. Çünkü duyu algılarını hayli karanlık ve karışık kılan bir çok etmen vardır,... ama gerçekten orada vardırlar.” (Descartes, 2007: 74) Dışarıda bulunan nesnelere gerçeklikleri hakkında şüphe edilemeyeceğini ama salt duyu verilerinin bilgisiyle de nesnelere insanlara neyse o olarak gözüktüğü anlamına gelmediğini dile getirmektedir. Çünkü balmumu örneğinde olduğu gibi nesnelere değişime tabidir ve duyularla insanlar nesnelere sadece belli bir gerçekliğini algılayabilir. Duyu verileri yardımıyla oluşturulan bu ideler seçik olmalarına rağmen açık değildirler. Sadece seçik olmasından kaynaklı bilgi nesnelere olmaktan uzaktırlar ama ontolojik açıdan vardırlar. Dışarıda bulunan nesnelere gerçekliğinin bir diğer ispatı ise Tanrının bizi aldatmadığına yönelik kısımdır. Daha önce belirtildiği gibi Tanrının aldatıcı olmadığı ileri sürülmüştü. İşbu Tanrı aldatıcı olmadığına göre duyu verilerine belli bir seviyeye kadar güvenebilir. Bu seviye nesnelere algılama düzeyine kadardır. Şu unutulmamalıdır ki duyu verileri hiçbir zaman tartışmasız kesin doğruları veremez. Çünkü açık değildirler. Başka bir deyişle dışarıda algılanan nesnelere gerçekliğini duyu verileriyle ispatlanır ama salt doğru bilginin arayışı bu alanda değildir. Doğru bilginin arayışı düşüncede yani ruhtadır.

Descartes'in felsefesinde ruh beden düalizmi tam olarak bu noktada başlamaktadır. Descartes'in felsefesinde ontoloji ve epistemoloji ruh beden ayrımında hem birbirlerine yaklaşmakta hem de birbirlerinden uzaklaşmaktadır. Şimdi buraya kadar imgelem yetisinin beden hakkında olan düşünceleri aktarılmıştır. Descartes doğru bilgi arayışında imgelem yetisine güvenilmeyeceğini belirtmiş, doğru bilgi arayışı için ruha yönelmiştir. Descartes'a göre zihin, uzamsız, bölümsüz ve kendisine yöneldiğinde ruhun özüne dair bir şeyler bulabileceğimiz alandır. Descartes özünün (ruhun) düşünen bir şey olduğunda ısrarcıdır. Ruh bedenden farklı olarak uzamda bulunmamaktadır. İmgelem yetisinin bağlı olduğu beden ise, uzama ve yayılıma ihtiyaç duymaktadır (Descartes, 2007: 73). Örneğin bir kişi masada duran elmaya bakıyor olsun. Bu kişi ister elmayı algılamak istesin, ister elmayı algılamak istemesin gözünü her masaya çevirdiğinde zorunlu olarak elmayı algılayacaktır. Bu durumda kişi imgelem yetisini kullanmış olur. Masadaki elma

olsun, elmayı algılayan duyu organları olsun bunlar Descartes'a göre cisimlerdir. İmgelem yetisi tam bu noktada devreye girer. Elmanın bilgisini insana vermez, sadece onu belirtir. Öte yandan imgelem yetisinden elde edilen ideleri anlamlandırmak için kişi zihne ihtiyaç duyar. Özne nesne ayrımı tam bu noktada devreye girer. Masada duran elma nesne, elmayı algılayıp onun üzerine düşünmeye başlayan öznedir. Aynı özne algıladığı şeyin farkındalığı olan öznedir. Hatta ve hatta özne farkındalığı üzerine bile düşünebilen öznedir.

İmgelem yetisi nesnelere seçik bilgisini verebilir. Seçik bilgisi derken masada duran elmanın, masada duran diğer nesnelere farklı olduğu bilgisidir. Ama zihin masada duran elmanın açık ve seçik bilgisini bize vermektedir. Buradan hareketle ruha bağlı olan zihin nesnelere ve kendisinin açık ve seçik bilgisini verebilir, fakat bedene bağlı olan imgelem yetisi bize nesnelere sadece seçik bilgisini verir. İmgelem yetisi ruha dair herhangi bir bilgi içermez. İmgelem yetisinin bir diğer özelliği ise pasif durumdadır. İmgelem yetisi kişinin isteğine bağlı hareket etmez. Kişi bir nesneyi algıladığı anda algılamaya devam eder. Öte yandan düşünen bir şey olan insan zihnini devreye soktuğu an istediği konu hakkında istediği şeyi düşünmektedir. Bu anlamda düşünce pasif değildir (Descartes, 2007: 74).

Beden ve ruh arasındaki ayrım bölünebilirlik açısından da farklılaşmaktadır. Descartes'a göre beden parçalarına ayrılabilen ama ruh hiçbir şekilde bölünememekte ya da parçalanamamaktadır (Descartes, 2007: 79). Örneğin elim bir kaza sonucu bir kişi görme duyusunu yitirmiş olsun. Görme duyusu bedene bağlı olduğu için bedensel özellikler bakımından bu kişi kör olsa da yaşamaya devam etmektedir. Bu kişi ömrünün geri kalanı boyunca göremeyecek olsa dahi ruhundan bir eksik olmadığı için, bu kişi aynı zamanda insan olmaklığında bir şey kaybetmemiştir. Öte yandan ruh ise hiçbir şekilde parçalarına ayrılamaz ya da bölünemez. Bu örnek aynı zamanda diğer duyu organlarını yokluğu için de düşünülebilir. Beden Descartes'a göre zamanla yok olmaya mahkûmdur ama ruh bedenden bağımsız olarak yaşamaya devam eder (Descartes, 2013: 155).

İnsanda beden ile ruh arasındaki ilişki Descartes'a göre dümenci ile gemi arasındaki ilişkiye benzer. Ruh bu benzetmede dümenci beden ise gemidir. Beden cisimseldir, ruh

ise düşüncedir. Dümenci yani insan ruhu gemiyi yani bedeni yönlendirmektedir (Descartes, 2013: 153). Descartes'a göre ruh insanı insan yapan temel niteliğidir. Öte yandan bedenin gerçekliğini de reddetmez. "... nitekim bu açlık, susuzluk, acı gibi duygular aslında ruhla bedenin birleşim ve kaynaşımından ileri gelen, ayrıca ona bağlı bulunan birtakım karışık ve bulanık düşünme biçimlerinden başka bir şey değildirler" (Descartes, 2007: 75). Bu bağlamda bakıldığında ruh ve beden düalizmi birbirlerinden tamamen ayrılmazlar.

Bedenin ruha etkisi Descartes'a göre hem bedensel ihtiyaçların hem de bunların insan zihninde belirmesinin en büyük göstergesidir. Örneğin çölde belli bir süre gezinen bir kişi susuzluk haline kapılır. Bu kişi o an zihninde susuzluğunu gidermekten başka bir şey düşünemez. Aynı zamanda bu kişinin bedeni su kaybettiği için bedensel bir ihtiyaç olarak susuzluğunu gidermek ister. Öte yandan Descartes hakikat bilgisini bedenin ruhu zorlamasında aramamaktadır. Descartes'ın vermiş olduğu bir örnekte bedenin ruha etkisinin bizi yanlış bilgilere götüreceği gösterilmiştir. Descartes'ın örneği bir yıldız ve mum alevidir. Eğer ruh bedene bağlı kalarak mum alevine bakılırsa yıldızdan daha büyük olduğu düşünülebilir. Öte yandan insan ruhu bedene bağlı olmadan düşündüğü zaman yıldızın mum alevinden daha büyük olacağı ortaya çıkmaktadır (Descartes, 2007: 77). Sonuç olarak ruh ve beden ayrımı insanı insan yapan yapı taşı konumundadır. Bilgi arayışında ise insan, ruhuna yani zihnine güvenmesi gerekmektedir.

Descartes bu bağlamda ruh ve bedeni iki ayrı töz olarak görmektedir. Beden yani cisimsel töz insan zihninin herhangi bir katkısı olmadan insan zihnine inceleme yetisi aracılığı ile görünendir (Descartes, 2007: 73-74). Descartes'a göre insan zihni burada devreye girmediği için cisimsel tözün insandan bağımsız olarak var olabileceğini iddia etmektedir. Dışarıdaki cisimlerin insanlardan bağımsız olarak var olabileceklerinin teminatı aynı zamanda tanrıdır. Tanrı Descartes'ın felsefesinde aldatıcı bir tanrı olmadığı için (Ya da daha aşağı bir varlık olarak cin), dışarıdaki nesnelere tözünden şüphe duyulmamaktadır. Descartes'a göre cisimsel tözün özü uzamdır. Bir nesneyi uzamsız bir şekilde (uzunluk, şekli, kapladığı alan) düşünülmesi ya da var olması olası değildir. Ruhsal tözün temel niteliği ise düşüncedir. Düşünce olmaksızın bir canlının ruhu olduğu söylenmemektedir (Descartes, 2010b: 82). Descartes doğadaki insan dışı

tüm canlıları ruhtan yoksun olarak görmesinin ana sebebi düşünceden yoksun olmalarıdır.

Descartes'a göre, hayvanlar düşünceden yoksun canlılardır. Hayvanları çarkları kurulmuş makinelere benzetmektedir. İnsanlardan hayvanları temelde iki noktada birbirlerinden ayırmaktadır. İlki düşünceleri insanlar gibi farkında bir şekilde karşısında bulunan canlılara aktaramaması, ikincisi ise bu canlıların mantıkla hareket etmediği, sanki önceden ayarlanmış makinelermiş gibi olmalarıdır (Descartes, 2013: 149). İnsanlarla hayvanları ayıran noktalardan ilkinde değinildiğinde doğada gözlemlenen hiçbir canlının insanlar gibi birbirleriyle etkileşimli olarak anlaştığı gözlemlenemez. Descartes'ın papağan örneği bu duruma örnektir: Papağan insanlar tarafından öğretilen kelimeleri öğrenmekte ve bunları doğru telaffuz etmektedir. Fakat her ne kadar kelimeleri telaffuz etse de doğru yerde doğru zamanda kullanamaz. Karnı acıktığında, acıktım sözcüğünü telaffuz etmesi beklenemez ya da düşünce süzgecinden geçirip karşısındaki canlıya durumunu aktaramaz. Öte yandan sağır ve dilsiz dahi olsa bir insan, derdini, sevincini, düşüncesini karşısındaki insana aktarabilmesinin bir yolunu bulabilir (Descartes, 2013: 151). İnsanlar ile hayvanları ayıran ikinci durum ise hayvanlar bazı işlerde bizden daha iyi olmalarına rağmen mantık çerçevesinde hareket etmedikleri için doğanın unsurlarının dışına çıkamaz. Örneğin bir jaguar insandan daha hızlı koşmasına rağmen hayat döngüsü içerisinde doğması, büyümesi, beslenmesi, üremesi ve ölmesi ile sınırlıdır. Bu eylemler de eylemler üzerine düşünmez, doğanın döngüsü içerisinde kısılıp kalmaktadır. Öte yandan insan her bir eylemini gerçekleştirirken, eylemi gerçekleştirmeden önce, eylem sırasında hatta eylem olup bittikten sonra bile eylem üzerine düşünebilir. İnsanlar eylemi gerçekleştirip gerçekleştirilmeme farkındalığına sahipken, hayvan bir makine çarklıymış gibi bu eylemi gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak ruh sahibi insan düşüncesiyle hareket ederken, hayvan da herhangi bir ruh olmadığı için düşünmeden hareket eder.

Sonuç olarak Descartes'a göre ruh beden ayrımı özetlenmesi gerekirse, ruhun tözü düşüncedir, bedeninin⁴ tözü uzamdır. Ruh sadece insanlarda bulunur. Çünkü insan

⁴ Yukarıda bulunan bilgilerin ışığında beden bir tür cisimdir çünkü cisim madde tözünün genel adıdır. Beden de değişime tabi olduğu için bundan sonra beden terimi yerine cisim terimini kullanmak tercih edilecektir çünkü cisim genel özetinde hepsini kapsamaktadır.

düşünen canlıdır. Cisim ise tüm canlılar ve nesnelere bulunur. Ruh Descartes'a göre ölümsüzdür ama beden ölümlüdür, bu yüzden ruh tek ve bölünemezdir, cisim olarak beden bölünebilir, değişebilir. Descartes için doğru bilginin kaynağı ruhta aranmalıdır. Çünkü değişimin olmadığı yer orasıdır. Öte yandan cisimden elde edilen bilgiyi de göz ardı etmez ama burada ki bilginin mutlak doğru olduğunu da savunmaz. Çünkü değişime açıktır. Nesnelere değişime açık olması, değişmeyen, açık ve seçik olmak bakımından insanlara bilgi kaynağı olamazlar. Ruh sahibi insanlar aynı zamanda özgür iradeye sahiptirler. Makine olarak bedeni yönlendiren ruh sayesinde deterministik bakış açısı dışarıda bırakılmış olur. Ruh ve beden kaynaşımı ise sadece insanlara mahsustur. Çünkü ruh sahibi başka canlı yoktur. İmgelem yetisi beden duyu organları ile ruhun düşünce yanının bir araya gelmesiyle mümkündür. Dışarıda bulunan nesnelere bilgisi imgelem yetisi ile bilinebilir ama bu bilgi Descartes'a göre mutlak doğru bilgi değildir. İnsanların doğru bilgi bulduğunu zannedip yanılgıya düştükleri noktada da burasıdır.

1.11. BİLGİ ARAYIŞINDA YANILGILARIN SEBEBİ

Descartes'a göre her insan sağduyu sahibiydi, bu çalışmamızın başlarında nesnelliğin önünün açılabilmesi için sağduyunun ön kabul olarak bulunması gerektiğine değinilmişti. Yöntemsel şüphenin sonunda düşünen benin bilgisi -yani ruh- aynı sağduyu kavramı gibi her insanda açık ve seçik olarak bulunmaktadır. Yöntemsel şüphenin sonunda şöyle bir çıkarım öyleyse doğru olacaktır: Sağduyu kavramı ve ben birbirlerinin yerine geçebilirler. Tüm bunlar bulunmasına rağmen insanlar yargı bildirirken yine de yanılgılar içerisine sürüklenmektedir. Descartes'a göre bu yanılgıların sebebi farklı farklı nedenlerden olabilir. Descartes şundan emindi yanılgılarımızın sebebi Tanrı'dan kaynaklanmamaktaydı. Çünkü Tanrı doğası gereği mükemmeldi. Mükemmel bir varlık olarak Tanrı bizi hiçbir konuda aldatmazdı. Çünkü açık ve seçik olarak Tanrı'nın bilgisi insanın düşüncesinde vardır (Descartes, 2010b:68). Öyleyse düşünen ben başka bir deyişle insan ruhu bilgi arayışında neden yanılgılar içerisine düşmekteydi? Yanılgıların ilk sebebi insanlar hayatı boyunca ön kabullerden yola çıkmasıdır. Yöntemsel şüphenin sonunda gördük ki açık ve seçik olmak ile bu tarz ön kabullerin önüne geçebilmekteyiz. Burada temel nokta, açık ve seçik olmak ilkesi ile yola devam edersek yanılgılardan kaçınmış oluruz. Diğer bir yanılgı da aynı yukarıda olduğu gibi açık ve seçik olmadığı halde imgelem yetisinden

elde edilen bilgilerin sanki açık ve seçikmiş gibi kabul edilmesidir. Halbuki imgelem yetisi insanlara sadece nesnelere seçik bilgisini vermektedir, imgelem yetisi nesnelere açık bilgisini vermez. Bu yüzden Descartes'ın doğru bilginin kriterlerini yerine getirmediği için imgelem yetisi mutlak doğru bilgiyi vermez. Bu şu demek değildir, imgelem yetisi ile elde edilen hiçbir bir bilgiye güvenilmez. Sadece imgelem yetisi mutlak doğru bilginin araştırılacağı alan değildir, eğer akıl sahibi insanlar mutlak doğru bilgi arayışında imgelem yetisinden elde ettiği bilgileri mutlak doğru bilgi diye yorumlamazlarsa hiç bir sorun yoktur (Descartes, 2007: 70). İmgelem yetisinin ilgi alanı sadece nesnelere uzamıdır öte yandan uzam haricinde bir alana yönelme işlemine girerse (örneğin renk, koku, ses vb.) yine bilgi arayışında hata yapacaktır.

Düşünen ben başka bir deyişle ruh, doğasından kaynaklı yanılgılar içerisine düşebilir. Descartes'a göre ruhun iki ana bölümü vardır: bunlardan ilki bilgi edinme sürecinin/düşünmenin ana kaynağı olan anlama yetisi, ikincisi yapıp ettiklerinde özgür karar verme yetisi iradedir (Kambouchner ve Buzon, 2012: 94). Şimdi bu iki yetiyi genel olarak birbirlerinden ayıralım ki yanılgıların sebebi daha rahat anlaşılabilir. Anlama yetisi Descartes'a göre bilgi edinim süreçleriyle doğrudan alakalıdır, ama insanın doğası bilgi edinme süreçlerinde sınırlıdır⁵. Çünkü ruhun yetisi olan anlama yetisi sadece ona açık ve seçik olarak bilinen şeyler üzerine konuşmaktadır. Descartes'ın bilgi görüşünde bilginin bilgi olabilmesinin yegane koşulu açık ve seçik olmasıdır. Başka bir deyişle anlama yetisi bu minvalde bilgi edinme süreçlerinde sadece bu bilginin bu alanı ile ilgilenmektedir. Öte yandan ruhun bir diğer yetisi olan istenç (özgür irade) doğası gereği sınırsızdır. İnsanlar eylemlerinde, neyi seçip neyi seçmeyeceğinde sınırsız bir güdü ile hareket etmektedir. Descartes hem felsefesini deterministik anlayıştan kurtarmak için hem de yanılgıların sebebi olarak aynı yetiyi kullanmaktadır. Benzer bir şekilde Tanrı'nın mükemmel olmasının da önünü açabilmek için bu yetiyi kullanmaktadır. İnsanın düşünce tözü olarak ruhun bir yanı olan anlama yetisi sonludur, başka bir deyişle bilgi edinebileceği alan sınırlıdır. Öte yandan düşünce

⁵ Sınırlı ve sınırsız, sonlu ve sonsuz kavramları üzerinde durmak gerekmektedir. Sınırlı ve sınırsız kavramı akıl sahibi insanlar için kullanılmıştır. Sonlu kavramı insanın anlamı yetisi için kullanılmıştır. Öte yandan sonsuz kavramı Descartes'a göre sadece Tanrı'nın düşünce edimi için kullanılabilir. Bu minvalde sınırsız ve sonsuz farklı anlamlara gelmektedir. İlki ruhun bir diğer yanı olan iradeye tekabül eder. Akıl sahibi insanlar sınırsız kavramını anlayabilir ona göre sınırlarını çizebilir. Öte yandan sonsuz kavramı sadece Tanrı'ya atfedildiği için insanın düşünce kapasitesine kapalıdır. (Descartes, 2010b:68)

tözünün en mutlak hali olan Tanrı da böyle bir sonluluk yoktur. Tanrı düşünme eyleminde, insan aklının alamayacağı yetkinlikte, sonsuzdur (Descartes, 2010b:69,70). Öyleyse ruhun bir yanı olan anlama yetisinin sonlu oluşu ile ruhun diğer bir yanı olan iradenin sınırsız oluşu, mutlak bilgi edinme süreçlerinde beraber iş görürlerse yanılığa neden olacaklardır. Özgür irade sınırsızlığından dolayı hep daha ileriye gitmeye çalışacaktır, öte yandan anlama yetisi bu sınırsızlığa eşlik etmekte zorluk çekecektir. Çünkü anlama yetisinin bir sonu vardır. Bu son bilginin açık ve seçik olmasıdır. Eğer anlama yetisi bu sınırın dışına çıkıp, ona açık seçik olarak verilmediği halde bu alan hakkında konuşmaya başlar ve bir yargı bildirirse, ister istemez yanılığa düşecektir. Sonuç olarak bilgi edinim süreçlerinde anlama yetisinin sınırlarını çizip-bu sınır çizme açık ve seçik olmasıdır-bu sınırlar içerisinde kalırsa yanılığardan kaçınmış olur. Özgür irade bu kişiyi her ne kadar sınırlarının dışına çıkmaya zorlasa da temel pusulası olan açık ve seçiklik ile yola çıkarsa yanılığardan sakınmış olacaktır (Descartes, 2010b: 72,73,74,75, Copleston, 2010:121, Cottingham, 2002: 225).

Yukarıda bulunan bilgiler ışığında Descartes'ın bilgi felsefesinde yöntemsel şüphe ile yola çıkılmıştı. Yöntemsel şüphenin sonunda güvenirliliği ni tartışamayacağımız kesin ilke olan açık ve seçiklik bulunmuş oldu. Bu ilkedен hareketle Descartes bilgi felsefesini temelini bulmuş oldu. Bu temel üzerine bilgi felsefesini yavaş yavaş inşa etmeye başladı. Bu inşa edişin sonundan yanılığardan nasıl kaçınabileceğinin işaretini de yine açık ve seçik olmakta bulmuştur. Bu açık seçik ilke baz alınarak Descartes'a göre bilgi türlerini incelemek ön plana çıkar. Bu bilgi türlerinin hangisinin açık ve seçik olarak insan zihnine belirdiği araştırılmalıdır.

1.12. ÜÇ TÜR İDE

Descartes felsefesine göre nerelerde yanılığın içine düşülebileceği yukarıdaki satırlarda açıklanmaya çalışıldı. Şimdi Descartes'ın felsefesinde ide kavramı ve türleri hakkında araştırmalar önem kazanmaktadır. Bu araştırmalar esnasında hangi idelerde yanılığın içine düşülebileceği ve hangi idelerde açık seçik bilgi mümkün olduğu gösterilmelidir. Descartes'a göre insan zihninde üç tür ide bulunmaktadır. Bu üç tür ide şöyledir: dışarıdan duyu yoluyla elde edilen ideler, özne olarak "ben" in oluşturmuş olduğu ideler

ve son olarak “benimle birlikte doğmuş” başka bir deyişle herhangi bir duyu nesnesine dayanmayan idelerdir (Descartes, 2007: 34).

Dışarıdan elde edilen ideler, başka bir deyişle duyu verileriyle maddeden elde ettiğimiz ideler, Descartes’a göre iki yönü vardır. İlk yönü maddenin ilineksel yanıdır, diğeri ise maddenin tözüdür. Bu bağlamda bakıldığı zaman Descartes felsefesinde hem ontoloji hem de epistemolojinin kesiştiği yerler vardır. Descartes nesnelerin bizden ayrı gerçeklikleri olduğunu savunur. Çünkü bu nesnelerin idesi bizden türememektedir. Bu nedenden idelerin kaynağı biz olamayız öyleyse nesnelere elde edilen idelerin kaynağı olsa olsa nesnenin bizatihi kendisidir. Bu ideler her ne kadar açık olmasalar da bize belli bir seviyede bilgi sunmaktadır. Epistemoloji ve ontolojinin kesiştiği noktada da burasıdır. Çünkü her ne kadar açık olmasalar da bizim bilgimize nesnelere kaynaklı bir tür bilgi geçişi olmaktadır (Descartes, 2007:38). Nesnelerin genel anlamda iki yanına baktığımızda burada devreye imgelem yetisi girmektedir. İmgelem yetisi insanlara nesnelerin seçik bilgisini vermektedir, ama açık bilgisini verememektedir. Bu yüzden nesnelere elde edeceğimiz ideler kesin bilginin araştırma alanına girememektedir. Öte yandan Descartes, imgelem yetisi ile elde ettiğimiz idelerin bilgisini her ne kadar değişime açık olsa da gündelik hayatta ki iş görmesini reddetmez (Copleston, 2010:97). Bu iş görme tamamen pratik amaçlıdır. Kesin bilginin kaynağı burası olamaz. Bu kaynak olmayışını ilineksel ve tözsel yanından bahsederek gidersek daha rahat anlaşılacaktır. Descartes’a göre nesnelerin ilineksel yanı, aynı yukarıda bahsedilen bal mumu örneğinde olduğu gibi, nesnelerin rengi, şekli, kokusu, tadı gibi değişime açık olan yanlardır. İmgelem yetisi ile nesnelerin değişen yanlarına bakıldığında insan aklına net bir şey sunamamaktadırlar. Descartes’a göre nesnenin ilineksel yanı insan aklını bir tür karmaşaya sürüklemektedir ve burada elde edilecek idelerin doğru ya da yanlış olduğu dile getirilememektedir (Descartes, 2007:39,40). Balmumu örneğinde olduğu gibi, balmumu yakıldığı zaman insana imgelem yetisi ile gelen yanları değişmiş, yakılmadan önceki ilineksel yanları ile yakıldıktan sonra ki ilineksel yanlar hiçbir şekilde uyuşmamaktadır. Öte yandan maddeler/nesnelerin tözsel yanı imgelem yetisi ile belli bir seviyeye kadar bilinebilmektedir. Descartes burada yine düalizmi devreye sokmaktadır. Düşünen ben hem maddesel (bedensel) töze hem de düşünen töze sahiptir, fakat nesnelerin sadece maddesel tözü bulunmaktadır. Maddesel

tözün ana niteliği uzam/uzaydır. Bu bağlamda bakıldığında “ben” in iki yanından (beden ve ruh) biri olan uzayda yer kaplama hem nesnelere hem de insanda ortaktır. İmgelem yetisi ile nesnelere tözünün bilgisi açık olmasa da seçik olarak insan düşüncesinde bulunabilir. Uzayda yer kaplamasına bağlı süre, yer değiştirme ve benzerleri ide olarak insan düşüncesinde seçiktir (Matematiksel idelerin nesnelere uygulandıkları alanda burasıdır. Detaylı bir şekilde matematiksel idelerin uygulanma alanlarına doğuştan ideler kısmında değinilecektir.). Öyleyse maddenin tözsel ve ilineksel olmak üzere iki yanını hiyerarşik bir sıraya koyarsak, ilineksel yanı imgelem yetisi ile açık ve seçik olmamasından dolayı kesin bilginin araştırma alanına girmemektedir. Öte yandan insanın tözsel yanı ile maddenin tözsel yanının ortak olduğu noktalar olduğu için imgelem yetisi ile nesnelere elde edilebilecek ideler açık olmasalar da seçik olabilirler, ama yine de seçik olması kesin bilgi arayışında yeterli değildir. Maddelerden elde edilen bilginin bir diğer kusuru ise eksiklik içermesidir. Descartes’a göre açık ve seçik bilgi hiçbir şekilde eksiklik bildirmez. Örneğin insanda bulunan Tanrı idesi düşüncesi insan aklının düşünce eylemine geçtiği ilk anda bile üzerine bir şey eklemeksizin sabit (değişmeden) kalabilmektedir. Öte yandan imgelem yetisi ile nesnelere elde edilen ideler, her ne kadar sınırsız doğru gidilirse gidilsin, eksik kalmaya mahkumdur. Çünkü dış dünyada her ne kadar nedenler ağının sonuna gidilirse gidilsin hep bilgimizi genişleten bir kısım olacaktır. Hiçbir zaman tamlığa ulaşamayacaktır. Üzerine her zaman yeni bir ide eklenecektir. Bu yüzden imgelem yetisi ile elde edilecek ideler Descartes felsefesinde kusurludur ve kesin bilgi elde edilemez (Descartes, 2007: 40, 41, 43). Sonuç olarak imgelem yetisi ile dışarıdan elde edilen idelerin kesin bilgi sunmayışının altında yatan iki neden vardır: İlki buradan elde edilen ideler seçik olabilseler de açık olamayışı, ikincisi ise değişime tabi oldukları için hep bir eksiklik bildirecekler bu yüzden hiçbir zaman tam olamayacaklarıdır.

Özne olarak “ben”in oluşturmuş olduğu idelerin, dışarıdan elde edilen idelerle ve doğuştan idelerle sıkı bir ilişkisi vardır. “Ben”in oluşturmuş olduğu ideler insan aklının oluşturmuş olduğu idelerdir. İnsan aklının irade yanının sınırsız olmasından dolayı insan aklı yanılgı yapmaya eğilimlidir. Descartes burada aklın sınırlarını çizmektedir. Eğer insan aklı sınırlarını bilirse bilgilerde bulunan açık ve seçikliği bulabilir. Öte yandan insan aklının oluşturmuş olduğu ideler insanın bu kusurlu yanından dolayı kesin bilginin

konusu değildir. Çünkü insan aklı sadece bilginin çözümlemesini yapabilir, açık ve seçik bilgiyi üretemez. Yine de insan aklı bir tür bilgi üretir ama bu bilgi aynı duyu verilerinden elde edilen bilgiler gibi seçik bilgilerdir, açık değildir. İnsan aklının oluşturmuş olduğu birçok kaynağı vardır. İlk kaynak, farklı bağlamda olan duyu verilerinin sentezi ile oluşturmuş olduğu idelerdir. Örneğin satir idesi, insan aklı imgelem yetisi ile dışarıda imlediği iki nesneyi (insan ve keçi) bir araya getirerek, yeni bir ide oluşturmaktadır. Bu ide yarı insan yarı keçi şekilde insan aklında kavramını bulmaktadır. Öte yandan gerçeklikte böyle bir nesneden bahsetmek mümkün değildir. İnsan aklının bu özgür yanı (sınır tanımazlığı) bize kesinlik sunamayacak birçok ide sunabilir. Bu ideler insan aklına açık ve seçik olarak gelmedikleri için kesin/doğru bilginin arayışının kaynağı olamazlar. İkinci bir kaynak olarak da doğuştan idelerle duyu idelerinin sentezi sonucunda insan aklının oluşturmuş olduğu idelerdir. İnsan aklının sentezi sonucu oluşturmuş olduğu idelerle, duyular aracılığıyla elde edilen idelerde benzer hatalar yapılmaktadır. Tanrı'ya atfedilen mükemmellik, her şeyi bilen ve benzerleri gibi kavramların, duyu nesnelere atfedilen idelerle bir araya getirilmesi sonucu oluşturulmaktadır. Örneğin Yunan Mitolojisinde baş Tanrı olarak atfedilen Zeus idesi, böyle bir sentezin sonucu oluşturulmuştur. Zeus bir tanrı olmasına rağmen, her türlü yetkinlikten uzak, yeri geldiği zaman aldatılabilen/yenilebilen, yeryüzündeki insanlara karşı zaafı olan bir tür canlı olarak tasvir edilmiştir. Hâlbuki Descartes'a göre Tanrı idesi hiçbir zaaf göstermeyen, insan aklının sınırları aşan bilgiye sahip olan, bizzat mükemmelin kendisidir. İnsan aklının özgür irade kısmı, doğuştan gelen ideleri yanlış kullanması sonucu hem açıklıktan hem de seçiklikten uzak bir tür ide oluşturmuştur. Bu oluşturulan ide ile doğuştan sahip olunan idenin arasında aslında hiçbir benzerlik yoktur. Başka bir deyişle insan aklının özgür kısmının sınırsızlığı, doğuştan gelen ideyi duyu yoluyla elde edilen idenin nesne düzlemine indirdiği için yanılığa sürüklenmiştir. Yukarıda bahsedilen iki kaynak her ne kadar kesin bilginin kaynağı olmasa da insan aklının yanlış kullanılması sonucu oluşturulmuş idelerdir. İnsan aklı, doğru bilginin kaynağı değildir, doğru bilginin araştırmasını yapacak olandır. Öyle ise doğru bilginin kaynağı neresidir?

Descartes'a göre doğru bilginin kaynağı doğuştan idelerden gelmektedir. Başka bir deyişle doğuştan gelen ideler insan aklında a priori olarak bulunurlar. Descartes'a göre

Tanrı idesi de doğuştan a priori olarak insan aklında bulunmaktadır (Kambouchner ve Buzonz, 2012:147). Descartes'a göre Tanrı idesinin doğuştan insan zihninde bulunmasının kanıtı yapılmalıydı ki hem açık ve seçik bilginin kaynağı ispatlanmış hem de dış dünyanın ve "ben" in teminatı olmuş olurdu. Yöntemsel şüphenin sonunda Descartes "Düşünüyorum, o halde varım." diye açık ve seçik bir bilgi bulmuştu. Bu bilginin teminatı da olsa olsa Tanrı'nın bizatihi kendisinden başkası olmazdı. Çünkü insan iki tözden meydana gelmekteydi ve bu iki tözden gelişi insan aklının yanılgıya düşmesinin de sebebiydi. İnsanın düşünce tözü yani ruhu Descartes'a göre insan aklının yanılgılara düşmesini engellemekteydi. Öte yandan ruhla iç içe geçmiş olarak bulunan beden (maddesel töz) ise insan aklını yanılgılara düşürmekteydi. Böyle kusurları bulunan canlının, Tanrı idesini üretmesi mümkün değildi. Çünkü nedenler zincirinde geriye doğru gidildiğinde insan aklının sınırları çizilmeliydi. İnsan aklında her ne kadar Tanrı idesinin sonsuzluğu, mükemmelliği gibi ideler bulunsa da insan aklı Tanrı idesini bilebilir ama Tanrının bilme tarzı gibi bilemezdi (Descartes, 2007: 41-42). Sonlu töz barındıran insan bu bağlamda hiçbir şekilde Tanrı idesini üretmiş olamazdı. İnsan aklına bu ideyi olsa olsa yüce varlık olarak tanrı bizzat kendisi yerleştirmiştir, "Ustanın eserine damgasını vurması gibi" (Descartes, 2007: 47). Öte yandan dış dünyanın nesnelere, Tanrı idesi türetilemez. Çünkü dış dünyanın nesnelere bakıldığında hep bir değişim içerisindedirler. Değişim Descartes'a göre bir kusurdur. Çünkü değişen şeyler mükemmellikten uzaktır. Tanrı idesine atfedilen sıfatlar mükemmellik, yaratıcılık, sonsuzluk gibi sıfatlardır. İmgelem yetisi ile algılanan dış dünyanın nesnelereyle oluşturan idelerle, Tanrı idesi birbirlerinden ayrılırlar. İmgelem yetisi ile oluşturulan ideler hep bir oluş ve bozuluş bildirirken, doğuştan insan aklında bulunan ideler ise mükemmellik bildirirler. Bu yüzden, dış dünyanın nesnelere Tanrı idesini oluşturmak imkansızdır. Olsa olsa dış dünyanın bilgisini açıklamada ve dış dünyanın gerçekte var olduğunun garantörü, aynı zamanda Tanrı idesini insan aklına kazıyan Tanrı'nın kendisidir (Descartes, 2013:101,103). Aldatıcı bir cin bize bu düşüncüyü aşılabilir olamaz. Çünkü nedenler zincirinde geriye doğru gidildiği zaman yetkinlikten uzak olan bu Tanrıya mükemmel Tanrı düşüncesi başka bir kaynak tarafından (aynı insanda olduğu gibi) aşılabilir olmalıdır. Bu kaynak olsa olsa yine aldatıcı olmayan bir Tanrının kendisi olmalıdır. O halde aldatıcı bir Tanrı'nın varlığından söz etmek doğru olmayacaktır. Descartes'a göre insan aklında bulunan Tanrı idesi öylesine açık ve seçik

ki kaynağını Tanrı'nın kendisinden başka bir yerden alamaz. İnsan aklına da bu Tanrı düşüncesi doğuştan insan ruhuna/düşüncesine kazınmıştır. Özetle Tanrı idesinin özellikleri, ne insandan, ne doğadan ne de insandan üstün bir varlıktan gelmektedir. Bu idenin kaynağı Tanrı kendisidir.

Aldatıcı bir Tanrı olmadığı Descartes'ın felsefesinde ispatlandığı için matematiksel ilkelerde insanları kandırmış olamayacağı da ispatlanmıştır. O halde Descartes'ın felsefesinde matematiksel ilkeler aynı Tanrı düşüncesi gibi insan zihninde açık ve seçik olarak görünmektedir. Aklın özgür irade kısmının sınırsızca koşturamayacağı ve hata yapamayacağı alandır matematiksel alan (Copleston, 2010:121,122). Özgür iradenin sınırsızca dolaşmamasının iki nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki matematiksel bilginin kaynağını imgelem yetisi ile oluşturulmuş ide olmayışları (dışarıdan gelmiyorlar), ikincisi ise insan aklının ürettiği ide olmayışlarıdır. Descartes'a göre matematik ve geometriye has birçok kavramın -sayı, parça, bütünlük, uzunluk, şekil vb.- ister nesneye bağlı olsun ister nesneye bağlı olmasın, düşünülebilir olmasıdır. Bu düşünce tarzı nesneden bağımsız olarak düşünülebilmektedir. Örneğin dış dünyanın nesnesinde (doğada) herhangi bir üçgen gözlemlenemez. İnsan aklında bulunan üçgen idesi ile dış nesneye şekil verilebilir ama doğada kendiliğinden bir üçgen gözlemlenemez (Descartes, 2013:105, Descartes, 2007: 59). İnsan aklının üretmiş olduğu bir ide de olamaz. Çünkü insan aklının özgür irade kısmı matematiksel/geometrik kavramlarda nesnelliği ortadan kaldırır. Öte yandan akıl sahibi her canlı -ister rüyada olsun ister rüyada olmasın- bu tür kavramlarda yanılığa düşmemektedir. İnsan aklının açık ve seçik olarak doğru bilgi de yanılmayacağı alandır burası. Örneğin üçgenin iç açılarının toplamı, iki dik açıya eşit olacağı özgür iradeye yer bırakmadan her akıl sahibi için doğru olacağı aşikardır. Öyleyse doğruluğu Tanrı'nın garantörlüğünde olan matematiksel kavramlar nereden gelmektedir? Descartes'ın bu soruya yanıtı düşünce olarak ruhuna zaten içkin olduklarıdır. İnsan zihninde bu türden kavramlar doğuştan itibaren bulunmaktadır (Descartes, 2013:107, Descartes, 2007: 60, Copleston, 2010:121). Doğada bulunan nesnelere uygulamalarında Descartes bir sorun görmez aksine matematiksel verilerle ispatlanan gündelik/pratik bilgileri diğer dış dünyanın bilgilerinden daha üstün görmektedir. Çünkü imgelem yetisi ile nesnelere ilineksel özelliklerini algılayabiliyorken, zihnin kendi kavramlarına yönelerek anlama yetisi ile

nesnenin tözsel yanını algılayabilmektedir. Başka bir deyişle zihin, maddenin tözsel yanı olan uzamı çeşitli geometrik/matematikselsel verilerle irdeleyebilmektedir. Buradan şu sonuç çıkmamalıdır: maddenin tözsel yanı matematikselsel bilginin kaynağı değildir, ama matematikselsel veriler nesnenin tözsel yanını anlamamıza yardımcı olurlar (Descartes, 2007: 67-68).

Böylece Descartes insan aklında bulunan üç tür ideyi incelemiş olur, Bunlardan ilki dışarıdan elde ettiğimiz idelerdi. Bu ideler insanların duyularına bağlı olan imgelem yetisi ile oluşturulan ideler olduğu için güvenilemezdi. İnsan aklında açık ve seçik olarak durmamaktadır ve karmaşıktır. İkinci tür ideler ise insan aklının oluşturmuş olduğu idelerdi. Bu tarz ideler ise insan aklının her şeyi sonuna kadar götürme isteği olan özgür irade kısmı yüzünden yanılgılara düşebileceği için güvenilemezdi. Son ide ise doğuştan idelerdi. Bu tarz ideler ne duyu verileri gibi imgelem yetisine bağlıydı, ne de insan aklının özgür irade kısmı gibi insanı yanılgıya düşürebilecek alandaydı. Doğuştan gelen ideler insan aklında açık ve seçik olarak bulunmaktaydı ve basit yapıdaydılar. Sağduyu sahibi her insanın nesnellik zemininde bulaşabilecekleri alandı.

2. KANT EPİSTEMOLOJİSİNDE A PRIORİ BİLGİ PROBLEMİ

2.1. SENTETİK VE ANALİTİK YARGI AYRIMI

Metafizik alan herkesin rahatça konuşabildiği bir alan olmakla beraber her yeni gelen filozofun diğerini değilmesi ile güvenilemeyecek bir bilgi alanına dönüşmüştür. Başka bir deyişle metafizik alan için bilimsel bilginin temellerini oluşturmak imkansız hale gelmiştir. Kant da bu yanılgıları görüp metafizik bilimsel bilginin mümkün olup olmadığını araştırma çabası içerisine girmiştir. Metafizik bilimsel bilginin ne olduğu araştırması içerisinde salt anlamda bilimsel bilginin ne olduğu da doğal olarak araştırılmalıydı ki metafiziğin bilimsel temelleri olup olmadığı ortaya çıkabilirdi. Metafizik bilginin elenmesinde önemli bir yeri olan analitik ve sentetik yargı ayrımı bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır.

Analitik yargılar Kant'ın söyleminde bilgimizi genişleten değil (bizde olan bilginin üstüne yeni bir bilgi eklemeyen) bilgimizi çözümleyen/açımlayan yargılardır. Başka bir deyişle bilgi öznesine yüklem hiçbir şey katmamaktadır. Yüklem öznedeki dile getirilmeyen ama zaten öznedeki olanı tekrarlamaktadır. Örneğin “Bütün nesnelere yer kaplar” önermesi bu minvalde önemlidir. Nesne kavramı ne zaman düşünülürse düşünülür insan aklı ister istemez onun yer kapladığını düşünmektedir. Burada yüklem olan yer kaplar sözcüğü dile getirilmeden de özne olan nesne sözcüğünün içinde bulunmaktadır. Yer kaplar sözcüğü nesne sözcüğüne ek bir bilgi eklememektedir. Kant bu tür yargılara analitik yargılar demektedir (Copleston, 2004: 54). Öznenin yüklemi içermesi birbirleri ile çelişmesini imkansız hale getirmektedir. Bu yüzden tüm analitik yargılar a priori olmak zorundadır (Kant, 2000: 15). Örneğin, yağmur ıslaktır önermesini ele alındığında yüklem zaten öznedeki bulunmaktadır. Islak olmayan yağmur hiçbir şekilde düşünülemediği için birbirleri ile çelişmemektedir.

Öte yandan sentetik yargılar bilgimizi genişleten üstüne yeni bir şey ekleyen yargılardır. Analitik yargıların (sadece a priori olabilmektedir) aksine sentetik yargılar a priori de olabilir a posteriori de olabilir. Sentetik a priori yargıların kökeni anlama yetisi ya da akıldır. Sentetik a posteriori yargıların kökeni ise deneysel düzlemdir. (Heimsoeth, 2012: 74) Sentetik yargıların nasıl yargılar olduğu anlaşılabilmesi için iki temel örnek

vermek yerinde olur. Bunlardan ilki matematiksel sentetik yargılara da örnek teşkil eden: “ $7+5=12$ ” önermesidir. Ayrı ayrı yedi ve beş kavramlarına bakıldığında bu kavramlardan on iki kavramını elde edilemeyeceği görünmektedir. Öte yandan yedi ve beş kavramlarıyla beraber artı ve eşittir kavramı eklenildiğinde on iki kavramı belirlemektedir. Doğrudan doğruya yedi ve beş kavramları akılda on iki kavramını vermese de ona eklenen diğer kavramlarla on iki kavramı oluşmaktadır. Başka bir deyişle bu tarz matematiksel işlemler bilgiyi genişleten başka bir kavramın akılda olmasına sebebiyet vermiştir. Bu yüzden bu tür matematiksel yargılar sentetik yargılar olmak zorundadır. Tersine bir inceleme yapıldığı zaman on iki kavramı içerisinde ayrı ayrı yedi ve beş kavramları belirmemektedir ama matematiksel işlemler baz alındığı zaman on iki kavramının içinde ayrı ayrı yedi ve beş düşünölebilmektedir (Kant: 2000: 16-17). Örneklerden ikincisi olan önerme ise “bazı cisimler ağırdır” önermesidir. “Bütün cisimler yer kaplar” önermesinden farklı olarak bu önerme bilgiyi genişleten bilgiyi artıran bir önermedir. Yukarıda belirtilen analitik yargılarda yüklem öznede bulunmaktadır denilmişti. Burada ise yüklem öznede bulunmadığı gibi özneye yeni bir şey katmaktadır. “Bazı cisimler ağırdır” önermesinde bahsi geçen cismin demir cevheri olduğu düşünölrse cisim ister istemez ağır olacaktır ve demir cevherinin miktarı ve yoğunluğuna göre ağırlığı artacaktır. Analitik yargıların aksine sentetik yargıların çelişmesinde herhangi bir mahsur yoktur. “ Bazı cisimler ağırdır” önermesinde geçen cisim şayet kağıt olarak ele alınırsa cisim için ağırdır demek doğru olmayacaktır. Cisim demir cevheri olduğu zaman önerme doğru bir önerme olmakla beraber eğer cismi kağıt olarak ele alınırsa önermenin doğruluk değeri yanlış olacaktır. Özne ile yüklem arasında ki ilişki çelişmezlik ilkesine göre değil de doğruluk değeri üzerine olacaktır. Bu yüzden doğruluk değeri ister doğru olsun ister yanlış olsun önerme bilgiyi genişleten/çoğaltan bir önerme olacaktır. Demirin ağır olduğunu söylemek demirin kendisinde olmayan bir şeyi dile getirmektir. Öte yandan kağıdın ağır olduğu dile getirildiği zaman kağıdın ağır olmadığı ortaya çıkarsa yanlışta olsa bir yargı elde etmiş oluruz. Cismin ağır olmayışı sözü edilen cismin bilgisini genişletmiş olacaktır.

2.2. UZAY VE ZAMANIN DUYU VE NESNELERLE İLİŞKİSİ (TRANSENDETAL ESTETİK)

Yukarıda bahsedilen her iki sentetik yargı da “ $7+5=12$ ” ve “ Bazı cisimler ağırdır” birbirlerinden tür olarak farklıdır. İlki matematiksel sentetik yargılara karşılık gelirken

ikincisi deneysel sentetik yargılara tekabül etmektedir. Her iki yargı da ilerleyen başlıklarda derinlemesine incelenecektir. Kant metafiziksel bilginin mümkün olup olmadığını araştırırken aslında okuyucuya alt metinde diğer bilgi türlerinin nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiğini de söylemektedir. Bu bağlamda incelediği zaman Kant'ın felsefesi salt anlamda metafiziksel bir araştırma değildir. Hemen üst satırlarda bahsedilen iki sentetik yargı türüne ayrıca metafiziksel sentetik yargı türünü eklemek zorunludur. Metafiziksel sentetik yargıların mümkün olup olmadığını belirtmek için Kant'ın metninin tümünü incelemeyen bir düşünce dile getirilemez. Başka bir deyişle bilginin nasıl mümkün olduğu araştırılmadan, yeterli gerekçelendirmeler yapılmadan şuan için olası görülmemektedir. Bu bağlamda bilginin oluşum süreçleri detaylı bir şekilde incelenmelidir. Kant'ın tam bu noktada sormuş olduğu dört soru çok önemlidir. “Saf Matematik nasıl olanaklıdır? Saf Doğa Bilimi nasıl olanaklıdır? Metafizik genellikle nasıl olanaklıdır? Bilim olarak metafizik nasıl olanaklıdır?” (Kant, 2000: 29). Kant, *Gelecekte Ortaya Çıkabilecek Her Türü Metafiziğe Prolegomena* adlı eserinde bu dört soruyu aynı zamanda temel başlıklar olarak ele almış ve incelemiştir. Bu sorular birbirinden bağımsız sorular gibi görünse de aslında birbirlerine iç içe geçmiş temel başka bir sorunun yanıtı olarak durmaktadır. Bilginin olanağı nasıl mümkündür?

Sorulardan ilki olan “Saf Matematik nasıl olanaklıdır?” sorusu Kant'ın bilgi felsefesinde giriş noktasını oluşturmaktadır. Kant'a göre matematiksel bilgi saf görüde uzanmaktadır. Deneysel bilginin içinde değil. Başka bir deyişle deney için gerekli ama deneye bağımlı değil (Kant, 2000: 30). Kant saf görü ile neyi kast etmektedir? Yukarıda verilen “ $7+5=12$ ” önermesi bu minvalde çok önemlidir. Yedi ve beş bize on iki kavramını vermez ama saf görü sayesinde insan aklı farklı kavramları bir araya getirerek on iki kavramını elde edebilir. Bu ve benzeri durumlar yüzünden Kant matematiksel bilgiyi sentetik a priori bilgi olarak görmektedir. Ama yine de matematiksel bilgi dışarıda bulunan nesnelere uygulanmadıktan sonra pek bir anlam ifade etmez. Çünkü insan aklı dışarıda bulunan nesnelere bunları uygulamak zorundadır. Burada nesne kavramından kendinde şey (noumena) olarak değil de fenomen (nesnenin insan aklı tarafından bilinen kısmı) olarak ele alınmalıdır. Eğer görü kendinde şeyi insan aklına getirebilseydi (ki getirmiyor) o zaman tüm nesnelere bilgisi insan aklında doğuştan kazanmış olarak bulunurdu. Kant'ın görüyü a priori bilginin gerçekleşmesi için

zorunlu görmesi de işte bu yüzdendir. Bunun zorunlu sonucu olarak Kant şöyle bir çıkarım yapmaktadır: "...eğer benim öznemde tüm gerçek izlenimlerimden önce gelen ve nesnelere tarafından uyarılmamı sağlayan duyusallığın biçiminden başka hiçbir şey içermeyen." (Kant, 2000: 31). Bu alıntıda önemli nokta şudur: a priori olarak görünün, nesnenin bilgisini (sadece fenomen yanını) insan aklına sunmasıdır.

Kant'a göre a priori olarak görülenler, hem matematiksel hem de deneysel bilgiyi önceleyen şeylerdir. Bu bağlamda deneyden türemezler, ama deney olmadan da bir anlam taşımazlar. Uzay ve zaman ister matematiksel veriler olsun isterse deneysel nesnelere olsun bilgiyi olanaklı kılan görülenler eşlik eder (Kant, 2000: 32). Örneğin, geometrik bir şekil olan üçgen düşünülün. Hiç üçgen bilmeyen bir kişiye bu şekil tasvir edilmeye çalışılsın. Üçgeni tasvir etmeye çalışan kişi üçgenin iç açılarının iki dik açının toplamına eşit olduğunu, kesişen üç kenarının olduğunu ve üç tane iç açısı olacağını dile getsin. Üçgenin ne olduğunu bilmeyen kişi için bu tanımlamalar hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Öte yandan üçgeni tasvir etmeye çalışan kişi üçgeni belli bir zemin ve ya şekil üzerinden anlatırsa (başka bir deyişle uzayda) üçgeni bilmeyen kişi üçgenin ne olduğunu anlamaya başlayacaktır. Bu bağlamda uzay geometrik bilgiyi önceleyen bir konuma geçmiştir. Uzay olmadan kişi, düşünmeyi bırakın, deneye bile başlayamaz. Benzer bir şekilde " $7+5=12$ " önermesi-en azından babanın çocuğa matematik öğretmesi gibi-parmak hesabı üzerinden nesne düzlemine (uzaya) indirgenerek anlatılmalıdır.

Zaman yukarıda bahsedilen örneklere de eşlik etmektedir. Üçgeni tasvir etmeye çalışan kişi bu tasvir etme sürecinde belli bir anlar zinciri içerisinde kendini bulmaktadır. Hatta tasvir etme sürecinde başarısız olsa dahi bu anlardan kendini soyutlayamaz. Geometrik şeklin ne olduğunu bilmeyen kişi geometrik şeklin ne olduğunu anlamaya çalışırken yine kendini bu anlar zinciri içerisinde bulacaktır.

İster matematiksel yargılar olsun ister deneysel yargılar olsun a priori olarak onları önceleyen bilginin formları uzay ve zamandır. Uzay ve zaman birbirlerinden bağımsız gibi görünse de aslında beraber aynı anda iş görürler. Başka bir deyişle ikisi bir bütündür (Heimsoeth, 2012: 79). Uzay, insanda bulunan a priori görüşü olarak, iş görmesi nesne düzlemindedir. Başka bir deyişle bir tür dış görüdür ama bu dış görüş insanın duyularından bağımsız değildir. Bu görüşe sahip olan insandır. İnsanlığın bizatihi duyuru

formlarıdır. İnsanların dış dünyayı bizzat yorumlamasının temel başlangıç noktasıdır. İnsan ister farkında olsun ister farkında olmasın dış dünyanın nesnesine baktığı anda uzay formunu devreye sokmaktadır (Heimsoeth, 2012: 80). Kant bu bağlamda uzay için nesnenin tüm özellikleri bir kenara bile bırakılsa dahi ondan uzay formunu ayıramayız demektedir. İnsanların duyuşsal gücünün formları olarak bulunmak zorundadır. Nesnenin-fenomenin- insan aklı için olanağının yolu da burasıdır. Bu form olmadan insan gördüğü şeyi sınıflandırmakta zorlanabilir. Örneğin bir insanın karşısında bir masa bulunsun ve bu masanın üzerinde çeşitli eşyalar (çeşitli kitaplar, dergiler masa lambası vs.) yerleştirilmiş şekilde dursun. Kişi uzay görüşüne a priori olarak sahip olmasaydı, karşısında bulunan masa ve masanın üstündekileri ayırt edemez, gündelik hayat gereksinimlerini bile karşılayamazdı.

Aynı durum zaman için de geçerlidir. Zaman insan duyusunun formudur. Uzaydan farklı olarak bir tür iç görüşü gibi durmaktadır. İnsan aklından yola çıkarak dış dünyada bulunan nesnelere uygulanması -iç dünyadan dışarı akması gibi- yorumlanabilir. Dış dünyayı başka bir deyişle fenomenleri anlamamız için olmazsa olmaz formlardır. Zaman olmadan-aynı uzay gibi- yola çıkılamaz, nesneyi duyumsamak için illa devreye girmek zorundadır.

Kant yaşadığı tarihlerde uzay ve zaman için iki tane genel kabul vardı. Bunlardan ilki Newtoncu uzay ve zaman algısı ikincisi ise Leibnizci uzay ve zaman algısıdır. Newton'a göre uzay ve zaman, mutlak gerçekliği olan, insan aklından ve dış dünyadan tamamen bağımsız olan şeylerdir. Başka bir deyişle uzay ve zaman, öznel bir gerçeklik değildir, nesnelidir. Öte yandan Leibniz'a göre uzay ve zaman, insan aklının birer ürünüdür. Nesnelere ve olaylar arasında bağlantı kurulabilmesi için insan aklının ürettiği şeylerdir. Başka bir deyişle Leibniz'a göre uzay ve zaman nesnel değildir, öznelidir (Wood, 2009: 60). Kant için her iki filozofta belli noktalarda doğru, belli noktalarda yanlıştır. Newton uzay ve zaman algısının nesnel olması bakımından doğru, insandan bağımsız bir yere konması bakımından yanlıştır. Öte yandan Leibniz, uzay ve zaman algısı için öznedeki bulunması anlamında doğru bir noktaya değinmekte ama nesnel gerçekliği olmadığını söylediği anda yanlışa düşmektedir. Kant hem Newton'un hem de Leibniz'in görüşlerini bir araya getirerek bir tür sentez yapmaktadır. Kant için uzay ve zaman insanın duyu verilerinin değerlendirilmesi için en başta eşlik etmesi

gerekmektedir. İnsan akli bu a priori görümler olmadan bilgi arayışında yola dahi çıkamazlar. Bu görümler insanda bulunması anlamında öznelirler ama bu öznellik her insanda bu görümlerin bulunması ve ortak paydada buluşabilmesi için gereklidir. Bu öznellik aslında bir tür nesnellığın yolunu açmaktadır. Nesnellik tarafı her akıl sahibi canlının dış dünyada bulunan nesnelere duyumsayabilmesi (en azından bize görünen kısmı için) için gereklidir. İnsanın nesnelere bağ kurabilmesinin biricik ve tek yoludur. Nesnenin tüm özellikleri dışarıda bırakılabilse dahi insan o nesnelere hakkında bilgi edinmesi için uzay ve zamanı devreye sokmak zorundadır.

Uzay ve zaman görüşünün a priori olarak bulunması aynı zamanda Kant'ı felsefe tarihinde farklı bir yere koymaktadır. O tarihlerde filozoflar bilginin edinimi süreçlerinde ya rasyonalist bir tutum almakta ya da empirist bir tarafı savunmaktadır. Kant ise kendini transendental idealist olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle rasyonalizm ve empirizmin ötesine gidip her iki kulvarı da eleştirmektedir. Genel bir çerçeve sunması açısından rasyonalizmin ve empirizmin bilgi felsefelerine de değinmek gerekmektedir

Söz konusu dönemin rasyonalist filozofları bilgi edinim süreçlerinde duyusallığı dışarıda bırakıp doğru bilginin sadece akılla elde edilebileceğini savunmaktadır. Duyusallığın dışarıda bırakılması çeşitli problemlere mahal vermektedir. Dışarıda bulunan nesnelere varlığı ve bilgisi bu durumda mümkün olamıyordu. Diğer bir problem ise argümanların metafiziksel kaynaklara dayandırmaktan kaynaklanıyordu. Örneğin, Descartes yöntemsel şüphenin sonunda Tanrı bilgisinin doğuştan insan zihnine kazındığını savunuyordu. Kant bu noktada Descartes'ın antinomi yaptığını, Tanrı bilgisinin bir tür sezgisel bir varsayıma dayanmaması gerektiğini savunuyordu. Öte yandan rasyonalistler matematiksel bilginin doğuştan insan zihnine kazındığı ve insan akli yeterince çalışmayla bu tarz bilgileri gün ışığına çıkarabileceklerini savunuyordu. Her ne kadar rasyonalistlerle benzeşmeler de idealistlerde bu minvalde rasyonalistlerle benzer düşünüyorlardı denilebilmektedir. Platon'un bilgi felsefesine göre matematiksel bilgi idealer aleminde mükemmel bir şekilde bulunmaktadır. İnsanlar yeterince zorlanırsa bu bilgi anımsama ile ortaya çıkarılabilmekteydi (Wood, 2009:138).

Öte yandan emprizmi savunan düşünürler ise duyusallığın asıl bilgi kaynağı olduğunu savunmakta, insan aklı bilgi edinim süreçlerinde ya hiç devreye girmemekte ya da etkisi yok denecek kadar azdı. Örneğin Locke, insanın doğuştan herhangi bir bilgisinin olmadığını, boş bir levhanın (tabula rasa) üzerine duyu yoluyla edindiğimiz bilgilerin işlendiğini savunmaktadır. Emprisizmin bilgi edinme süreçlerinde (farklı bir şekilde de olsada aynı rasyonalistler gibi) çeşitli problemler bulunmaktadır. Eğer bilgi edinme süreçlerinde akıl devrede değilse bu bilgilerin işlenmesi nasıl mümkündür? Çok basit bir örnekle doğada hiç unicorn gözlenmemiş olmasına rağmen insanlar unicornu tasvir edebilmektedir. Başka bir problem ise doğadan gözlemlenen iki ayrı olayı birbirleriyle nasıl ilişkilendirdikleridir. Eğer insan aklı devrede değilse bu iki olay birbirleriyle nasıl bağıntılı olacaktır? Hume gerçi burada bu tür ilişkiler için alışkanlık kavramını kullanmaktadır.

Kant kendini rasyonalistlerden ve empiristlerden ayrı yere konumlandırmaktadır. Her iki grubun eksik/problemleri yanlarını fark etmiş ve ona göre kendi bilgi görüşünü oluşturmuştur. Kant için hem bir rasyonalist hem de empirist denebilir. Başka bir deyişle Kant her iki felsefi görüşün bir sentezini oluşturmuştur. Bu sentez farklı olan iki görüşü uzlaştırma çabası değildir, aksine iki görüşü çürüterek yeni bir bilgi felsefesi görüşü oluşturmaktı. Başka bir deyişle Kant'ın felsefesi kendine has nüansları olan bir tür bilgi arayışıdır. Eğer Kant'ın bilgi felsefesini sınıflandırmak gerekiyorsa kendisinin vermiş olduğu adı kullanmak daha doğru olacaktır. Kant kendisini Transendental idealist olarak görmektedir. Bir tür sentez yapıyor denmesinin altında yatan aslında tam bu noktada başlamaktadır. Transendentaldan (aşkınsal) kastı ne idi? Kant'ın transendentaldan kastı objelerin/nesnelerin (duyumsanan kısmı) bilgisi değil, bu nesnelere bilgi edinme süreçleri ve kipleridir (Cassirer, 2007: 203-204). Başka bir deyişle nesnelere duyumsanan kısmından bilgi edinirken olup bitenlerdendir. Bu olup bitmeler yukarıda bahsedilen uzay ve zaman formunun a priori olarak bulunmasında yatmaktadır. Örneğin herhangi bir evin herhangi bir penceresinden dışarı bakıldığında çeşitli binalar ve ağaçlar duyumsanmaktadır. Bir birey dışarı baktığından dışarıda bulunan nesnelere duyumsayabilmesi için bu a priori formları buldurmak zorundadır. Bu formlar olmadan nesnelere duyumsayamaz ve bilgi arayışı içerisine giremez. Bu uzay ve zaman formlarının daha duyumsamaya başlamadan insanda bulunması

bakımından Kant'ın rasyonalistlerle ortak noktası var denebilir. Öte yandan bu formlar bize salt bilgi vermezler, bilgi sunmadıkları içinde Kant rasyonalistlerden ayrılmaktadır. Rasyonalistlerle ayrışmasındaki en büyük neden, rasyonalistler gibi bu bilgilerin bizde doğuştan olmadığı söylemesidir (Wood, 2009:52). Örneğin Descartes göre matematiksel bilginin insan zihnine işlenmesi bizzat Tanrı tarafından yapılmıştır. Öte yandan Kant böyle düşünmemektir. Uzay ve zaman formları dış dünyanın nesnesinde matematiksel ve mantıksal önermeleri doğrulamak ve daha ileriye taşımak için gereklidir Kant için matematiksel bilgi nesne dünyasına ne kadar uygulanabilirse mümkündür. Matematiksel bilgi a priori'dir ama Descartes'ın anladığı gibi doğuştan zihnimize kazınmamıştır (Heimsoeth, 2012:72-73). Bizde formlar vardır, ama bunlar bilgi değildir. Sadece bilgi edinme sürecinin başlangıcından sonuna kadar -hatta olup bittikten sonra üzerine düşünmede- bize eşlik eden formlardır.

Bilgi edinme sürecinde dışarıya bakan kişi uzay formunu devreye sokarak nesnelere uzayda kapladıkları yerleri ayırıştırır. Uzay formu kişinin nesnelere algılayabilmesini sağlar. Kant'a göre akıl sahibi canlılar sadece nesnelere duyumsanan kısmı ile ilgili konuşabilir, bu cümleye göre Kant'ın empiristlerle ortak noktası olduğu söylenebilir, ama insan doğasında sentetik a priori olarak bulunan duyu formları -uzay ve zaman- olmadan dış dünyanın nesnesi algılanamaz. Öyleyse Kant'a empirist demek haksızlık olacaktır. Kant'ın bilgi felsefesi için sentez kavramı yukarıda bahsedilen iki husustan dolayı mümkündür. Bu sentez birbirinden farklı olan iki görüşü değilleyerek yeni bir bilgi anlayışı ortaya konmuştur.

2.3. KATEGORİLER (TRANSENDENTAL ANALİTİK)

Bilgi edinme süreçlerinden sentetik a priori olarak insanda bulunan duyu formları uzay ve zamandır. Uzay ve zaman nesnelere algılama sırasında devreye girmektedir. Bu formlar insanlara bilginin olanağını açarken, insanlara salt anlamda bilgi sunmazlar ama bunlar olmadan da hareket bile edilemez. Bilgi sunmayışının altında yatan neden sadece bize duyumsanan nesneyi vermesidir, aralarında oluşan ilişkiyi gösteremezler. İster istenilsin ister istenilmesin her nesneye bakıldığında devreye gireceklerdir. Başka bir deyişle insan bu formlara hiçbir şekilde engel olamamaktadır. Örneğin dışarıda bulunan nesnelere bakıldığında çeşitli binalar, ağaçlar, taşıtlar görülsün. Bakan kişi bu nesnelere

görmek istemezse bile bu nesnelere algılamaya devam edecektir. İster üzerine düşünölsün, ister üzerine düşünölmösin bu nesnelere insan duyularına gelecektir. Başka bir deyişle nesnelere fenomenal yanını duyumsamamak imkansızdır. Öte yandan Kant'ın kategoriler adını verdiği formlar ise tam bu noktada devreye girmektedir. Uzay ve zaman formunun hemen arkasından devreye giren sentetik a priori formlar olan kategoriler anlama yetisinin a priori formlarıdır. Nesnelere insana görünen kısmı (fenomenler) üzerine düşünme, ayırıştırma, sınıflandırma ve benzeri işlemleri anlama yetisinin a priori formları olan kategoriler yapmaktadır. Yukarıda bulunan örnek üzerinden gidilirse dışarıda bulunan nesnelere duyumsayan kişi bu nesnelere hakkında yargı bildirmeye başladığı an düşünme faaliyeti içerisine girmektedir. Düşünme eylemi için kategoriler zorunludur. Ağaçların, taşıtların, binaların ayrışması, ağaçların hangi tür ağaç olduğu, dışarıda ağacı sallayan çocuğun meyvelerini düşürmesi, bunu nasıl yaptığı ve benzeri gibi konularda bu kategoriler iş görmektedir. Özetle açıklanması gerekirse bir kişi dışarıda bulunan nesnelere her duyumsadığında duyunun sentetik a priori formu olan uzay ve zaman devreye girecektir. Bu kişi formları hiçbir şekilde engelleyemez. Öte yandan bu duyumsanan nesnelere üzerine düşünöldüğu zaman anlama yetisinin sentetik a priori formu olan kategorileri devreye girecektir. Bu kategoriler fenomenler üzerine düşünmeyi olanaklı kılacaktır. Gerek uzay ve zaman gerek de kategoriler birbirlerinden bağımsız değildir. Kant bilgi edinim süreçlerinin daha rahat anlaşılabilmesi için bu tür bir ayırım yaptığını dile getirmektedir. Biri olmadan diğereğinin hiçbir anlamı yoktur. Misal insan sadece uzay ve zaman formuna sahip olup kategorilere sahip olmasaydı, duyumsadığı hiçbir nesne hakkında düşünemez, bağıntı kuramaz, aralarında bulunan ilişkiler yumağını bilemezdi. Bu minvalde David Hume eleştirtirmiştir. Çünkü Hume bu tür bağıntıları bir tür kötü alışkanlık olarak görmekteydi. Kant ise bunların kötü alışkanlık olmadığını insan aklının deneyi zorunlu kılabilmesi için zorunlu olduğunu dile getirmiştir (Kant, 2000:8-10). Öte yandan insan sadece kategorilere sahip olup uzay ve zaman formuna sahip olmasaydı, daha başlangıçta hiçbir işlem yapamaz, dışarıdan hiçbir veri alamazdı. Bu yüzden duyuların formu olan uzay ve zaman ile anlama yetisinin formu olan kategoriler beraber iş görmek zorundadır. Buraya kadar söylenenleri toparlamak gerekirse uzay ve zaman için: edilginlerdir, başlangıçta devreye girerler, düşünme faaliyeti için gerekli ama direk olarak düşünme eylemi içinde değildirler (fenomenleri algılamamız için bulunurlar).

Anlama yetisinin formları olan kategoriler için: aktiftirler, uzay ve zamandan elde edilen verileri işlerler, üzerine düşünülebilmesini olanaklı kılarlar. Kant'ın da söylediği gibi “kavramsız algılar kördür” (Heimsoeth, 2012: 82-83, Copleston, 2004: 86, Kant, 2000:40,48-50).

Duyu verilerinin formları olan uzay ve hakkında ortaya konulan bilgiler bu şekildedir. Bununla beraber iş gören, yargı yapılabilmesini ve üzerine düşünülebilmesini olanaklı kılan anlama yetisinin sentetik a priori formları olan kategorileri ne olduğu ve nasıl iş gördüğünü detaylıca incelemek gerekmektedir. Kant anlama yetisinin kavramlarını dört ana başlık olmak üzere on ikiye ayırmaktadır. Bu dört ana başlık sırasıyla şöyledir: Nicelik, nitelik, ilişki ve kipliktir. Bu dört ana başlık aynı zamanda yargıların mantıksal çizelgesi ile birebir uyumaktadır. Uyuşmasının nedeni zaten insan aklının yargı yapabilmesi bu kavramlara bağlıdır. Başka bir deyişle düşünme eylemi, kategorilerle elde edilen bilginin bir bilinçte birleştirilmesidir. Bu birleştirme sonucu yargılar oluşur. Kant'a göre bu yargılar öznel de olabilir, nesnel de. Öznel olduğu zaman bir bilinçte bulunup zorunlu olmama durumudur. Öznel bir yargı şöyle olabilir: “ Yakup çok iyi biridir”. Bu yargı herhangi bir zorunluluk barındırmadığı gibi kişiden kişiye göre değişebilir. Öte yandan nesnel yargılar başka türlü düşünülmesi imkansız olan ve mecburi olarak zorunlu olan yargılardır. “üçgenin üç kenarı vardır” önermesi zorunlu olarak doğrudur ve başka türlü düşünülemez (Kant, 2000: 55-56).

Nesnel yargılardan bahsedildikten sonra anlama yetisinin kategorilerinden sırasıyla bahsedilmeye devam edilmelidir. Çünkü nesnel yargıları olanaklı kılan bu kategorilerdir. Anlama yetisinin kavramlarından niceliğine göre de bulunan kavramlar şöyledir: birlik, çokluk ve tümlük. Nitelik ana başlığının altında ise şu kavramlar bulunmaktadır: gerçeklik, olumsuzlama ve sınırlandırma. İlişkiye göre bulunan kavramlar ise töz, neden ve birlikteliktir. Son olarak kipliğine göre olan kavramlar ise olanak, varoluş ve zorunluluktur (Kant, 2000: 53-54). Genel hatlarıyla aktarılan bu tablo için, sırasıyla anlama yetisinin kavramlarını incelemek konunun daha iyi anlaşılabilmesi için zorunludur.

Anlama yetisinin niceliğine göre sınıflandırmada Kant, görünümün aksiyomları diye bir başlık açmaktadır. Bu başlık büyüklük kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Anlama

yetisinin kavramlarından birlik, çokluk, tümlük tam da bu başlıkla beraber iş görmektedir. Aynı zamanda matematiğin deney nesnelere uygulanması da burada mümkündür. Matematiğin nesnel yanı sıra saf doğa biliminin mümkün kılınabilmesi için zaruridir. Ayrıca fiziksel bir önermenin ispatı matematiksel önermelerle desteklenmelidir. Büyüklük kavramına geri dönüldüğü zaman, duyunun sentetik a priori formu olan uzayla beraber ilerlemelidir. Nesnel hiyerarşik anlamda ister büyük olsun, ister görece küçük olsun uzayda yer kaplamalıdır. Uzayda buldukları alanın genişliğine göre düşünce edimine geçmenin yolu açılmaktadır (Kant, 2000: 57) (Cassirer, 2007: 236). Örneğin bir ofiste yan yana bulunan üç kitaplık, iki masa ve dört sandalye bulunsun. Ofiste bulunan kitaplıkların diğerlerinden daha fazla yer kaplaması görece onu diğerlerinden ayrı yere konumlandırmaktadır. Kitaplık, masa ve sandalyenin ayrı nesnel olarak düşünülmesi çokluk kavramına, kendi aralarında oluşturmuş olduğu türdeşliğin düşünülmesi birlik kavramına, ayrıca ofisin içinde bulunan tüm nesnel düşünülmesi zaman tümlük kavramına tekabül etmektedir. Uzayda tek tek yer kaplayan kitaplıklar (bunlar masa da olabilir sandalye de) bunların üç tane olduğunu düşünmeye getirme ise matematiksel yanını göstermektedir. Odaya bakan kişi ayrı ayrı olan kitaplıkları bir bütün olarak algılayıp odada üç kitaplık var dediğinde elde etmiş olduğu matematiksel bilgiyi fiziki şartlara uydurmuştur. Her kim ki odaya gelir ve kitaplıkların sayısı hakkında düşünce dile getirirse söyleyeceği önerme aynıdır: “Bu odada üç tane kitaplık var”. Herkes için değişmeyen bir önerme olması bu önermeyi nesnel kılmaktadır.

Yukarıda bahsedilen büyüklük kavramı anlama yetisinin kavramları olan nicelik ile nitelik arasında bir bağ oluşmasını sağlamaktadır. Uzamda yer kaplayan nesnenin, büyüklüğüne bağlı olarak belli bir gerçekliği tecrübe edilir. Kant’a göre insan bir nesneyi duyumsamadan önce kendisinde bu kavram a priori olarak bulunmalıdır ki bu nesneyi -fenomeni- deneyimleyebilsin. Deneyimlenen nesnenin belli bir büyüklüğü ya da küçüklüğü (başka bir deyişle derecelendirme) olsun ki onu gerçekliğe indirebilsin. Ayrıca gerçekliğin deneyimlenmesi sırasında olumsuzlama bununla beraber iş görmektedir. Bir şeyin ne olduğunu deneyimlerken aynı zamanda ne olmadığı da deneyimlenmektedir. Bu deneyim sırasında gerçeklik ve olumsuzlamaya, sınırlama da eşlik etmektedir. Çünkü sınırlama olmaz ise anlama yetisi kolayca yolunu kaybedebilir.

Bir örnek üzerinden anlatılırsa konu daha rahat anlaşılabilir. Söz gelimi, masanın üzerinde dalından yeni koparılmış bir kırmızı elma olsun ve bu elmayı deneyimleyen birisi olsun. Bu masada bulunan elmayı deneyimleyen kişi elmanın belli bir büyüklüğü olduğunu ve kırmızı olduğunu gerçeklik kavramı ile deneyimleyebilir. Öte yandan elmanın yeşil olmadığı veya şekil olarak tam yuvarlak olmayışını ise olumsuzlama kavramı ile deneyimlemektedir. Genel olarak elmadan deneyimlenen şeyler ile deneyimlenemeyen şeyleri bir arada tutup onları belli ölçütlerde bırakma ise sınırlama kavramı ile mümkündür. Sınırlama aynı zamanda kişiyi sadece fenomen alanında çalışmaya zorlar. Bu üç kavram da deneyimden önce insanda sentetik a priori olarak bulunmalıdır ki kişi deneyimi gerçekleştirebilsin (Heimsoeth, 2012: 86, Cassirer, 2007: 239-241).

Buraya kadar sabit nesnelere üzerine verilen örnekler gösterilmeye çalışıldı. Peki, sabit olmayan, hareket halinde olan nesnelere için durum nedir? Kant nesnelere arası ilişkiler için üçüncü anlama yetisi kavramlarından ilişkiye göre kategorisini kullanmaktadır. Kant'tan önceki dönemlerde nedensellik, töz ve birliktelik dış dünyada bulunurken, Kant'a göre bu kavramlar insanlar daha deneye başlamadan insanda bulunması -öznedegerekmektedir (Kant, 2000: 59). Eş deyişle bu kavramlar insanın içinde bulunur, insan deneyimleme sürecinde bizatihi bu kavramları -ister farkında olsun, ister olmasın- deneyime yerleştirir. Töz, nedensellik ve birliktelik kavramları öznedede bulunmaktadır. "Öznemde" kavramı Kant'ın bilgi felsefesinde bir kırılma noktasıdır. "Öznemde" kasıt ile öznelik kast edilmektedir. Kant'ın öznelikten kastı kişiden kişiye göre değişen bir şey değildir. Tam aksine öznelik insanlığın nesnel zeminde buluşmasını sağlamaktadır. Her öznedede aynı kavramların olması insanların anlaşabilmesini ve nesneden bilgi edinmesini olanaklı kılmaktadır. Kant'a göre nesneliliğin zemini oluştuğuna göre bundan sonra anlama yetisinin kavramları irdelenmelidir. Her ne kadar birbirlerinden bağımsız olmasa da konunun anlaşılabilirliği için bu kavramlar tek tek ele alınmalıdır. İlişkiye göre kavramlardan olan töz (kendinde şey ile karıştırılmamalı) kavramı, insanların nesnelere yüklemiş olduğu bir kavramdır. Bu kavram ile insanlar nesnelere duyumsadığı anda nesnelere nasıl olması gerektiği düşüncesini oluşturur. İşte bu nasıl olmaklık nesnelere -en azından fenomenleri- diğer nesnelere ayıran temel özelliştir. Duyu kavramlarından olan zaman, anlama yetisi kavramlarından olan töz ile beraber

yürür. Nasıl olması gerektiği düşüncesinde olan insan bu nesneyi duyumsarken bu nesneyi anlar (zaman birimi) içinde düşünmektedir. Nesnenin ana özelliğini ardışık, takip eden anlara böler ve bu anlar içersinde nesnenin değişimini ya da değişmezliğini nesnenin kendisine yükler. Değişmez olarak düşündüğü şeyler töz kavramına tekabül ederken, değişen kısımları ilineğe tekabül eder. Bu bağlamda töz kavramı sadece uzay kavramı ile değil zaman kavramı ile yürümesi zorunlu beraberliktir (Cassirer, 2007:246). Anlama yetisinin kavramlarından olan neden kavramı töz kavramından hemen sonra gelir. Kant'a göre nesnel dünyasında bir olay diğerini tetiklediği zaman biz bu olaylar arsında nedenselliği fenomenler dünyasında bağlı kalarak açıklayamayız. Çünkü dış dünyada (fenomenler dünyasında) nedenselliği açıklayan herhangi bir veri yoktur. Bu bağlamda Kant, Hume'a katılmaktadır. Öte yandan Hume'un aksine bu nedenselliğin kaynağı olarak insanların anlama yetisi olduğunda ısrarcıdır. Başka bir deyişle insanlar nesnel dünyasında iki olayı duyumsarken nedenselliği bu olaylara - fenomenler arası ilişkiye- yüklemektedir. Bu yükleme kötü bir alışkanlık değil tam aksine insanların nesnel bilgi edinmesinin koşuludur. Aynı koşul deneysel bilginin de koşuludur. Bu ve benzeri kavramlar olmadan insanlar hiçbir şekilde bilgi edinemez (Kant, 2000: 9,10,62,64). Yukarıda bahsedilen töz ve neden kavramlarına birliktelik kavramı eşlik etmek zorundadır. Çünkü iki olay arasından nedenselliğin bir arada düşünülmesi gerekmektedir. Bu bir aradalık veya birbirini takip eden süreçler bir bütün olarak düşünülebilir ki iki veya daha fazla olay ilişkilendirilsin. Anlama yetisi kavramlarından olan birliktelik aynı zamanda töz kavramı için de geçerlidir. Bir nesnenin değişmeyen özellikleri düşünüldüğü zaman zaman içerisinde bölümlerken farkında olmadan (veya farkında olarak) önceki anla sonraki anı birlikte/bir arada düşünmeye meyillidir. Bu düşünme tarzı Kant'a göre aynı zamanda deneysel bilginin olanağıdır da. Bu bilgiler ışığında temelde anlama yetisinin ilişkiye göre kavramlarından olan üç kavramdan bahsedilmiş oldu. Bunlar töz, neden/sellik ve birlikteliktir. Kant'a göre bu kavramlar deneye başlamadan önce insanların fenomenler dünyasında yüklemiş olduğu ve deneyi olanaklı kılan kavramlardır. Bu kavramlar insanlarda sentetik a priori olarak bulunmaktadır (Cassirer, 2007: 249-250). Yukarıda yazılan kavramları parça parça tanımlanmıştır. Bir bütün olarak örneklendirilirse birbirlerinden bağımsız olmadıkları daha rahat anlaşılacaktır. Bir insan elinde bulunan porselen bir bardağı elinden düşürmek suretiyle kırmış olsun, o sırada bu olayı şahit

olan başka bir kişi bu olayı hemen anlama yetisi kavramları altına sokma eğiliminde olacaktır. Kırılan şey her ne kadar bardağa benzemese de artık olayı gözlemleyen kişi bu bardağı bardak olarak aklında canlandıracaktır. Bardağın elden düşmesi ve kırılması gibi iki olayı neden sonuç ilişkisi altına sokacaktır. Bu iki farklı olayı neden sonuç ilişkisine bağlayarak bir bütün olarak kavrayacaktır. Kırılan bardağın bardak olarak algılanması töz kavramına, iki olay arasında bulunan bağ neden kavramına ve son olarak tüm olup bitenleri bir bütün olarak algılamakta birliktelik kavramına karşılık gelmektedir.

Dördüncü ve son anlama yetisi kavramlarından olan kipliğe göre kavramlar son adım olarak karşımıza çıkar. Burada bulunan kavramlar diğerlerinin aksine direk nesneyle iç içe geçmemiştir. Başka bir deyişle direk nesneyle ilişkili değildirler. Bilgimizi çoğaltmak anlamında yeni bir şey katmazlar ama nesnelerin bilgisinin düzenlenmesi açısından yardımcı olurlar. Anlama yetisinin nesneyi farklı düşünmesine yardımcı olurlar. Kant'ın kiplik düşüncesine göre kavramlar üçe ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla olanak, varoluş ve zorunluluktur. İnsan bilgisi bu kavramlar olmadan hiçbir şekilde iş göremez. Olanak “mümkün dünyalar içerisinde olması olası” olandır. Eş deyişle insan aklı bir nesneyi düşünceye getirdiği zaman bu nesnenin başka türlü olma ihtimalini düşünebiliyorsa bu kavram olanaklı olur. Bu olanaklı düşünce tarzının sadece fenomenler dünyası içi söz söyleme hakkı vardır, diğer türlü -kendinde şey olarak nesne için- böyle bir hakkı yoktur. Bir diğer kavram olan varoluş, olanak kavramında bulunan olası dünyalar içerisinde gerçekleşmiş olan ve şuanda olan nesnenin bilgisine tekabül eder. Başka bir deyişle insanın duyu formlarının (uzay ve zaman) ve anlama yetisinin kavramlarının o an için nesneden elde ettikleri bilgi varoluş kavramıyla beraber iş görmektedir (Heimsoeth, 2012: 87). Zorunluluk kavramı, bu varoluş bilgisinin başka türlü düşünülememesinde devreye giren bir tür kavramdır. Olasılıklar içerisinde bir tek şeyin olası olması ve bu olasılığın tek bir varoluşa tekabül etmesi insanın anlama yetisinde zorunlu kavramına girer. Kant'a göre doğa bilimlerinde insanın anlama yetisi bu zorunluluğu bir tür yasaya yüklemesi ile mümkündür. Yukarıda sözü geçen nedensellik kavramı ve zorunluluk kavramı insan aklının fenomenler dünyasına uygulamış olduğu ve doğa bilimlerini oluşturmak için kullandığı bir şeydir. Başka bir deyişle insanlar salt fenomenlerden yasayı çıkarmaz kendisinde

bulunan anlama yetisi kategorileri bu yasayı çıkarmaya mecbur bırakır ki doğanın işleyişini kendi düşünce dünyasına getirebilsin (Cassirer, 2007:254,255). Örneğin, Newton'un yer çekimi yasası sadece nesnenin fenomenal yanından ortaya çıkmaz. Anlama yetisi kategorilerinin dördüncü grubu nesnelere fenomenal yanına uygulanarak, nesnelere bilgisini farklı bir şekilde akıl sahibi canlılara olanaklı kılmaktadır. Bu farklılık akıl sahibi canlılarda başka türlü düşünülmemeyeceğini vurgulama için zorunluluk altına indirgenir. Öyleyse akıl sahibi canlılar nesnelere fenomenal yanına anlama yetisi kategorilerini uygular ki nesnelere bilgisini edinmede kolaylık yaşasın.

Kant felsefesinde anlama yetisi kavramları genel olarak bu şekildedir. Dört ana grup (nicelik, nitelik, ilişki ve kiplik) ve bu dört ana grubun alt başlıkları kendi başlarına iş görmezler, insanda bulunan duyu formları (uzay ve zaman) ile beraber doğa bilimlerinin bilimsel bilgisini olanaklı kılarlar. Eş deyişle biri olmadan diğeriyle bilgi elde edilemez. Genel olarak bu kavramlar sadece doğa bilimlerinin bilgisini değil, akıl sahibi insanların gündelik hayatta olan biten deneyimlerini de olanaklı kılarlar. Yukarıda bu ilişkiler bütünü anlatılmaya çalışılmıştır. Kategoriler başlığı altında son olarak birkaç konuya değinmek gerekmektedir. Çünkü yukarıda bahsedilen kavramlar diğer türlü anlaşılmaktan uzak olacaktır. Genel olarak kategoriler arası herhangi bir hiyerarşi ilişkisi yoktur. Beraber devreye girerler ve ister bilimsel bilgi olsun, ister gündelik hayat deneyimi olsun bir bütün olarak insan anlama yetisi tarafından devreye sokulurlar. Bu kategoriler sadece dış dünyanın (fenomenlerin) bilgisini insana sunarlar, noumenalar (kendinde şey) dünyasına geçemezler. Anlama yetisi bu bağlamda aktiftir, edilgen değildir ama fenomenler olmazsa işleyebilecekleri herhangi bir veride olmazdı. Bu bağlamda Kant'ın kendisine neden transendental idealist demesinin yolu açılır. Çünkü Kant bilginin bizden bağımsız olmadığını ama bize bağımlı olmadığını da vurgular. Dışarıda fenomenler dünyası var insanda da bunları bilgi düzlemine getirecek olan sentetik a priori formlar olan kavramlar/kategoriler vardır. Bu ikisi (mantığın karşılıklı koşul önermeleri gibi) iç içe geçmiş ve bilginin insan aklına açarlar. Kısaca Kant'göre bizim at koşturabileceğimiz alan bu fenomenler dünyasından başka bir yer değildir (Kant, 2000: 53-64).

2.4. NOUMENA VE FENOMEN AYRIMI

Kant'ın bilgi felsefesinde duyunun sentetik a priori formları olan uzay ve zaman ile anlama yetisinin sentetik a priori formları olan kavramların beraber iş gördüğü alan sadece fenomenler⁶ dünyasıdır. Kendinde şeylerin olduğu alan duyu formları ve anlama yetisinin kapsamı dışındadır. Kant'a göre fenomenler bizim bilgimizi sınırlayan ve sınırlımızın dışına çıkarak hata yapmamızı engelleyen alandır. Burada Kant'ın bilgi felsefesini anlamak için varlık felsefesini anlamamız gerekmektedir. Kendinde şey ile fenomen birbirinden ayrı iki dünya olarak gözüke de aslında bir olan varlıklardır fakat insanları düşünmesini belli alanda tutmasını sağlayan duyu formları ile anlama yetisi kategorileri (kavramları) nesnenin sadece onlara görünen kısmı ile ilgilenebilir. Bu ilgilenişi fenomenler alanı sınırlı kalmak zorundadır. (Kant, 1964: 265,266, Wood, 2009:94) İnsanın duyu formları ve anlama yetisine kapalı olan kendinde şeyler ise nesnelerin bilinemeyecek alanıdır. Her kim ki bu alan hakkında konuşmaya başlarsa hata yapmaya mahkumdur. Çünkü kullanacağı kavramlar ve duyular fenomenler alanına has kavramlar olacağı için kendinde şeylerden sanki fenomenmiş gibi bahsedecektir. Bu bahsediş hem tutarlı olmayacaktır hem de insan aklına kapalı bir alanda ahkam kesmek olacaktır. Kendinde şey alanında insanın tutumu nasıl olmalıdır? Kant'ın bu alandaki tutumu bir tür agnostik tutuma benzemektedir. Nasıl ki agnostik tutum Tanrı'nın varlığı hakkında konuşmak gereksizdir (çünkü bilinemez) dese de, Kant da kendinde şeyin bilgisi için-en azından varoluşu için- bilinemez diyebilir, ama bu tutum en azından kendinde şeyi reddetmez. Kendinde şeyin olup olmadığı şimdilik askıda kalır ama askıda kalması insan bilgisini sınırlarını çizmek için gereklidir (Copleston, 2004:112).

Genel olarak fenomen ve kendinde şey için adım adım ayırım yapmak konunun daha rahat anlaşılabilmesi için önemlidir. Bu ayırım düalist bir ayırım değil, sınırlayıcı bir

⁶ Fenomen ve noumena ayrımı yapmadan önce, terim karmaşasının önüne geçmek gerekmektedir. Aynı kavramlar için farklı kitaplarda farklı terimler kullanılmaktadır. Bu farklı kullanma tarzlarından kaynaklı okunulan metinleri kıyaslanması işi daha da zora koşmaktadır. Bu metinde bu tür karmaşanın önüne geçmek için fenomen ve noumen için kullanılacak terimi şimdiden belirtmekte fayda vardır. Noumena terimi için metnin geri kalanında "kendinde şey" terimi kullanılacaktır. Fenomen terimi içinse herhangi bir değişiklik yapılmayacaktır ama en azından bu dipnotta fenomen terime yerine kullanılan diğer terimlerden bahsetmekte yarar vardır. Genel olarak fenomen terimi için farklı kaynaklarda şu terimler kullanılmaktadır: tezahür, görüngü, görü, duyum nesnesi vb... Burada ayrıca her ne kadar noumena kavramı için "kendinde şey" kullanılacak olsa da "kendinde şey" kavramı noumena kavramının olumsuz kullanma tarzına uymaktadır. Başka bir deyişle deney nesnesi olamayan kavramlar için kullanılan bir kavramdır. Kullanılan kaynaklarda "kendinde şey" kavramı noumena yerine kullanıldığı için yazının geri kalan kısmında bu tarz kullanım olacaktır.

ayrımdır. Dış dünya nesnesi ister fenomen olsun, ister kendinde şey insanların onlara nasıl yöneldiği ile sınırlıdır. Genel olarak fenomenler için şunlar söylenebilir: İnsanların duyu formları olan uzay ve zamana tabidirler, uzay ve zamandan elde edilen verilerin işlendiği alan olan kategoriler bu alanında iş görmektedir. İster deneysel bilgi olsun, ister matematiksel bilgi, ister gündelik bilgi olsun tüm bu alanların meşrulaştığı alan burasıdır (başka bir deyişle yukarıda sayılan bilgi türlerinin uygulanabileceği tek alan burasıdır). İnsanların nesnel ve değişmeyen bilgiyi bulabilecekleri tek alan yine burasıdır (Kant, 2000: 66-68). Kendinde şey için söylenebilecekler ise şunlardır: duyunun formları olan uzay ve zaman ile anlama yetisi kategorilerinin uygulanamayacağı alandır. İnsan aklının sınırları dışındadır ve bu alan hakkında konuşmak imkansızdır. Olumsuzluğu vardır (sınırlamasından kaynaklı) ama olumlu yanı da vardır (insanı hata yapmaktan alı koyar. Çünkü insana sınırını bildirir) (Copleston, 2004:111,112).

Fenomen ve kendinde şey ayrımının yukarıda bahsediliş şekli söz konusu bilgilerin teorik kısmı idi. Bu ayrımı daha da açık kılmak için bir örnek vermek gerekmektedir. İki fenomenal alan düşünölsün ilki “yağmurun yağması” ikincisi ise “yolların ıslanması”dır. Akıl sahibi insan bu olayları her baktığında şöyle bir sonuç çıkarması olasıdır: Yağmur yağarsa yollar ıslanır. Böyle bir çıkarım yapan insan, duyu formları olan uzay ve zamanı kullanarak yağmurun yağmasını ve yolların ıslanmasını uzayda gözlemlemiştir. Bu gözleme belli anlar içerisinde olduğu için duyu formu olan zamanda devreye girmiştir. Anlama yetisi kategorileri duyu formlarından gelen bilgiyi işlemiş bir tür çıkarım yapmıştır. Tüm kategoriler kullanılsa da konunun dağılmaması için sadece nedensellik üzerinden gidilmesi daha uygun olacaktır. Bu fenomenler ağıny duyumlayan kişi bu fenomenleri tek bir olaymış gibi duyumlayıp nedensellik kategorisi altına sokmaktadır. Yolların ıslanma sebebi olarak yağmurun yağmasını düşünmüştür. İşte bu fenomenlerin duyu formları ve anlama yetisi kategorilerinin beraber iş görmesi ile elde edilen pratik bilgidir. Öte yandan her yağmur yağdığında yolların ıslandığını gözlemleyen akıl sahibi insan şöyle bir çıkarım yaparsa -yolların ıslanması, yolun kendi özünden kaynaklanmaktadır- hata yapmaktan kendini alı koyamaz. Yolun özü kendinde şeye tekabül edeceği için burada temelde üç tane hata yapmaktadır. İlki anlama yetisi kavramlarını kendinde şeye uygulamasıdır. Aralarında herhangi bir nedensellik

olmamasına rağmen sanki böyle bir nedensellik varmış gibi varsayıp yolun özüne böyle bir özellik yüklemesidir. İkincisi ise kendisini fenomenler dünyası ile sınırlandırmamasıdır, sınırların dışına çıkarak kendinde şey hakkında konuşmaya başlamasıdır ki bu konuşma nesnellik düzleminde insanları bir araya getiremez. Yolun özü hakkında konuşulmaya başlandığı zaman akıl sahibi her insan farklı sonuçlara ulaşacağı için söylenen her şey öznellik zemininde kalacaktır. Son hata ise fenomenal dünyanın diliyle kendinde şey dünyasını açıklama çabasıdır. Bu çaba insanlarda bulunan anlama yetisi kavramlarının sınırını bulanıklaştırmakta ve onları hata yapmaya sürüklemektedir. Anlama yetisi kategorilerinin kullanılacağı alan deneyim dünyası - başka bir deyişle fenomenal alan- ile sınırlıdır.

Özetle Kant insan aklının elde edebileceği bilginin sınırlarını çizmiş gibi görünmektedir. İnsanların sadece fenomenal dünyada konuşabileceğini bu alanı aşamayacağını sık sık tekrarlamaktadır. Dışına çıkmaya başladığı her an bir tür hata yapacağını -başka bir deyişle antinomi- vurgulamaktadır. Yukarıdaki tanımlamaların ışığında antinomilerden sakınmanın yolları gösterilmiş olduğu bellidir. Fakat burada Kant'ın fark ettiği bir durum söz konusudur. Mademki fenomenal alanını dışına çıkamıyoruz o halde ben'den bahsetmemiz nasıl mümkün olabilir? İnsanların inanmış olduğu Tanrı inancı yine bu fenomenal alanın dışında. Öyleyse bu alanda mı insan aklına kapalı olacak ya da büyük muammalarla sorular yanıtız mı kalacak? Bu alanın problemleri farkına varan Kant bu üç alan hakkında ide kavramını devreye sokacaktır. Antinomi yapmadan bu alanlar hakkında konuşmak ne kadar mümkündür? Bu soruların yanıtlanmasıyla aynı zamanda metafiziğin bir bilim olarak olanaklı olup olmadığı da ortaya çıkacaktır.

2.5. ÜÇ TÜR İDE PROBLEMİ VE ANTİNOMİLER

Anlama yetisi kavramları ile aklın ideleri birbirlerinden farklı şeylerdir. Kant genel olarak ide için şu çıkarımı yapmaktadır: “Nesneleri hiçbir deneyde verili olmayan” (Kant, 2000: 81). Öte yandan anlama yetisi kavramları deneyde verili değildir ama deney olmadan da işlevleri hakkında herhangi bir yorum yapılamamaktadır. Başka bir deyişle ide için nesneden bağımsız diyebilirken, kategoriler için nesnenin en azından fenomenal yanına mahkumdur. İde yukarıda bulunan tanımlar ışığında ne deneyele

ispatlanabilir ne de deneyle yıkılabilir. Genel olarak Kant'ın felsefesinde bilginin sınırı fenomenal alan olduğu için ide kavramından bahsetmek nasıl mümkün olacaktır? Kant bunun için saf aklın devreye gireceğini söylemektedir. Akıl hem kaynak oluşu bakımından hem de araştırmayı yönlendirici olacak şekilde kendisine yönelmek zorundadır (Kant, 2000: 81).

Burada temelde iki tanım bulunmaktadır. İlki anlama yetisi, ikincisi ise akıldır. Anlama yetisi kavramları aracılığıyla nesnelerin fenomenal yanını anlamaya çalışır. İde kavramı için genel olarak fenomenal alanda değildirler. Çünkü idelerin dış dünyada temsil ettikleri nesnelere yoktur. O halde idelerden kendinde şey olarak bahsetmek mümkündür. Deney nesnesi için genel olarak iki özelliği vurgulanmıştır. İlki anlama yetisi kavramları ile bilinebilir kısmı olan fenomenal kısmı, ikincisi ise anlama yetisi kavramlarına kapalı olan kısım kendinde şeydir. İde kavramı kendinde şey olarak tanımlandıysa o halde idelerin bilgisi için anlama yetisi kavramlarını kullanmak imkansız hale gelecektir. İdelerden sorumlu olan kısım ise insan akıldır. Kant yine de idelerin deney nesnesi olmayışını problem etmez. Çünkü Kant'a göre idelerin düzenleyici işlevi vardır (Copleston, 2004:112). Düzenleyici yanından bahsetmeden önce Kant'ın ide türlerini kaçaya ayırdığını ortaya koymak gerekmektedir. Kant'a göre üç tür ide vardır. Bunlar sırasıyla: Psikolojik, kozmolojik, teolojiktir (Kant, 2000: 83). Aklın ideleri olan psikolojik ide özne ile (başka bir deyişle "ben") ilgilidir. Akıl sahibi her canlı ister anlama yetisi kavramlarını kullanarak fenomenlerin bilgisini elde etmeye çalışsın ister kendine yönelerek iç dünyasını kavramaya çalışsın, bu yönelişe her zaman "ben" düşüncesi eşlik etmektedir. Akıl bu eşlik etmeyi engelleyemez. Örneğin dış dünyada bulunan nesneyi gözlemleyen bir kişi kendisinden başkasının da nesneyi kendisinin ki gibi görüp görmediği üzerine düşündüğü anda "ben" öznesini yerleştirmiş olur. Benzer bir şekilde kozmolojik ide ise "evren" ile ilgilidir. Anlama yetisi kategorilerinden nedenselliği bir bütün olarak anlamaya zorlar. Bu zorlayışın kaynağı fenomenal alan değildir. İnsan aklının her şeyi bir bütün olarak anlama çabasıdır. Nedenlerin sonuna kadar giderek ilk neden arayışı bu idenin zorlamasından kaynaklıdır. Örneğin, sebep-sonuç ilişkiler ağında en son nokta (hiçbir sebebe bağlanamayan -ilk neden-) insanların fenomenal ağına kapalı bile olsa insanlarda bulunan bu ide fenomenalin dışına çıkarak yanlıştaysa bir sonuç çıkarmaya zorlar. Çünkü akıl sahibi

insan bütünü anlama isteğine ket vuramaz. Son olarak teolojik ide ise “Tanrı” ile ilgilidir. Yukarıda belirtilen evreni (nedenselliklerinin sonuna kadar gidilmiş bir bütün olarak) anlama isteğinin bir sonraki adımı gibi de düşünülebilir. Bir bütün olarak evrenin insanların anlama yetisine kapalı oluşu, insanların kendi eksikliklerini görmesine neden olur. Hem fenomenal alanda hem de düşünce sisteminde oluşan bu eksiklikler insanları eksiksiz ve kusursuz bir canlı düşüncesini oluşturmaya itmektedir. Eksiksiz kusursuz canlı, hiçbir nedene bağlanmayan ve evreni bir bütün olarak anlayan canlı insan aklına göre “Tanrı”dır (Copleston, 2010:125,126). Felsefe tarihinde Kant’tan önce gelen birçok filozof (Platon, Descartes vb) bu üç tür ideyi genel olarak kendi felsefi görüşlerinin temeline yerleştirmiştir. Felsefelerini metafizik temellere dayandırarak aynı problemlere farklı çözümler getirmişlerdir. Kant ise bu durumun farkına varmış, bu tür yönelmelerin metafiziği bir bilim olarak ispatlamaktan çok uzak olduğunu dile getirmiştir. Aynı problemlere karşı farklı sonuçlara ulaşmanın ortak bir zemini olan nesneliliği dışlamaktadır. Öte yandan Kant aklın doğası gereği bu tür yönelmelerin olağan olduğunu da söyler. Kant’ı önceleyen filozofların farkına varmadıkları şeyler ise bu yönelmelerin dış dünyanın nesnesinin bilgisi ya da ispatı için kullanılmaması gerektiğidir. Aklın sınırları içinde kalarak, aklın kendi içinde bu yönelimi gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Öte yandan Kant bu üç idenin düzenleyici yanının da olduğunu iddia eder.

Bu bilgiler ışığında idelerin insan aklı tarafından olumsuz kullanım tarzları izah edilmeye çalışıldı. Şimdi ise insan aklının bu ideleri düzenleyici şekilde nasıl kullanacağı açıklanacaktır. Düzenleyici kullanım şekli genel anlamda üçe ayrılmaktadır. Bu ayrışma aralarında herhangi bir hiyerarşi olduğu anlamına gelmez. Tam aksine birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır, hepsi beraber iş görür. İnsan aklının bilme isteği, düzenleyiciliğinin ilk adımıdır. Akıl sahibi insanlar, ister fenomenal alan olsun ister olmasın, geriye doğru tüm nedensellikleri açıklama isteğine ket vuramaz. Bu ket vuramayış insan aklını zorlayarak bilimsel bilgilerde daha fazlasını istemesine sebebiyet verir. Bu minvalde bakıldığında insanların bilimsel bilgilerde ilerleyişi insan aklının ideleri sayesinde isteklerine ulaşma çabasıdır. Başka bir deyişle tüm olup bitmelerdeki nedenselliğin tamlığına ulaşma isteği insan aklını daha fazlası için zorlar. Diğer düzenleyici yanı ise fenomenal alanda bir birlik oluşturma isteğidir. İster olaylar olsun

ister doğanın nesnelere olsun insanlar bu durumları tasnif etmekten kendini alı koyamaz. Bu alıkoyamayış deneysel bilginin temellerini oluşturmaktadır (Wood, 2009:110). Örneğin deney nesnesi olarak kedileri gözlemleyen birisi olsun. Kedileri gözlemleyen kişi kedinin türlerine göre sınıflandırma çabası içerisine girmektedir. Kedileri, Van kedisi, İran kedisi, tekir vb. gibi alt bölümlere ayıracaktır. Doğaya bakıldığında bu ayrımı, kedileri daha iyi anlayabilmek için insan aklı yapmıştır. Başka bir deyişle kendi düşünce sistemini doğaya uygulamış ve doğadan olmayan ayrışmayı kendisi oluşturmuştur ki bütünü anlayabilsin. Kedileri diğer canlılardan ayırarak bir birliğin içine almıştır. Son düzenleyici yanı Tanrı idesinden kaynaklanmaktadır. Akıl sahibi insanlar doğaya baktıkları zaman doğada olmayan amaçsallığı doğaya yükleme eğilimindedir. Bu amaçsallık kimi düşünürler tarafından “Tanrı” ispatı olarak görülse de Kant bu amaçsallığı “Tanrı” ispatı olarak görmez, ama insan aklında bulunan idenin bu tür amaçsallık arayışı içerisine sürüklenmesini de yadırgamaz. Aksine bu amaçsallık insanları bilimsel bilgi arayışında daha ileriye gitmeye zorlar. Her nedende bir amaçsallık arayışı tam da bilimsel bilginin yasaya evrilmesinde başrol oynamaktadır (Kant, 1964:566-568, Wood, 2009:111).

Üç ide probleminin geçtiği kısma Kant “Transendental Diyalektik” adını vermiştir. Diyalektik denmesinin altında yatan neden, aklın yanlış kullanımı sonucu aklın idelerini (sanki fenomenlermiş gibi) anlama yetisi kategorileri kullanarak açıklanma isteğine gönderme isteği olarak göze çarpar. Başka bir deyişle kendinden önceki filozofların dış dünyanın nesnesine uygulanabilecek kuralları aklın idelerine uygulanma tarzlarına eleştiridir. Metafiziğin bir bilim olarak bu tarzda mümkün olamayacağı vurgulanmıştı. Anlama yetisi kavramları sadece dış dünyanın nesnesine uygulanabiliyorsa üç idenin araştırılması nasıl mümkün olacaktır? Kant’a göre bu idelerin kaynağı olan akıl yine kendisine yönelerek bu üç ideyi araştırmalıdır. Böyle bir araştırma sonucu ortaya bir bilim çıkarsa o zaman metafizik bir bilim olarak olanaklı olacaktır, ama bu ne kadar mümkündür? Bu mümkünlüğün araştırılması için bu üç ideyi tek tek irdelemek gerekmektedir.

Kant ben için bir tür iç duyu nesnesi olduğunu söylemektedir (Kant, 2000: 87). Bu nesne, fenomenal bir nesne değildir. Bu yüzden kategorilerin ispatında olduğu gibi deney nesnelere ben idesinin ispatında kullanılamaz. Başka bir deyişle sentetik a priori

kategorileri nesnelere fenomenal yanlarıyla kanıtlanabilirken, iç duyu nesnesi olan benin ispatı bu alanda mümkün değildir (Kant, 2000: 88). Öte yandan ben tamalgı için zorunludur. Duyu formlarından zamanın bir tür iç duyu formu olduğundan daha önce bahsedilmişti. Şimdi ise bu iç duyu ile ben arasında bulunan ilişkiyi açıklamak gerekmektedir. Akıl sahibi canlılar durum ve olaylara baktığında iç duyu formu olan zamanla olayları tekrar tekrar inşa etmek yerine benle beraber geçmiş yaşantıları şimdide düşünerek deneyi tekrardan üretmek zorunda kalmaz. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse ben, geçmişte yaşanmış tüm deneyin olasılıklarını ve şimdide olanı bir bütün olarak algılamasını sağlayan tamalgıdır. Bu tamalgı deney için zorunlu değildir ama yeniden bilme, sabitlik ve kalıcılık için olmazsa olmazdır. Kant burada “ben”i kendinde şey alanında tutuyor ki sınırın ötesine geçemeyelim. Başka bir deyişle “ben”i reddetmiyor, aklın kendine yönelmesi ile “ben” işlevinin öğrenilebileceğini iddia ediyor. Öte yandan bir varlık olarak “ben” ise bilinemez diyor. Çünkü “ben” nesnenin fenomenal alanında değildir. Bilgimizin sınırı fenomenal alandan başkası değildir. Aynı şekilde Kant, felsefe tarihinde ruh için bölünemez, kalıcı, sürekli gibi terimlerin kullanılmasına da karşıdır. Çünkü ruhun doğası ve bedenle ilişkisi bilgimizin sınırları dışındadır. Kısaca “ben” için akıl sahibi canlıların duyu nesnelere algılamasına eşlik eden (bu eşlik etme duyu nesnesini algılamak için zorunlu değildir), eşlik ediş sırasında kendine yönelerek kendi bilincinin farkında olan ama “ben” varlık olarak nedir diye sorulduğunda yanıtlanamayacak alan olan kendinde şeydir (Cassirer, 2007:262,263,265).

Kant, insan aklından bulunan kozmolojik ideler için eğer fenomenal nesnelere gibi düşünülüp ispatlanmaya çalışılırsa hiçbir şekilde ispatlanamayacağını söylemektedir. Bu durum için dört önerme ve karşıtı⁷ örnek olarak vermektedir. Dört önerme ve karşıtı Kant göre antinomi olmaktan başka bir şey değildir. Sırasıyla dört önerme ve karşıtı şöyledir: Birinci önerme: “Dünyanın, zaman ve uzam bakımından bir başlangıcı vardır” . Birinci önerme karşıtı: “Dünya, zaman ve uzam bakımından sonsuzdur”. İkinci önerme: “ Dünyada her şey yalın olandan oluşur”. İkinci önerme karşıtı: “Yalın olan hiçbir şey yoktur, her şey karmaşıktır.” Üçüncü önerme : “Dünyada özgürlükten gelen nedenler vardır”. Üçüncü önerme karşıtı: “Özgürlük yoktur, her şey doğadır”. Son

⁷ Bazı kaynaklarda önerme için tez terimi kullanılmıştır, karşıtı terimi içinse anti tez kavramı kullanılmıştır.

önerme: “Dünyanın nedenler dizisinde zorunlu bir varlık vardır.” Son önerme karşıtı “Zorunlu olan hiçbir şey yoktur, bu dizide her şey rastlantısaldır.” (Kant, 2000: 93,94). İlk iki önerme ve karşıtı matematiksel antinomilerdir. Çünkü fenomenlerin uzay ve zamanda ilişkilerini ele alır. Ek olarak parça bütün ilişkisi bakımından anlama yetisi kategorileriyle bağı bulunmaktadır. Bu bağ yüzünden matematiksel ispat gerektirmektedir. Son iki önerme ve karşıtı ise dinamik antinomilerdir. Çünkü olaylar arasında ki nedenselliği araştırır (Wood, 2009:124, Kant, 1964:436-439). Kant’ın böyle bir ayırıştırma yapmasındaki neden ise ister önerme olsun ister bu önermenin karşıtı olsun fenomenler alanın dışına çıkarak yapacağımız her türlü çıkarımı geçersiz kılmaktır. Kendisinden önce gelen filozofların bu tür dogmatik çıkarımlar yaparak hep aynı hatayı nasıl tekrarladıklarını göstermektir. Hem önermeler hem de karşıtları aynı şekilde ispatlanamazlar. Çünkü bu akıl ideleri nesne olarak anlama yetisi kategorilerine açık değildir. Bu noktadan hareketle Kant’ın izinde giderek bu antinomilerin neden ispatlanamayacağını izah etmek gerekmektedir.

Matematiksel antinomilerden ilki olan önermeye bakıldığında dünyanın uzay ve zamanda bir başlangıcı vardır dediğimizde fenomenal alanda konuşursak geriye doğru nedenler incelendiğinde gidebileceğimiz alan sınırlıdır. Eş deyişle deney nesnelere belli bir ana kadar geriye götürülebiliriz ki bu dünyanın uzay ve zamanda bir başlangıcı vardır demek için yetersizdir. Aynı şekilde bu önermenin karşıtı olan dünyanın uzay ve zaman bakımından sonsuz olduğunu dile getirmek de imkansızdır. Çünkü yine fenomenal alandan hareketle geriye gidebileceğimiz alan bizim için anlama yetisi kategorisiyle sınırlıdır. Sonsuz sayıda nedenlerin sonuna gitmek hiçbir zaman tamamlanamayacak bir uğraştır. Çünkü sonsuzluk tanımı gereği sonlanabilecek bir şey değildir (Copleston, 2010:131). Matematiksel antinomilerin ikincisi dünyada her şey yalındır ya da karşıtı, yalın olan hiçbir şey yoktur. İster yalın olsun ister karmaşık dış dünyanın nesnelere bakıldığında insanın çözümleyebileceği alan anlama yetisi kategorileridir. Çünkü insanın bilgisinin sınırı deney nesnelere ile sınırlıdır. Anlama yetisi kategorileri kullanıldığı zaman bir nesnenin yalın ya da karmaşık olduğu bize bildirilmez. Düzenleyici bakımdan yardımcı olsa da nesnenin yalın ya da karmaşık olduğu fenomenal alandan çıkartılamaz. Kant’a göre matematiksel antinomilerin her ikisi de (ister önerme olsun ister karşıtı) hiçbir şekilde doğru olamaz. Çünkü fenomenal

alandaki doğrulukları ispatlanamaz. Öte yandan dinamik antinomiler (üçüncü ve dördüncü antinomiler) için aynı şey söz konusu değildir. Bu grupta bulunan antinomiler ister önerme olsun ister karşıtı aynı anda doğru olabilirler ya da en azından biri doğru olabilir (Kant, 2000: 96).

Matematiksel antinomiler deney nesnesinde hataya düştükleri için antinomiydiler. Öte yandan dinamik antinomilerin nesnesi deney nesnelere olmadığı için onların geçersizliği farklı bir kaynak olmalıydı. Dinamik antinomilerin ilki (genel olarak antinomilerin üçüncüsü) özgürlük vardır, karşıtı ise özgürlük yoktur. Fenomenal alan içerisinde konuşursak deney nesnelerinde herhangi bir özgürlükten bahsedemeyiz. Çünkü fenomenal alan nesnelere, duyu ve anlama yetisi kategorileri ile sınırlıdır. Ayrıca anlama yetisi kategorileri yardımıyla oluşturulan yasalar nedensellik ilişkisi dışında düşünülemez. Öte yandan özgürlük idesi için fenomenal alan değil de kendinde şey alanı düşünülürse Kant'a göre tüm problemler ortadan kalmış olacaktır. Akıl sahibi insan bir eyleme geçtiğinde özgürdür ama bu özgürlük fenomenal alanda değil insan aklında gerçekleşen bir şeydir. İnsan özgürlüğün ne olduğu araştırmasına girdiğinde kendinde şey alanına gireceği için bu alanda konuşması mümkün olamayacaktır. Çünkü insan bilgi bakımından fenomenal alana mahkumdur. Konu dışı da olsa burada bir bilginin verilmesi doğru olacaktır. Kant eğer determinist bir dünya tasarlamış olsaydı özgürlük problemi devam edecekti ama daha sonra yazmış olduğu *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde özgürlük alanının önü açılabilmesi için böyle bir yol izlemiştir. (Kant, 2000: 96,99) Kant sonrası birçok düşünür Kant'ın felsefesinde kendi içinde bu tür tutarsızlıklar yüzünden Kant'ı eleştirmişlerdir. Kant fenomenal alanının dışına çıkmamız gerektiğini birçok noktada vurgulasa da iş ahlak alanına geldiğinde Kant'ın kendisi bu alanın dışına çıkmıştır. Çalışmanın odak noktası bilgi felsefesi olduğundan, ahlak felsefesi hakkında devam etmek doğru olmayacaktır. Bu bağlamda genel olarak üçüncü antinomi hem önermesi hem de karşıtı beraber aynı anda doğrudur. Fenomenal alanda deney nesnelere için anlama yetisi kavramları özgür değildirler. Çünkü insan zorunlu olarak deney nesnelere için anlama yetisi kategorileri içine sokmak zorundadır. Öte yandan insan eylemleri, deney dünyasında olsa bile özgürdür. Çünkü akıl sahibi insan hangi eylemi yerine getireceğini (başka bir deyişle farklı eylemlerden biri seçme bakımından) kendisi karar vermektedir.

Dinamik antinomilerin ikicisi yukarıda sayılan dört antinominin sonuncusu ise genel olarak şöyledir: Dünyanın nedenlerinin sonunda zorunlu bir varlık vardır, karşıtı ise zorunlu olan hiçbir şey yoktur, nedenler zinciri rastlantısaldır. Üçüncü antinomide olduğu gibi aklın idesi olan zorunlu varlık (Tanrı) düşüncesi fenomenal alanda araştırma çabasına girilirse bu insan bilgisinin dışında olacaktır. İster önermenin kendisi olsun ister karşıtı kendinde şey alanından konuşmamız mümkün değildir. Çünkü insanın anlama yetisi kavramları bu alanı anlamaya geçemez. Öte yandan zorunlu varlık idesi bir ide olarak insan aklını zorlayarak her şeyi açıklayan bilgi çabası (doğası gereği) içerisine girer. Eğer bu çabayı her şeyin altında yatan zorunlu bir varlık vardır/yoktur diye bir bilgi ispatına girilirse antinomi kaçınılmaz olur. Ama düzenleyici bir ide olarak düşünülürse hiçbir sorun teşkil etmez (Kant, 2000: 100-101). Bu bağlamda bakıldığında fenomenal alanın nesnelere zorunlu varlık bilgisi çıkmaz, ama öte yandan kendinde şey olarak böyle bir varlığının mümkün olabileceği söylenebilir. Bu söyleyiş tarzında zorunlu varlık hakkında herhangi bir çıkarım yapılmazsa hiçbir sorun yoktur. Dinamik antinomilerin sonuncusu hem önermesi hem de karşıtı beraber doğru olabilmektedir.

Genel olarak antinomilerin (matematikselsel ve dinamiksel) oluşma sebebi akıl sahibi insanların duyu formları ve anlama yetisi kavramlarını kendinde şeye uygulamasından kaynaklanmaktadır. Akıl ideleri olarak kalır ve ona göre davranılırsa Kant'a göre antinomi yapmaktan kaçınmış oluruz. Yukarıda psikolojik ide ve kozmolojik idelere değinildi. Kozmolojik idelerin sonuncu önermesinde geçen zorunlu varlık idesi aynı zamanda teolojik idelerin kapsamına da girmektedir. Kant, teolojik ide olarak Tanrı'dan bahsederken felsefe tarihinde yapılmış olan Tanrı kanıtlamalarına karşı çıkmıştır. Karşı çıktığı Tanrı'nın varlığı ispatları sırasıyla şöyledir: Ontolojik ispat, kozmolojik ispat ve fizikoteolojik ispattır (Kant, 1964:510,511, Wood, 2009:135). Bu noktada söz konusu ispat türlerinin ne olduğu ve Kant'ın karşı çıktığı noktaları belirlemek gerekmektedir. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde daha detaylı incelenecektir. Kant'a göre Tanrı idesinin akıl sahibi canlılar tarafından iki yönlü kullanımı vardır. İlki bilgi kuramlarını oluştururken kurucu bir ide olarak kullanmak, ikincisi ise düzenleyici kullanım türüdür (Kant, 2000: 102). İlk kullanım türü bilgi kuramını oluşturmada hata yapacağı açıktır. Çünkü fenomenal alanla ilgilenen anlama yetisi kategorileri, kendinde şey olan Tanrı

araştırmasında kullanamayacağıdır. Başka bir deyişle Kant'a göre kendinde şey insan bilgisinin sınırlarının dışındadır. İkinci kullanım türü ise bilgi kuramı oluşturmada kullanılmadığı gibi bilgi oluşumuna eşlik eden bir düzenlemedir. Doğa nesnelere herhangi bir amaçsallık olmamasına rağmen (varsa bile insan bilgisine kapalı) düzenleyici bir ide olarak Tanrı idesi akıl sahibi canlıyı böyle bir amaçsallık varmışçasına zorlar. Bu zorlayış sayesinde anlama yetisi kategorileri fenomenal alandan yasa dediğimiz şeyleri çıkartabilmektedir. Bu tarz kullanım tarzı Kant'a göre aklın bir ide olarak kullanılmasının doğru tarzıdır, eğer Tanrı ispatı yapılmaya çalışılmazsa.

Genel olarak psikolojik, kozmolojik ve teolojik ideler akıl sahibi canlıların anlama yetisi kavramlarına kapalıdır. Eğer bu ideler fenomenal nesneymiş gibi algılanıp ispatlanmaya çalışılırsa antinomi yapılmış olur. Kant'ın bilgi felsefesinde akıl ideleri, bilgi felsefesinin kurucu üyeleri değildir. Başka bir deyişle akıl sahibi canlılar bilgi edinme süreçlerinde akıl idelerini kullanmazlar. Öte yandan akıl ideleri bilgi edinme süreçlerinde ve sonrasında bilginin oluşmasına eşlik ederler. Bu eşlik ediş düzenleyici işlevinden öteye gitmez. Eş deyişle akıl ideleri fenomenal nesnelere elde edilen bilgileri farklı tarzda yorumlama eğilimindedir. Bu eğilim akıl sahibi canlılara yeni bir bilgi vermemektedir. Aklın doğası gereği akıl sahibi canlılar fenomen ve kendinde şey sınırını bilerek hareket ederlerse kötü metafizik yapmamış olurlar. Üç ide ve antinomiden çıkarılacak genel sonuç metafizik bir bilim olarak olanaklı değildir. Çünkü ispatını nesnelere fenomenal yanından almamaktadır. Akıl sahibi canlıların bilgi edinebilecekleri tek yer fenomenal alandır.

Sonuç olarak, felsefe tarihine iz bırakmış filozoflardan biri olan Kant, bilgi felsefesi hakkındaki düşünceleri aktarırken bilimsel bilginin sınırı da çizmiş olur. Kant'a göre akıl sahibi canlıların ilgilenebilecekleri alan fenomenal alandır. İnsanda bulunan duyu formları ve anlama yetisi kategorileri, sentetik a priori formlardır. İnsanlar bu formlar aracılığıyla nesnelere fenomenal yanını bilebilirler, fakat ötesine geçemezler. Bu geçemeyiş saf apriori için mümkün gibi gözükse bile saf apriori yine de bir şekilde deney nesnelere ilişkiye girmektedir. Örneğin akıl sahibi canlılar ayın karanlık yüzünü göremese bile ayın görünen kısmından, ayın karanlık kısmı hakkında tahmin yürütebilmektedir. Kendinde şey olarak nesne insanın bilgisine kapalıdır. Akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunan formlar, tek başına işlevsizlerdir. Çünkü

onların iş görebileceği alanın eksikliğini çekerler. Aynı şekilde akıl sahibi canlılarda bu formlar olmasa idi, bu nesnelerin fenomenal yanından hiçbir bilgi edinilemezdi. Bütün bu bilgiler ışığında Kant'ın "Görüsüz kavramlar boş, kavramsız görüler kördür"⁸ (Kant, 1964: 93) sözünü hatırlatmak yerinde olacaktır.

⁸ "Thoughts without content are empty, intuitions without concepts are blind."

3. DESCARTES VE KANT'IN A PRIORİ BİLGİ ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

17. yüzyıl ve 18. yüzyıl felsefesine ve daha sonra gelen yüzyıllara yön veren iki filozofun, genel anlamda bilgi felsefesi izah edilmeye çalışıldı. Şimdi ise bu iki filozofun genel anlamda karşılaştırmaya çalışılacaktır. İzlenilecek yol ise daha çok Kant'ın perspektifinden Descartes'a yaptığı eleştiriden istifayle belirlenecektir. Böyle bir yolun izlenmesinin iki nedeni vardır. İlki tarihsel bir sıra düzen içerisinde Kant'ın Descartes'tan sonra gelmesidir. Kant'ın sonra gelişi ve Kant'ın Descartes'ın metinlerini okuyup eleştirmesi hem Descartes'ı anlamada hem de Kant'ı anlamada bize yol gösterecektir. İzlenecek yolun ikinci nedeni ise Kant'ın felsefesinin hem İngiliz Empirizmi hem de Descartes'ın mensup olduğu rasyonalizm ile bir hesaplaşma sonrasında teşekkül etmesidir. Descartes ve Kant, bilgi felsefelerini açıklamaya çalışırken dış dünyanın nesnelere ister istemez değinmek zorunda kalmışlardır. Descartes bilgi görüşünde, dış dünyanın nesnesini olumsuzlayan bir tutum sergilerken, Kant bilgi felsefesinde, dış dünyanın nesnesini olumlayan bir tutum içerisindeydi.

Descartes dış dünyanın nesnesinin iki yönünden bahseder. Bunlardan ilki nesnenin tözü, ikincisi ise ilineksel yanıdır. Nesnenin tözsel yanı insandan bağımsız olarak uzaya tekabül ederken, ilineksel yanı ise nesnenin değişen özelliklerine karşılık gelmektedir. Bu minvalde bakıldığı zaman, nesnenin değişen yanı Descartes'ın felsefesinde hiçbir anlam ifade etmemektedir. İnsanların duyuları ile iş birliği içerisinde olan akla açık olmasa da seçik bilgi sunan imgelem yetisi, nesnenin tözsel yanıyla iş görmektedir. Her ne kadar imgelem yetisi, Descartes için doğru bilginin kaynağı olmasa da gündelik hayat için gereken bilgileri bize sunmaktadır. İmgelem yetisi ile akılda oluşturulan ideler bize doğru bilginin kaynağı olamazlar (Timuçin, 2015:112-113).

Öte yandan Kant, dış dünyanın nesnesini yani fenomeni doğru bilginin araştırılacağı tek alan olduğu iddiasındadır. Kant nesnenin tözsel yanı ya da ilineksel yanı diye bir ayırmadan bahsetmez. Kant'ın ayırımı daha çok fenomen ve kendinde şey olarak tezahür etmektedir. Fenomen, nesnenin anlama yetisi ve duyu formlarıyla bilinebilir yanıdır. Öte yandan akıl sahibi canlıların anlama yetisi ve duyu formuna kapalı olan yanı ise kendinde şeydir. İkinci bahsedilen alan Kant için bilgisinin elde edilmesi imkansız olan

alandır. Her konuşulmaya başlandığında akıl sahibi canlı ister istemez antinomiye düşmektedir (Kovanlıkaya, 2012: 32-33) . Kantçı anlamda töz kavramı ne fenomenlerle ne de kendinde şeylerle ilişkilidir. Ona göre töz kavramı, anlama yetisi kategorilerinden biridir. Başka bir deyişle nesnede değil akıl sahibi canlılarda bulunur. Bu kavram sayesinde akıl sahibi canlılar, dış dünya nesnesinin tasniflemesini yapabilmektedir. Benzer bir şekilde akıl sahibi canlılarda bulunan duyu formlarından olan uzay, nesnede değil, insanlarda bulunmaktadır. Bu bulunma hali nesneden de bağımsız değildir. Bir tür dış görüş çeşididir. Akıl sahibi canlıda bulunur ama uygulama alanı dış dünyanın nesnesidir. Descartesçı anlamda imgelem yetisi ile Kantçı anlamda duyu formları birbirleri ile benzeşmektedir. Fakat bu benzeşme sadece dış dünyanın nesnesi ile olan ilişkiler için geçerlidir. Kant'ın felsefesinde kesin bilginin özelliklerinden olan “açık ve seçik” olma gibi bir ön kabul bulunmadığı için kendini sınırlamaz dolayısıyla duyu formunun insanlara bilgi sunması bakımından Descartes'tan ayrılır. Her iki filozof da duyulardan akla geleni reddetmezler. Her iki filozof da -ister nesneye bilinçli bir şekilde bakalım ister bilincinde olmadan nesneye bakalım– duyulardan insan aklına gelen şeyi engelleyemeyeceklerini vurgularlar. Örneğin, masanın üstünde duran çeşitli nesnelere olsun. Bu nesnelere bakan akıl sahibi canlı bu nesnelere algılamaktan kendini alıkoymaz. Descartes bu nesnelere gerçekliğine şüpheli yaklaşım gösterirken, Kant için ise bu algılanan nesnelere, asıl bilginin araştırılması gereken alan olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kant, Descartes'ın bilgi felsefesini kurduğu rasyonalizmi eleştirmektedir. Çünkü dış dünyanın nesnesi Descartes için doğru bilginin kaynağı olamaz.

Öte yandan Kant, Descartes'a -balmumu örneğinde olduğu gibi- bazı konularda hakkını vermektedir. Descartes'ın vermiş olduğu balmumu örneğini tekrar düşünüldüğünde, balmumu yakıldığı zaman, şekli, kokusu, tadı, kısaca duyulara gelen tüm halleri değişmiş olmaktadır. Descartes, bu değişimlerin sonucunda balmumunun önceden duyulara gelen balmumu ile yakıldıktan sonra duyulara gelen balmumu arasında hiçbir benzerlik olmamasına rağmen yine de insan aklı bu nesneyi balmumu olarak düşünmektedir der. Descartes, bu değişimden sonra değişen ile değişmemiş olan balmumunu yine aynı balmumu olarak düşünmemizi sağlayan duyu verileri değildir der. Descartes felsefesinde, değiştikten sonra hala onu değişmemiş balmumu gibi

düşünmemizi sağlayan akıldır. Kant, bu açıdan bakıldığı zaman Descartes'a belli bir noktaya kadar hak vermektedir. Bu değişim arkasında yatan ve değişmiş olmasına rağmen onu hala balmumu olarak algılamamızı sağlayan şey sadece duyu verileri olamaz düşüncesidir. Fakat bu değişimi anlamayı salt anlamda akıla dayandırmasına da karşı çıkmaktadır. Kant'ı Descartes'tan ayıran önemli noktalardan birisi de burasıdır. Kant bu değişimi anlamak için anlama yetisi kategorilerinden nedenselliğin olması gerektiğini savunur, ama sadece anlama yetisi kategorisi yeterli değildir. Anlama yetisi kategorisi ve duyu formları olan uzay ve zaman beraber iş görürse balmumu yakılmadan önce ve sonrasında ki balmumunu her ne kadar değişmiş olsa da aynı balmumu olarak anlaşılmaktadır. Kant eğer biz o nesneyi duyu formları aracılığıyla algılamazsak, elimizde verisini inceleyeceğimiz hiçbir şeyin olmayacağına düşünmektedir. Başka bir deyişle duyu formları ve anlama yetisi kategorileri arasında herhangi bir hiyerarşik üstünlük yoktur. Nesnenin değişmiş olsa bile hala onu değişmemiş nesne gibi algılanıyorsa bu iki sentetik a priori formların eşit şekilde iş görmesi sonucunda mümkündür. Sonuç olarak dış dünyanın nesnesinin değişiminin anlaşılmasında Descartes duyuları dışarıda bırakıp, akılı yüceltirken, Kant hem duyu formlarını hem de anlama yetisi kategorilerini eşit şekilde kullanılırsa anlaşabileceği iddiasındadır (Heimsoeth, 2012: 83, Nutku, 2016: 77).

Duyu verilerinden elde edilen bilgiyi dışlayan ve ontolojik olarak onu şüpheli konuma getiren Descartesçı rasyonalizmi, Kant birçok açıdan eleştiriyor denebilir. İlk eleştiri nesnelerin şüpheli konuma düşmesidir. Kant için dış dünyanın nesnesi -Kantçı terminoloji ile fenomenler- ile akıl sahibi canlılar aynı nesnel dünyaya atılmışlardır. Biri diğerinden üstün değildir. Bu açıdan bakıldığı zaman Descartes'ın ruh beden dualizmi, Kant için saçma bir yerde konumlanmaktadır. Bu ikilik aynı Platon idealizminin oluşturmuş olduğu ikiliğe benzemektedir. Sınırların doğru belirlenmemesi sonucu kendinde şey alanı olan şeyler üzerine konuşabilmeyi sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında yapılan metafiziksel önermeler, antinomi olmaktan öteye gidemezler. Bu başvurulan rahat yol kimse tarafından değillenemezken aynı zamanda ispatlanamaz. İkilik insan aklını yüceltirken, duyu nesnelerini daha düşük bir konuma yerleştirmektedir. Descartesçı ikiliğin/dualizmin farkına varmadığı nokta ise insan aklının konuşabileceği alan dış dünyanın nesnesinden ibarettir. Ötesi insanın anlama

yetisine kapalıdır. Eleştirinin bir diğer noktası ise Descartesçi anlamda dışsal olan nesnelerin aslında, akıl sahibi canlılara o kadarda dışsal olmadıkları gerçeğidir. Duyu formlarından olan zaman bir tür iç görüdür, bu görü iç tür görü olmasına rağmen deney alanını dışarıda bulmaktadır. Akıl sahibi canlılar ile dış dünyanın nesnelere o kadar iç içe geçmişlerdir ki birbirlerinden bağımsız düşünülemezler. Bu iç görünün, ispat alanı ile kaynaşması o kadar yoğundur ki Kant, bizim bu ayrımı yapıyor olmamız onu ayırabileceğimiz anlamına gelmeyeceğini vurgular. Başka bir deyişle söz ile anlaşılabilmesi için yapılan bu ayrım, onları kolayca ayrıştırabileceğimiz anlamına gelmemektedir. Sonuç olarak nesnelere varoluşlarını ve bilgi kaynağı olarak şüpheli konuma düşüren Descartesçi rasyonalizm ile Kantçı transandantal dış dünyanın nesnesini okumak anlamında birbirlerinden ayrılmaktadır (Copleston, 2004:115, Wood, 2009: 88, Heimsoeth:89).

Yukarıda bulunan kısımda dış dünyanın nesnelere, her iki filozof için neye tekabül ettikleri karşılaştırmalı olarak gösterilmeye çalışıldı. Şimdi ise dış dünyanın nesnelere yola çıkarak akıl sahibi canlıların düşünce edimleri ve bilgi edinme süreçleri incelenecektir. Rasyonalizm ve Transandantal idealizm arasında bulunan fark daha da belirgin hale gelecektir.

Dış dünya nesnesinin şüpheli oluşu Descartes'ı bilgi arayışında iç dünyaya başka bir deyişle kendi düşüncesine yönlendirmiştir. Nitekim Descartes doğru bilginin aracısız olarak görüldüğü kısım olarak akli görmektir. Descartes insan aklının iki kısmından bahsetmektedir. Bunlardan ilki anlama yetisi⁹ ikincisi ise iradedir. Descartes'a göre aklın anlama yetisi kısmı, açık ve seçik bilgiyi anlayan ve ayrıştırabilen bir yetidir. Başka bir deyişle doğru bilginin kaynağı olmasa bile doğru bilgiyi sezinleyen kısımdır. İrade kısmı ise Descartesçi determinizmi elimine edebilmek için felsefesine yerleştirmiş olduğu kısımdır. İrade özgürlük alanını temsil etmektedir. Bu özgürlük aynı zamanda insan aklını yanılığa düşüren birincil etmendir. Çünkü anlama yetisi sınırlarını bilirken, özgür iradenin sınırsız olmasından kaynaklı akıl sahibi canlılar konuşulması imkansız alanlar hakkında konuşabilmekteydi (Descartes, 2010b:70-72).

⁹ Descartes'ın anlama yetisinden anladığı ile Kant'ın anlama yetisinden anladığı şey birbirlerinden ayrılmaktadır.

Ek olarak insan aklının ve bedeninin kaynaşımı sonucunda açık olmasa da seçik bilgi edinmesini olanak kılan bir yeti daha vardır. Bu yeti imgelem yetisidir. Ruh ve bedeninin kaynaşımı sonucunda nesneden açık olmayan ama seçik olan bilgiyi elde eden bu imgelem yetisi, Descartes için kesin bilginin araştırılması için kullanılamaz. Çünkü Descartes doğru bilgi için belirlemiş olduğu ön kabulü, açık ve seçikliğe uymamaktaydı. Genel olarak bu üç yetinin -anlama yetisi, imgelem yetisi, irade yetisi- doğru bilgi arayışında insanları hata yapmaya sürüklemektedir. İmgelem yetisinin oluşturmuş olduğu ideler, dış dünyaya açık olmayan ama seçik olan kısmından ide türettikleri için doğru ve kesin bilginin kaynağı olamazlardı. Ayrıca insan aklının özgür irade kısmı sınırsız, ama anlama yetisi sınırlı olduğu için insan aklından türetilen ideleri açıklık ve seçiklikten uzak olacaktırlar. Descartes'a göre bu yetilerin beraber türettikleri ideler temelinden insan aklına açık ve seçik bilgi sunmadıkları için insan aklını yanılgılara sürükleyecektir (Timuçin, 2015: 96-97). Öyleyse Descartes felsefesine göre bilginin kaynağı, insan aklından veya duyu verilerinden türetilen ideler olamazlar. Descartes, doğru bilgi kaynağı olarak doğuştan -a priori- olarak insan aklında bulunan ideleri görmektedir. Descartes'a göre bu ideler hem açık seçikler hem de basit önermeler şeklinde insan aklında bulunmaktadır. Doğru bilginin kaynağı bu doğuştan idelerdir.

Kant bilgi felsefesini, Descartes'tın bilgi felsefesinden farklı bir konuma konulamaktadır. Kant doğru bilginin kaynağını arama sürecine girişmemektedir. Zaten bu tür bir araştırma Kant felsefesinde antinomi olmaktadır. Kant doğru bilginin nasıl elde edildiği üzerine araştırma yapmaktadır. Kant doğru bilginin nasıl elde edildiğini araştırırken temelde iki kavramdan bahsetmektedir. Bunlardan ilki duyu formları, ikincisi ise anlama yetisidir. Kant'a göre, dış dünyanın nesnesine bakıldığı her an, ister bilincinde olunsun ister bilincinde olunmasın, akıl sahibi canlılarda bulunan duyu formları uzay ve zaman nesnelere belli bir tarzda algılamaktadır. Bu algılama tarzından farklı bir algılama tarzı mümkün değildir. Duyu formları olarak uzay ve zaman bulunmaları anlamında akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunurlar. Fakat bu formlar dış dünyanın nesnelere başka yere uygulanamazlar. Başka bir deyişle insan aklında sentetik a priori olarak bulunan duyu formları ile dış dünyanın nesnesi beraber iş görmektedir. Bu beraber iş görme, bilgi edinme süreçlerinin ilk adımındır. İkinci adım ise anlama yetisi kategorilerinin, duyu formlarının dış dünyanın

nesnesinden elde ettikleri işlemesi/bilgiye hazır hale getirmesidir. Akıl sahibi canlılarda bulunan bu kategoriler, fenomenler dünyasından gelenleri işleyerek bilginin oluşmasına sebebiyet vermektedir (Gözkan, 2018: 40-41). Bu açıdan bakıldığında bilgi, akıl sahibi canlıyı dışlayan değil, tam tersine akıl sahibi canlılarla beraber fenomenlerin belirli bir düzeyde beraber iş görmesidir. Genel olarak bilgi edinim süreci Kant'a göre özetlenecek olursa, akıl sahibi canlılar kendilerinde sentetik a priori olarak bulunan duyu formlarıyla nesnelere görünen kısmını belli bir düzlemde algılamaktadır. Bu algılama esnasında yine kendilerinde sentetik a priori olarak bulunan anlama yetisi kategorileri ile belli bilgi kalıplarının altına alarak onları yorumlamaktadır. Bu yorumlama tarzı insan aklının düzenleyici ideleri ile beraber bilgi edinme sürecinin tamamlanmasıdır. Bu yorumlama tarzı kişiden kişiye göre değişmez, tam aksine akıl sahibi canlılarda başka türlü düşünülmesi imkansız olmaktadır. Böylece her iki filozofun bilgiye bakış açıları ortaya konmaya çalışıldı. Descartes doğru bilginin kaynağı neresidir araştırması yaparken, Kant ise doğru bilgiyi nasıl elde ederiz araştırması yapmış oldu. Şimdi ise her iki filozofun bilgi edinme süreçlerinde farklardan bahsedilmelidir. Çünkü aynı veya benzer kavramları kullansalar bile bu kavramları yükledikleri anlam birbirlerinden ayrılmaktadır.

Descartes'ın felsefesinde kullanmış olduğu imgelem yetisi, Kant'ın kullanmış olduğu duyu formuna karşılık geliyor denebilir. Descartes imgelem yetisinden elde edilen verilere güven olmayacağını. Çünkü hem açık seçiklikten insan aklına açıklığı vermediğini savunmakta hem de değişen nesnelere insan aklına karışık görüldüğünü savunmaktadır. Öte yandan Kant için, açık ve seçik gibi bir ön kabul olmadığı için, bu tür bir ifade pek anlamlı görünmemektedir. Descartes'ın aksine Kant ise duyu bilgisi edinme sürecinde etkin bir rol oynadığı savunusundadır. Akıl sahibi canlıların bilgi edinme sürecinde dolaşabileceği sınırlar sadece duyu bilgisiye gelen fenomenler dünyasından başka bir dünya değildir. Descartes duyu verileri için karmaşık olarak bahsetmekteyken, Kant için aksine dış dünyanın karmaşıklığını akıl sahibi canlıya hazır hale getiren bu duyu formlarıdır. Başka bir deyişle bu duyu formları, nesnelere duyumsandığı anda belli kalıplara alarak onları anlaşılır kılmaya (bilgi için işlenebilir hale getirmeye) yaramaktadır. Descartes'ın bilgi felsefesinde dışarı attığı dış dünya, Kant'ın bilgi felsefesinde temel hareket noktalarından birisidir.

Descartes ve Kant'ın kullanmış olduğu bir başka kavram ise anlama yetisidir. Descartes ve Kant anlama yetisinin işlevi konusunda uzlaşıyor olarak gözükebilir, ama bu iki filozofun bu kavramlardan ne anladıkları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Descartes için anlama yetisi, doğru bilgi arayışında insan aklının kullanmış olduğu bir yetidir. Bu yeti tekrar insan aklına dönerek, insan aklında doğuştan itibaren bulunan (a priori) idelere dönerek onlardan bilgi çıkartmaktadır. (Descartes, 2010b:70) Benzer bir şekilde Kant anlama yetisini bilgi edinme süreçlerinde kullanmıştır. Descartes 'tan ayrılan yanı ise bu yetiyi insan aklında bulunan idelere değil, dış dünyanın nesnelere uygulamaktadır. Ayrıca Kant Descartes 'tan farklı olarak, doğuştan idelerin a priori olarak insan aklında bulunmadığını, tam aksine anlama yetisi kategorilerinin insanda sentetik a priori olarak bulunduğu savunusundadır. Başka bir deyişle dış dünyanın nesnesini yorumlama biçimi bu sentetik a priori formlara göre mümkündür. Descartes'ın bilgi edinme sürecinde düştüğü hata, anlama yetisi kategorilerini sanki dış dünya nesnesiymiş gibi bu idelere yönlendirmesidir. Kant'a göre bu yönlendirme tarzı, kötü bir metafizikten -eş deyişle antinomiden- başka bir şey değildir.

Kant ve Descartes bilgi edinme süreçlerinde, akıl sahibi canlıların hata yapabileceğini vurgulamaktadır. Her iki düşünür bilgi arayışı sırasında akıl sahibi canlılara sınır çizilirse sınırın dışına çıkmadan elde edilecek bilgilerin doğru bilgi olduğu düşüncesindedirler. Fakat belirlemiş oldukları sınır kavramı, birbirlerinden tamamen farklıdır. Hatta Kant, Descartes'ın bilgi felsefesini sınırın dışına çıkmakla suçlamaktadır. Descartesçı düalizm, mekaniksel bir dünya iddiasındaydı, bu iddianın problemi insan aklının yapıp ettiklerinde nasıl özgür olacağıydı. Descartes bu problemi görüp, aklın iki yanından biri olan özgür iradeyi bu mekaniksel dünya düşüncesinden bir nebze kurtarabilmek için kullanmıştır. Özgür iradeyi kullandığı bir diğer kısım ise insan aklının yanılığlara sebebiyet veren bölümüydü. Aklın bir diğer kısmı olan anlama yetisi sınırlıydı, fakat insan aklının özgür irade kısmı sınırsızdı, bu yüzden özgür irade, insan aklının bilgi arayışında anlam yetisinin sınırlarını zorlayarak hata yapabilmekteydi (Timuçin, 2015: 104-105). Kant'ın bilgi felsefesinde düşündüğü dünya mekaniksel değildi, bu yüzden özgür irade kısmını bilgi felsefesinde kullanmasının bir önemi yoktu. (Kant'ın Ahlak görüşü için bu görüş geçerli değildir.) Kant'ın yanılığlara düşünülmemesi için çizdiği sınır dış dünyanın nesnesi için geçerlidir. Anlama yetisi ve

duyu formları dış dünyanın nesnesi hakkında konuşabilir, dış dünya nesnesinin ötesi - başka bir deyişle kendinde şey- hakkında konuşamaz. Akıl sahibi canlıların bilgi edinme süreçlerinde konuşabileceği yegane alan dış dünya nesnelere/fenomenlerdir. Anlama yetisi kategorilerini kendinde şeylere sanki fenomen nesnesiymiş gibi uygulamak, akıl sahibi canlıları yanılgıya sürüklemektedir. Bu yüzden Descartesçi anlamda anlama yetisinin, insan aklında doğuştan itibaren bulunan idelere yönlendirmesi, Kant için antinomiden başka bir şey değildir. Kant bu tarz yönlendirmeleri, yüzyıllardır yapılan benzer hataların tekrarı olarak görmektedir. Kantçı anlamda dış dünya sadece bize görünen kısmı ile bilenebilir, ötesi akıl sahibi canlılara mutlak suretle kapalıdır.

Descartes ve Kant'tın bilgi felsefelerinde genel olarak bilgi edinim süreçleri ve bilgi edinim süreçlerinde nesnenin konumu etraflıca karşılaştırmalı olarak tartışılmaya çalışıldı. Buradan sonra izlenecek adım ise bilgi edinim süreçlerinde idelerin, doğuştan bilginin ve sentetik a priori bilginin her iki filozof için ne anlam ifade ettiği karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Yukarıda mevzu bahis olan konularda bahsedildiği üzere aynı kavram/lar her iki düşünür için hem farklı anlamlar taşıyor olabilir hem de farklı kullanım tarzları olabilir. Şimdi bu metnin temel işlevlerinden biri olarak bu karmaşıklığı önleyip, bu kavramları detaylıca incelemek gerekmektedir.

Bir önceki bölümde Descartes ve Kant'tın bilgi felsefesinde dış dünyanın nesnenin konumu ve bilgi edinme süreçleri detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışıldı. Şimdi ise öznenin kendisine yönelerek bazı kavramlar incelenmelidir. Bu başlıklar altında böyle bir ayrımın yapılmasının nedeni bilgi felsefesinin temel problemlerinde olan bilen ve bilinene vurgu yapmaktır. Klasik anlamda ki tasniflemeye, bilen bilgi edinme süreçlerinde özneye karşılık gelirken, bilinen ise nesneye tekabül etmektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman bu ikiliğin bir ayağı olan dış dünyanın nesnesinin devamı olarak öznenin bahsedilmelidir.

Descartes felsefesinde özne, düşünen ben 'dir. Descartes göre düşünen ben'in ortaya çıkışı şu şekildedir: Yöntemsel şüphe/kuşku ile başladığı yolda birçok şeyden şüphe

duymuştur. Bu şüphe adımlarında fark ettiği üzere duyu verilerine güven olamayacağını vurgulamıştır. Çünkü duyu verileri hem açık ve seçik değildi hem de karmaşıklardı. Matematiksel ilkelere de güvenilemeyeceğini dile getirmektedir (açık ve seçik olmasına rağmen). Çünkü bizden üstün aldatıcı bir Tanrı böyle düşünmemizi sağlayabilir der. Geldiği en son nokta ise şüphe duyduğundan, şüphe duyamayacağıdır. Çünkü şüphe duyduğu her an yeni şüphe duyması oluşacağı için şüphe duyduğundan şüphe duyamazdır. Şüphe duymak bir düşünce eylemi olduğu için yöntemsel şüphesine bir son vermektedir. Çünkü şüphe duyduğundan şüphe duyamayışı aklından açık ve seçik olarak bulunmaktaydı. Bir düşünce eylemi olarak şüphe duymanın sonunda şöyle bir sonuç önermesi oluşturmuştur: “Düşünüyorum, öyleyse varım”. Düşünüyorum ve varım sözlerinde gizli bir özne olarak ben bulunmaktadır. Böylece rasyonel felsefesinin temel noktası olan düşünen ben -eş deyişle özne- açıklanmaya çalışılmıştır. Descartes’a göre ben özü itibariyle düşünceden oluşan ve dış dünyanın nesnesinden bağımsız olarak doğada bulunan bir şeydir. Başka bir deyişle, ben ruhun tam olarak kendisidir. Öyleyse Descartes’a göre bu açık seçik önerme ile bilgi düşüncesi inşa edilebilirdi. Bilginin inşası ilk bölümde detaylıca aktarıldığından, şimdi özne olarak benin incelenmesi gerekmektedir (Timuçin, 2015: 73-82).

Özne olan ben başka bir deyişle ruh, tözü itibariyle düşünceden ibarettir. Bedensel tözler gibi uzamı yoktur, bu yüzden en küçük parçalara ayrılamazlar. Descartes’a göre ben yani kendisi bu tarz cisimsel şeylerle sınırlı değildir. Çünkü cisimsel şeyler ne düşünebilir, ne şüphe duyabilir ne de kendisini olumlayabilir. Öyleyse ben başka bir deyişle ruh zihinden başka bir şey değildir. Zihnin bölümleri anlama yetisi ve özgür irade ruhun en temel nitelikleridir. Doğru bilgiyi edinecek olan ise yine bu bölümdür. Öyleyse denebilir ki ruh bedenden bağımsız olarak varlığını sürdürebilir ve bedenden daha fazla gerçeklik içerir (Timuçin, 2015: 98). Descartes yine de ruh beden düalizminde, ruhla bedeninin kaynaşımını göz ardı etmemektedir. Ruh ve beden kaynaşımının en etkin kullanıldığı alan ise imgelem yetisidir. Bu imgelem yetisi yapısı gereği duyulara bağlıdır ve dış dünyanın nesnelereinden seçik bilgiyi insan zihnine yansıtır ya da toplandığı yer insan zihnidir. Sonuç olarak ben, özü itibariyle düşünen bir zihindir. Bu zihin maddeler gibi yer kaplamaz onun bulunduğu alan ise ruhun kendisidir. Düşünen ben dış dünyayı duyumsayan, düşündüğü üzerine düşünen, hatta

kendi zihnine yönelerek çıkarımlar yapabilen, doğru bilgi arayışında başat rol oynayan ruhtan başka bir şey değildir.

Kant'ın ben kavramıyla işaret ettiği nokta ile Descartes'ın ben kavramıyla işaret ettiği nokta birbirlerinden çok farklıdır. Kant için ben kavramının iki yönü vardır denebilir. İlki gerçekliğini dış dünyanın nesnesinde bulan ben, ikincisi ise kendinde şey olarak ben. İlki, dış dünyanın nesnesine bakıldığı her an bir iç görü olarak zamanın bende olması ile özneye eşlik eden bendir. Bu ben gerçekliğini duyu formları ve anlama yetisi ile iş görerek deneyimler. Dış dünyanın nesnesi olmadan bu ben, anlamını yitirir. Ayrıca bu benin düzenleyici bir ide olarak insan aklında bulunmasının bir sakıncası yoktur. Kişi her nesneye baktığı an geçmiş tecrübeleri düşünebilmesini olanaklı kılmaktadır. Başka bir deyişle insan aklının geçmiş tecrübeleri tekrar tekrar inşa etmek yerine bu iç görüye yönelerek, geçmişte inşa edilen bilgileri şimdiye uygulamasını ve bunun üzerine düşünebilmesini olanaklı kılandır (Kant, 2000:90,91).

Ben kavramının Kantçı anlamda kullanıldığı ikincil alan ise kendinde şey olarak bendir. Bu ben nesne düzleminde olmadığı için akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunan duyu ve anlama yetisi kategorilerinin uygulama alanının dışındadır. Eş deyişle kendinde şey olarak ben kavramı hakkında herhangi bir konuşma yapmamız mümkün değildir. Ben idesi, akılda bulunması anlamında bir sakınca yoktur, ama kendinde şey olarak ispatlanmaya başlanıldığı her an antinomi yapılmaktadır. Kant'ın Descartes'ı eleştirdiği noktada burasıdır. Çünkü Descartes, fenomen alanın formlarıyla (anlama yetisi kategorileri ve duyu formları) kendinde şey alanı hakkında konuşmaktadır. Bu konuşma tarzı Kant için yüzyıllardır yapılan kötü metafizikten başka bir şey değildir. Kant, ruh/düşünce ve beni aynı potada eritmemektedir, aksine bu kavramların birbirleri ile eş tutulması, dış dünyanın nesnesiymiş gibi konuşulmasını doğru bulmamaktadır. Aynı bende olduğu gibi ruhun fenomen alana çekilmesi Kant için mümkün değildir. Çünkü akıl sahibi canlıların bilgisini elde edebileceği alan dış dünyanın nesnesinden başka bir şey değildir (Copleston, 2004:115,116). Ruhun dış dünya nesnesi olup olmadığı sorusu ise Kant için pek anlamlı bir soru olarak görülmemektedir. Ruh dış dünyanın nesnesi gibi gösterip, onun açık ve seçik bilgisinin olanağının kapısı açılmaz. Çünkü ruh için dış dünyada tekabül edebilecek bir konum göstermek imkansızdır. Bu bağlamda bakıldığı zaman ruh ile bedenin ayrışımı ya da kaynaşımını ifade etmekte pek

mümkün görünmemektedir. Fenomen olarak bedenden bahsetmek mümkündür, ama bu bahsedişe ruhu eklemek Kant felsefesi için olanaklı değildir. Çünkü bu bağı yada ayrışımı gösteren herhangi bir işaret fenomen alanda bulunmaktadır. (Kant, 1964:376,377)

Genel olarak bahsedecek olursak Descartesçı anlamda düşünen ben ile Kantçı anlamda psikolojik ide olarak ben, hiçbir şekilde uyuşmamaktadır. Descartes ben kavramının temellerini duyular üstü alanda inşa ederken, Kant ben kavramını dış dünyanın nesnesine eşlik eden olarak düşünmektedir. Kant, Descartes'ın bahsetmiş olduğu ben kavramını kabul eder ama bu kabul ediş, sadece kendinde şey olarak durursa sorun yoktur. Ne zaman bu kendinde şey olan ben, bilgi nesnesiymiş gibi düşünülürse Kant için kötü metafizikten başka bir şey değildir. Onun anladığı dış dünyanın nesnesine eşlik etmesidir. Tersinden bakılırsa Descartes için, Kant bahsetmiş olduğu dış dünyaya eşlik eden ben ise duyular alandan konuşacağı için bilgi felsefesi anlamında insan aklına açık olmayan ama seçik bilgi sunan bir bendir. Descartes, Kant'ın savunmuş olduğu bu ben kavramını kabul edilir bulması olası değildir. Kant'ın ben kavramı Descartes için bulanık, karmaşık ve anlaşılır olmaktan çok uzak olacaktır. Kısaca her iki filozof için bilen (özne) bilinen (nesne) ayrımı yapılmış olundu, aralarında bulunan benzerlikler ve farklar anlatılmaya çalışılmış olundu. Şimdi ise her iki düşünür için ide kavramı ve a priori bilgi kavramlarının ne anlama geldiği izah edilmeye çalışılacaktır.

Descartes'ın ide kavramı ile Kant'ın ide kavramı birbirlerinden farklı şeylerdir. Descartes'ın bilgi felsefesinde ide kavramıyla ortaya koyduğu şey insan zihninde bulunan bir tür bilgidir. Bu idelerden elde edilen bilgi kesin ve doğru olabilir ya da kesinliği belirsiz olan yanlış bilgiler olabilir. İdenin kaynağına bağlı olarak doğruluk değeri ve kesinliği değişebilir. Kant'ın ide kavramından anladığı bilginin kaynağı olması değildir. Kant'ın ide kavramından anladığı, akıl sahibi canlılarda doğaları gereği bulunan, bilgi elde edilmesinde herhangi bir katkısı olmayan ama elde edilmesinden önce veya sonra bilginin düzenlenmesine yardımcı olan şeydir. Eş deyişle akıl sahibi canlıların doğaları gereği bilginin düzenlenmesinde bu ideleri devreye sokarlar, ama bu devrede olma hali bilginin ne kaynağıdır ne de elde eden şeydir. Yukarıda bulunan cümlelerde açık olarak görülmektedir ki her iki filozof ide kavramını farklı anlamlarda

kullanmışlardır. Bu kıyasın daha rahat yapılabilmesi için her iki filozofun ide kavramından genel olarak ne anladığı hatırlatılmalıdır.

Descartes göre kaynağına göre üç tür ide vardır. İlki insanların duyu verilerinden oluşturmuş olduğu idelerdir. Bu tarz ideler değişebilen dış dünyanın nesnesinden elde edildiği için seçiktirler ama açık değildirler. Aynı zamanda karmaşık yapıda oldukları için insan aklına doğru ve kesin bilgi sunmazlar. Balmumu örneğinde bahsedildiği gibi nesnenin tüm ilineksel yanları değiştiğinden dolayı buradan gelecek bilgiler, Descartes'a göre güvenilir bilgilerdir. İkinci tür ideler insan aklının oluşturmuş olduğu idelerdir. Bu tarz ideler yukarıda bahsedilen duyu verilerinden gelen ideler gibi kesin bilgi sunamaması bakımından güvenilir bilgilerdir. Bunun iki nedeni vardır. İlki insan aklı karmaşık olan duyu verilerini birleştirerek oluşturmuş olduğu idelerdir. Bu ideler duyu verilerinden elde edildikleri için salt duyu verileriyle benzerlik gösterir. Bu yüzden güven olmazlar. İkinci nedeni ise insan aklının özgür irade kısmı sınırsızlığından kaynaklıdır. İnsan aklının anlama yetisi sonlu ama özgür irade kısmı sınırsızdır. Bu yüzden bu iki yeti birbirleriyle çatışarak insan aklını hata yapmaya zorlamaktadır. Eş deyişle özgür iradenin sınırsızlığını, sonlu anlama yetisine yüklemesiyle insan aklı bilgi elde edilemeyecek alanlara geçmeye zorlamaktadır (Timuçin, 2015: 95-96).

Üç tür idenin sonuncusu doğuştan gelen ideler başka bir deyişle a priori bilgilerdir. Descartes kendi yazılarında a priori kavramından bahsetmemektedir, ama a priori kavramına tekabül eden doğuştan gelen ideler kavramını kullanmaktadır. Descartes göre doğuştan gelen ideler kesin bilginin esas kaynağıdır. Buradan elde edilen bilgiler açık ve seçik olarak insan aklında bulunmaktadır. Bu bilgiler diğer ideler gibi karmaşık değil, tam aksine basit olarak kaynağını direkt olarak Tanrıdan almaktadır. Bu basit idelerin teminatı bizzat Tanrının kendisidir. Tanrı, aldatıcı bir Tanrı olmadığı için insan aklı bu alanda yanılgılara düşmemektedir. Descartes'a göre Tanrı, hem kendi varlığının bilgisini hem de matematiksel bilgileri insan aklına doğuştan/a priori olarak kazımıştır. Descartes'ın a priori olarak gördüğü bu alan, kesin bilginin araştırılması gereken alandır. Çalışmamızın Descartes'ın bilgi görüşü kısmında Tanrının aldatıcı olamayacağı, insan aklının bu tarz bir ide türetmeyeceğinden bahsedilmiştir. Matematiksel bilgiler aynı Tanrının bilgisi gibi insan aklına doğuştan başka bir deyişle a

priori olarak kazanmıştır. Tanrı bilgisinden farklı olarak matematiksel bilgiler dış dünyanın nesnesinin tözüne uygulanabilir. Eş deyişle duyu nesnelere uzamsal yanı matematiksel bilgilerin uygulanabildikleri alandır, ama ispat alanları değildir. Matematiksel bilgilerin ispatı bizzat insan aklında saklıdır. Örneğin bin köşeli bir şekli dış dünyada gözlemlemek imkansızdır, ama insan aklı kendisine yönelerek her ne kadar böyle bir nesne gözlemlese bile bin köşeli şeklin iç açıları toplamı, dış açılarının ne kadar olabileceği hakkında nesnel bilgilere ulaşabilir. Bu tarz matematiksel bilgiler Descartes'ın felsefesinde zaten insan aklında buldukları için insan aklı anlama yetisini kullanarak buradan bilgileri yeniden elde edebilirler. Başka bir deyişle bir tür yeniden hatırlama yapabilirler. Her şeyin teminatı olan Tanrı, matematiksel bilgilerin de teminatıdır. İnsan aklı, anlama yetisinin sonlu olmasının farkında olarak matematiksel bilgilerde doğruluk arayışı içerisine girerse yanılgı yapmadan kendisinde doğuştan olarak bulunan bilgilere ulaşabilir(Descartes 2013:117-121).

Bilgi arayışı içerisinde kesin bilgiyi metafiziksel alana dayandıran Descartes ile Kant'ın ide kavramıyla kast ettikleri şeyler birbirlerinden çok farklıdır. Kant kesin bilginin kaynağı olarak ideleri görmemektedir. Kant'a göre de üç tür ide vardır. Ama bu üç tür ide hiçbir şekilde Descartesçı anlamdaki üç tür ide ile paralellik göstermemektedir. Kant'a göre bu üç tür ide psikolojik, kozmolojik ve teolojik idelerdir. Genel anlamda bu ideler bilginin kaynağı hakkından insan aklına hiçbir şey vermezler. Bu idelerin kullanım tarzları, akıl sahibi canlıların anlama yetisi kategorileri ile duyu formlarından elde edilen bilgileri düzenlemesidir. Düzenleme yanı psikolojik ide için bilme isteği, kozmolojik ide için birlik içine alma ve teolojik ide için ise doğaya bir tür amaçsallık ile bakmadır. Kant, idelerin bu düzenleme kısmı için dış dünyanın nesnesinde değildirler. Fakat insan aklı bilginin işlenmesi kısmında onlara yardımcı olması açısından önemlidirler. Salt anlamda bilgiyi işlemezler sadece yardımcı olurlar, bu yardımcı olma dış dünyanın nesnesine belli bir bakış açısı ile bakmadır. Öte yandan bu idelerin özellikleri hakkında konuşmak ise antinomi yapmaktan başka bir şey değildir. Çünkü akıl sahibi canlıların konuşabilecekleri alan sadece fenomenal alandır. Kantçı anlamda bu ideler karşılık gelmeleri açısından kendinde şey alanına tekabül etmektedir. Akıl sahibi canlılar, kendinde şey alanına anlama yetisi kategorileri ve duyu formlarını uygular ise ister istemez hata yapacaktır. Eş deyişle fenomenal alanın dışına çıkarak konuşma

teşebbüsü yüzyıllardır yapılan nesnellikten uzak, her düşünür farklı sonuçlar elde edebileceği bir alandır. Kant bu açıdan bu ideleri kendinde şey olarak bırakmayı tercih etmektedir. Descartesçi anlamda doğuştan/a priori bilgiye karşı çıkar, onun yerine doğa bilimlerini bilme tarzının akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunduğu iddiasındadır (Wood, 2009: 52, Heimsoeth, 2012: 75).

Descartes Tanrı idesinin ve matematiksel bilgilerin doğuştan insan aklına kazındığı iddiasındadır. Kant ise bu iddiaların ispatının mümkün olmadığını, akıl sahibi canlıların bilgi alanın dış dünya nesnesi ile sınırlı kalması düşüncesindedir. Akıl sahibi canlılarda Tanrı idesinin bulunmasının, Tanrının ontolojik kanıtı olamayacağı vurgusu üzerinde durur. Eş deyişle akıl sahibi canlıda idesi varsa bile duyu formları ve anlama yetisi kategorileri ile bu idenin varlığını ispatlamak mümkün değildir. Descartes'ın yapmış olduğu Tanrı ispatı Kant'a göre bir tür benzetidir (analoji). Akıl sahibi canlılarda eksikliğini hissettiği şeyleri Tanrı idesine yükleyerek, eksik olmayan şeyi dile getirmek fenomenal alanın sınırlarında kalan akıl sahibi canlı için mümkün değildir. Bir varlık ve bilgi nesnesi kaynağı olarak Tanrı düşüncesinin doğuştan akıl sahibi canlı kazanmış olarak bulunması Kant felsefesi için mümkün değildir. Öte yandan bir ide olarak Tanrı'nın incelenmesi fikrine karşı çıkmaz ama bu karşı çıkmayı herhangi bir şeyi ispatlama çabasına girilmezse. Öyleyse denebilir ki Tanrı idesi ve Tanrı bilgisi doğuştan a priori olarak akıl sahibi canlılarda bulunma düşüncesi ile Descartes teisttir. Öte yandan Tanrı idesinin bilgisinin varlıksal yorumlamaya göre bulunabileceği düşüncesine karşı Kant agnostiktir. Başka bir deyişle Tanrı idesinden yola çıkarak akıl sahibi canlılar Tanrının varlığını ispatlayamaz. En azından bilgi görüşü açısından Tanrı idesinden tanrının varlığı veya yokluğunun konuşulamaz. Fakat daha sonra Kant ahlak felsefesi hakkında konuşabilmek için Tanrı hakkında kendisi ile çelişebilecek fikirler ifade etmektedir. Tez çalışmamızın konusunun ahlak felsefesinden uzak olması sebebiyle bu çelişkiyi yok saymak yerinde olacaktır (Wood, 2009: 133-139).

Her iki düşünür için Tanrı bilgisinin konumu verilmiş olundu. Descartes'a göre Tanrı idesi bizzat Tanrı'dan gelmektedir ve doğuştan başka bir deyişle a priori olarak insan aklında bulunmaktadır. Öte yandan Kant Tanrı idesinin kökeni hakkında araştırma yapılmasının antinomi olacağını söyler. Çünkü Tanrının kendisi kendinde şeydir, bu yüzden akıl sahibi canlıların doğaları gereği bilimsel bilgi alanı sadece fenomenler

dünyasıdır. Bu açıdan bakıldığı zaman Kant, Descartes'ı kötü metafizik eş deyişle antinomi yapmakla suçlamaktadır. Descartesçı felsefeye göre Tanrı aldatıcı bir Tanrı olmadığı için matematiksel/geometrik/aritmetik verilerde kandırması olamaz. Aynı Tanrı düşüncesi gibi matematiksel verilerde insan aklında doğuştan/a priori bulunur, bu düşüncelerin doğuştan bulunmasının teminatı olarak Tanrıyı görmektedir. Kant, Descartes'ın bu tarz düşüncelerine katılması olası değildir. Çünkü ispatlamalarını metafiziksel alandan alan bilgiyi, bilimsel bilgi olarak kabul etmez, ama matematiksel bilgilerin nesnellüğünden ve doğruluğundan da şüphe etmez. Kant'a göre matematiksel verilerin ispat alanı, a priori olarak akıl sahibi canlılarda bulunan duyu formları (uzay ve zaman) dır. Bir tür dış görü olan uzay ile bir tür iç görü olan zaman akıl sahibi canlıların dış dünya nesnelere belli bir matematiksel bilgiye göre yorumlamasını sağlar. Nesnellüğünü, dış görü olan uzay ile sağlamaktadır. Başka bir deyişle bu görü sayesinde dış dünya nesnesini başka türlü yorumlanması olası değildir. Aynı zamanda iç görü formu olan zaman, farklı zamanlarda deneyimi bir araya getirmesi ile anlama yetisi kategorilerine işleyebilecek verileri sunmaktadır. Akıl sahibi canlılar, anlama yetisi kategorileri ile dış dünyanın nesnesinde matematiksel verileri görebilmektedir. Descartes için matematiksel veriler doğuştan insan aklında bulunurken, Kant için ise duyu formları ve anlama yetisi kategorileri olmadan dış dünya nesnesinde matematiksel veriler görünemez (Wood, 2009:141). Öte yandan her iki düşünürün matematiksel veriler hakkında ortak noktaları bulunmaktadır. İlki matematiksel verilerin nesnellüğüdür, ikincisi ise matematiksel verilerin uzay ile ilişkisidir. Descartes'ın uzay yorumlaması nesnenin tözü olduğuna yöneliktir ve matematiksel veriler bu alana uygulanabilirler ama matematiksel bilgilerin kaynağı burası değildir. Sadece matematiksel bilgiler nesnenin tözü hakkında insan aklına açık olmayan ama seçik olan bilgi sunmaktadır. Kant'ın uzay yorumlaması nesnenin tözü olduğuna dair değil, akıl sahibi canlının duyu formuna dairdir. Başka bir deyişle bilinende (nesnede) değil, bilene (özneye) ait bir formdur. Matematiksel verilerin ispat alanı fenomenal alandır. Bu ispatı ise akıl sahibi canlılarda bulunan duyu formları ile olanaklıdır.

Matematiksel verilerin Kant için ne ifade ettiği az biraz anlatılmış oldu. Şimdi Kant için sorulması gereken bir soru kaldı: Sentetik a priori ona göre ne anlam ifade ediyordu. Kant kendisini transendental idealist olarak tanımlamaktaydı. Kendisini böyle

tanımlamasının altında yatan neden bilginin kendisini değil, onu bilme tarzının a priori olarak akıl sahibi canlılarda bulunduğunu ifade etmesidir. Kant Descartes gibi bilginin kaynağı araştırması yapmaz, elde olan dış dünyanın nesnesi üzerinden bilgi arayışı içerisine girer. Öte yandan rasyonalist felsefenin bilgi edinme süreçlerinde belli bir noktaya kadar katılmaktadır. Başka bir deyişle hem rasyonalistlere hem de empiristleri tek bir potada eritir. Birbirine zıtmış gibi görünen iki farklı görüşün haklı oldukları noktaları alarak bir tür sentez yapmaktadır. Böyle bir sentezi sentetik a priori bilgi bağlamında oluşturmaktadır.

Kant'a göre akıl sahibi canlılarda iki farklı sentetik a priori yargı vardır. Bunlardan ilki duyu formlarıdır, ikincisi ise anlama yetisi kategorileridir. Hiyerarşik olarak aralarında herhangi bir sıralama yoktur. Her ikisi de birbirlerini tamamlayıcı unsurlardır. Duyu formları olan uzay ve zaman, dış dünyanın nesnelere/fenomenleri algıya getirerek dış dünyanın nesnelere birbirlerinden ayırtmak için akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunmaktadır. Duyu formlarından elde edilen verileri işlemek için akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunan anlama yetisi kategorileri devreye girmektedir. Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde dört ana başlıkta olmak üzere toplamda on iki kategori olduğu bahsedilmişti. Temelde olan bu on iki kategori, akıl sahibi canlıların dış dünyanın nesnesinin yorumlanmasının önünü açmaktadır ve dış dünyanın nesnelere arasında bulunan bağıntılar zincirinin olanağı yine bu kategorilerdir. Bu kategoriler olmadan dış dünyanın nesnesi hiçbir şekilde yorumlanamazlar. Kantçı (transendental) idealizm bu yüzden bir tür sentezdir. Dış dünyanın nesnelere rasyonalistler gibi dışlanmamış ama empiristler gibi de bilginin tek kaynağı olarak görülmemiştir. Dış dünyanın nesnelere yorumlayan, anlayan hatta ne anladığı üzerine yorumlama yapabilen duyu formları ve anlama yetisi kategorileri vardır. Bu duyu formu ve anlama yetisi kategorileri akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunmaktadır. Bu bağlamda bakıldığı zaman a priori bulunması Kant'ı rasyonalistlerle uzlaştırmaktadır. Öyleyse denebilir ki dış dünyanın nesnelere, duyu formları ve anlama yetisi kategorileri bilgi edinme süreçlerinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır ve içlerinden herhangi birisini dışarıda bırakarak herhangi bir bilgi edinemez (Musgrave, 2013:279-281)

SONUÇ

Descartes ve Kant'ın bilgi edinme süreçlerine karşı tutumlarının anlaşılabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken bir takım eserler vardır. Descartes için temelde *Meditasyonlar, Felsefenin İlkeleri ve Yöntem Üzerine Konuşma*'dır. Kant'ta ise *Saf Aklın Eleştirisi* ve bahsi geçen kitabın anlaşılabilmesi üzerine Kant'ın bir nevi özet olarak yazmış olduğu *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Türü Metafiziğe Prolegomena* dır. Bu şu demek değildir, çalışmayı sadece bu temel eserlerle sınırlandırıp diğer kaynakları göz ardı etmek çalışmamızı bir kısır döngüye sokacaktır. Bu eserlerin kullanılmasında asıl maksat çalışmanın iskeletini kurmaktır, ayrıca Descartes ve Kant'ın anlaşılabilmesi için filozofların bilgi felsefeleri üzerine başkaları tarafından yazılmış eserler de incelenmiştir.

Söz konusu eserler sadece bilgi felsefesine dair sorunsallar içermemektedir. Bilgi felsefesine paralel olarak varlık felsefesi ve metafizik de işlenmektedir. A priori bilgi felsefesi araştırması esnasında -en azından Descartes ve Kant'ın bulunduğu çağlarda- varlık felsefesi ve metafizik konular incelenmelidir. Çünkü günümüzde olduğu kadar o zamanlarda da bilginin edinim süreçleri ile varlık felsefesi ve ontoloji iç içe bulunmaktadır. Başka bir deyişle dış dünyanın nesnenin konumu (varlık araştırması) bilgi deneyimle mi elde ediliyor yoksa doğuştan akıl sahibi canlılarda mı bulunuyor sorusunun yanıtını belirliyordu. Benzer şekilde Tanrı'nın felsefelerinde ki konumu (metafizik araştırması) bilgi edinme süreçlerini doğrudan etkileyen faktörlerdendi. Bu bağlamda bakıldığında a priori bilgi felsefesi problemine dair sorular, varlık felsefesi ve metafizik alana dair sorunsallar yanıtlanmadan, yanıtlanabilecek sorular değildi. Eş deyişle bu üç disiplin, birbirlerini ayıran keskin çizgilerin bulunmadığı, birinde olan sorunsalın diğerinde yanıtlanmayı beklediği, konuların günümüzde anlaşılabilirliğini artırmak için yapılmış olan yapay bir ayırmadır.

Bilgi felsefesinde varlık felsefesi (ontoloji) Descartesçı rasyonalizmde sorunlu olan yanlardan biridir. Çünkü duyu nesnelere-Kantçı söylemle fenomenlerden- elde edilen veriler insan aklına doğru bilgi sunmaktan acizdirler. Dış dünyanın nesnesi, değişen, insan aklına seçik olsa bile açık bilgi sunmayan, insan aklını yanılgılara kolayca sürükleyebilen bir alandır. Bu yüzden dış dünyanın nesnesi, insan aklına açık

ve seçik bilgi sunamazlar. Descartesçı düalizimde nesnenin ontolojik konumu, nesnenin kendisinden kaynaklı olarak belkilidir. Başka bir deyişle nesnenin duyulara gelen kısmı nesnenin var olup olmadığına dair insan aklına bir şey sunmazlar. Öte yandan Descartes, çalışmanın önceki bölümlerinden anlatıldığı üzere, Tanrı aldatıcı bir Tanrı olmadığı için dış dünyanın nesnesinin varlığında insan aklını kandırmış olamaz iddiasındadır. Descartes burada dış dünyanın nesnesinin şüpheli ontolojik konumunu kaldırabilmek için metafiziksel alana başvurarak Tanrı bu nesnelerin varlığının teminatıdır getirmektedir (Descartes 2007: 74,75).

Kant'ta dış dünyanın nesnesinin -başka bir deyişle fenomenlerin- konumu Descartesçı düalizimden farklıdır. Kendisine transendental idealist demesinin altında yatan neden de tam bu farktan dolayıdır. Kant fenomenleri asıl bilginin elde edildiği- daha doğrusu oradan elde edilecek veriler- alan olarak görmektedir. Kant'a göre bilgi, akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunan duyu formları ve anlama yetisi kategorileri ile fenomenleri işlemedir. Bu sayede akıl sahibi canlılar, nesnelerin onlara verili hallerini kendi bilme tarzlarıyla işleyebilmekteydi. Kantçı idealizm, nesnelerin varlığını reddetmiyor, ama aynı zamanda onu işleyen akıl sahibi canlıları da yadsıyordu. Başka bir deyişle Kantçı idealizme göre nesnelerin akıl sahibi canlılara görünen kısmı ile akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak bulunan formların beraber iş görmesi ile bilgi elde ediliyordu. Öte yandan nesnelerin ontolojik kanıtı eğer fenomenler alanında kalırsa hiçbir probleme sebebiyet vermezken, nesnelerin akıl sahibi canlılara görünmeyen kısmı -başka bir deyişle kendinde şey- olarak ontolojik veya epistemolojik kanıtı mümkün değildi. (Adorno, Cogito Dergisi 2005: 61) Kendinde şey alanı sadece dış dünyanın nesnelere akıl sahibi canlılara görünmeyen kısmını kapsamıyordu. Aynı zamanda kendinde şey alanı olarak Tanrı kavramı da girmektedir. Descartesçı anlamda Tanrı ispatı Kant için anlamlı gözükmeyişi gibi pek çok yanılgının yapıldığı-antinominin- bir ispat çeşidi idi. Kantçı anlamda Tanrı kendinde şey olarak düşünülüp, işlevi bakımından düzenleyici ide olarak kullanıldığında hiçbir sorun yoktu, ama ne zaman bu sınırların dışına çıkıp, fenomenler alanına çekilirse bilimsel bir bilgiden söz edilemezdi. Kant'ın felsefesinde aslında araştırdığı alan da tam olarak burasıydı. Bilgi felsefesine dair yazmış olduğu eserlerde metafizik bir bilim olarak olanak mıdır? sorusunun yanıtı en azından akıl sahibi canlı olarak insan için olanaklı değildi. Çünkü

akıl sahibi olarak insanın bilim olarak konuşabileceği alan fenomenler alanıyla sınırlıdır. İnsan akli bilimsel bilgi arayışında bu sınırın ötesine geçemez.

Descartes ve Kant'ın ontoloji ve metafiziğe farklı bakış açıları ister istemez epistemolojiye bakış açılarını da etkilemiş, bilgi edinme süreçlerini birbirlerinden farklılaştırmıştır. Descartes'ın felsefesinde Tanrı fikri ve matematiksel veriler insan aklında doğuştan bulunmaktaydı. Dış dünyanın nesnelere elde edilemezlerdi. Çünkü dış dünyanın nesnelere değişime tabiydi. Descartesçı anlamda bilgi “Düşünüyorum, O halde varım ” önermesinde olduğu gibi açık ve seçik olmak zorundadır. Aynı zamanda bu önermede olduğu gibi yalın olmalıydı. Öte yandan dış dünyanın nesnelere seçik olabilirlerdi, ama açık değillerdi. İnsan akli ne zaman dış dünyanın nesnesine bakarsa onlarda yalınlıktan uzak karmaşık yapılar görmekteydi. Bu yüzden Descartes rasyonalizmi seçmiş ve bilginin asıl kaynağı olarak insan aklını seçmiştir. İnsan aklında doğuştan olarak bulunan bilgiler insan aklını yanıltmazlar, aynı derecede insan aklını doğru bilgiye sevk ederlerdi. Descartesçı rasyonalizme göre esas bilgi kaynağı insan aklında doğuştan olarak bulunan doğuştan idelerdir. Bu ideler Tanrının kendisinden kaynaklı insan aklına işlenmiştir (Descartes 2007: 37, 42, 47).

Kant'ın bilgi felsefesinde Descartes gibi bilginin kaynağı problemi ile ilgilenmemiş, bilginin edinim süreçlerinin nasıl işlediği ile ilgilenmiştir. Başka bir deyişle transendental idealizm, bilginin nasıl elde edildiğine dair alanını sınırlamıştır. Kant göre bilgi edinme tarzının üçayağı vardır ve bu üç ayağa yardımcı olsa bile bilginin edinme sürecine katkıda bulunmayan düzenleyici ideler vardır. Bilgi edinme sürecinin üçayağı fenomenler, duyu formları ve anlama yetisi kategorileridir. Bilgi edinme esnasında aralarında herhangi bir hiyerarşik sıralama yoktur. Eş deyişle bilginin işlenmesinde hepsi eşit derecededirler, biri bile olmadan akıl sahibi canlılar herhangi bir bilgi edinemezler. Örneğin akıl sahibi canlılar fenomenleri duyu formları olan uzay ve zaman ile algılamaktadır. Belli kalıplar altına bu duyu formları ile almaktadırlar. Anlama yetisi kategorileri ile duyu formlarından elde edilen kalıplar işlenmekte, akıl sahibi canlıların anlama yetisi kategorisine göre dış dünyanın nesnesi yorumlanmaktadır. Bu yorumlanma tarzı nesnedir. Çünkü akıl sahibi canlılar içerisinde olan insanların hepsinde anlama yetisi kategorileri aynıdır. Kant'ın fenomen ve kendinde şey ayrımı da buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü akıl sahibi canlılardan biri olan insan, nesnelere

kendilerinin sahip olduğu anlama yetisi kategorileri altında yorumlayabilmektedir. Eş deyişle insan aklı dış dünyanın bilgisini elde ederken sadece kendisinde bulunan formlar üzerinden bunu yapabilmektedir (Gözkan, 2018: 38-45).

Sonuç olarak a priori bilgi problemi açısından Descartes ve Kant'ın bakış açıları birbirinden farklıdır. Descartes doğuştan bilgi olarak gördüğü Tanrı idesi ve matematiksel veriler insan aklına doğuştan Tanrı tarafından kazınmıştır. Descartes'a göre insan aklı kendisine yönelerek kendilerinden bulunan doğuştan bilgiyi açığa çıkararak açık ve seçik bilgiye ulaşabilirler. Kant'ın transendental idealizmi ise bilgi kaynağı arayışına girmez, bilginin edinim süreçlerini inceler. Kant'a göre akıl sahibi canlılarda sentetik a priori olarak duyu formları ve anlama yetisi kategorileri dış dünyanın nesnelere yorumlar. Başka bir deyişle sentetik a priori yargılar ve fenomenler beraber iş görürler biri olmadan diğeri anlamı değildir. Descartes'ın bahsetmiş olduğu doğuştan bilgi idesi kavramı bilgi edinme açısından Kant'a anlamlı gelmemektedir. Kant'ın sentetik a priori yargılarıyla Descartes'ın doğuştan ideleri bu bağlamda birbirlerinden ayrılırlar. Kant Descartesçı anlamda ideleri reddetmez, ama Kant'a göre bu ideleri bilginin kaynağı olarak göstermez. Bu ideler olsa olsa düzenleyici ide olabilirler.

KAYNAKÇA

DESCARTES, Rene. (2010a). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, Sosyal Yayınları, Çev. Ökmen, Müntekim.

DESCARTES, Rene. (2007). *Meditasyonlar*, BilgeSu Yayıncılık, Çev. Birkan, İsmet.

DESCARTES, Rene. (2010b). *Felsefenin İlkeleri*, Say Yayınları, Çev. Akın, Mesut.

DESCARTES, Rene. (2013). *Yöntem Üzerine Konuşmalar*, Kabalcı Yayınları, Çev. Dürüşken, Çiğdem.

COGİTO, (2015). Sayı 41-42, *Kant, Immanuel, Sonsuzluğun Sınırında*.

COPLESTON, Frederick. (2010). *Felsefe Tarihi Descartes*, İdea Yayınları, Çev. Yardımlı, Aziz.

COPLESTON, Frederick. (2004). *Felsefe Tarihi Kant*, İdea Yayınları, Çev. Yardımlı, Aziz.

COLLINGWOOD, Robin G. (2010). *Tarih Tasarımı*, Doğu Batı Yayınları, Çev. Dinçer, Kurtuluş.

CASSIRER, Ernst. (2007). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, İnkılap Yayınları, Çev. Özlem, Doğan.

COTTINGHAM, John. (2002). *Descartes Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Çev. Gözkan, Bülent., Ilgıcioğlu, Necati., Çitil, Ayhan., Kovanlıkaya, Aliye.

GÖZKAN, H.Bülent. (2018). *Kant'ın Şemsiyesi*, Yapı Kredi Yayınları.

HEIMSOETH, Heinz. (2012). *Kant'ın Felsefesi*, Doğu Batı Yayınları, Çev. Mengüşoğlu, Takiyettin.

JASPERS, Karl. (2005). *Descartes ve Felsefe*, İlya Yayınları, Çev. Kanat, Akın.

KAMBOUCHNER, Denis., BUZONZ, Frédéric de. (2012). *Descartes Sözlüğü*, Say Yayınları, Çev. Erşen, Murat.

KANT, Immanuel. (2000). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev. Kuçuradi, İoanna. Örnek, Yusuf.

KANT, Immanuel. (1964). *Critique of Pure Reason*, St Martin's Yayınları, Çev. Smith, Norman Kemp.

KOVANLIKAYA, Aliye. (2012). *Kant sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar*, Erdal Yılmaz (Ed.), *Kant'ın Metafizik Eleştirisi* (s. 11-45). Küre Yayınları.

MUSGRAVE, Alan. (2013). *Sağduyu, Bilim ve Şüphecilik Bilgi Kuramına Tarihsel Giriş*, İthaki Yayınları, Çev. Küçük, Nur.

NUTKU, Uluğ. (2016). *Yeniçağ Felsefesinde A priori Bilgi Problemi*, Doğu Batı Yayınları.

TİMUÇİN, Avşar. (2015). *Descartes Felsefesine Giriş*, Bulut Yayınları.

WOOD, Allen W. (2009). *Kant*, Dost Yayınları, Çev. Kovanlıkaya, Aliye.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖRİJİNALLIK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 08/07/2019

Tez Başlığı : Descartes ve Kant'ta Apriori Bilgi Problemi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 13/05/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Gürkan Kemal AKKOYUN

Öğrenci No: N11220262

Anabilim Dalı: Felsefe

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tarih ve İmza

08.07.2019

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Kemal Akkoş
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PHILOSOPHY DEPARTMENT**

Date 08.07.2019

Thesis Title : The Problem of Apriori Knowledge in Descartes and Kant

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 13/05/2019 for the total of 93 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 4 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

08.07.2019

Name Surname: Gürkan Kemal AKKOYUN

Student No: N11220262

Department: Philosophy

Program: Master's Thesis

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih 08.07.2019

Tez Başlığı: Descartes ve Kant'ta Apriori Bilgi Problemi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

08.07.2019

Adı Soyadı: Gürkan Kemal AKKOYUN
Öğrenci No: N11220262
Anabilim Dalı: Felsefe
Programı: Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PHILOSOPHY DEPARTMENT**

Date: 08.07./2019

Thesis Title: The Problem of Apriori Knowledge in Descartes and Kant

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. **Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).**

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

08.07.2019

Name Surname: Gürkan Kemal AKKOYUN
Student No: N11220262
Department: Philosophy
Program: Master's Thesis
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Keremulus Özcan
(Title, Name Surname, Signature)